

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI

AFGANİSTAN'DA CUMHURİYET REJİMİNİN
KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ (1973-1989)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hamasa GHORI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali ASKER

Karabük
HAZİRAN/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI.....	4
TEŞEKKÜR.....	5
ÖZ	6
ABSTRACT	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	9
KISALTMALAR.....	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	11
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM.....	11
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	12
GİRİŞ.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
1. AFGANİSTAN CUMHURİYETİNİN KURULUŞU VE SİSTEMİN İŞLEYİŞİ (1973-1978)	16
1.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan Önceki Tarihi Gelişmeler.....	16
1.2. Meşrutî Monarşi Sistemin Anayasası (1964).....	20
1.3. Davud Han Darbesi ve Cumhuriyete Geçiş.....	27
1.4. Siyasi Partiler	31
1.4.1. Sol Partiler.....	31
1.4.2. İslâmcı Partiler.....	34
1.5. Siyasi Gelişmeler	36
1.6. Cumhuriyet Sisteminin İlk Anayasası (1977).....	42
İKİNCİ BÖLÜM	44
2. AFGANİSTAN'DA SOVYET İŞGALİ VE YÖNETİMİ (1979-1989)	44
2.1. Sovyet Müdahalesi Öncesi Gelişmeler	44
2.3. İşgal Rejimi ve Yönetimi	53
2.4. Devlet Yapısı ve İşleyişi.....	56
2.5. İşgal ve Dış Kamuoyu.....	58
2.6. İşgalin Sona Ermesi	59
2.7. İşgalin Etkileri ve Gelişmeler	63

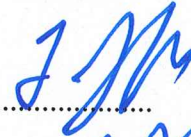

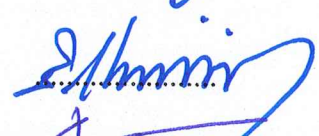
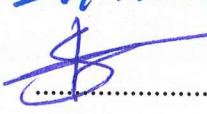
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	68
TABLolar LİSTESİ	73
EKLER	76
ÖZGEÇMİŞ	86

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hamasa GHORİ'a ait "Afganistan'da Cumhuriyet Rejiminin Kuruluşu Ve İşleyişi (1973-1989)" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Doç. Dr. Ali ASKER	
Danışman Üye	: Doç. Dr. Ali ASKER	
Üye	: Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU	
sÜye	: Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN	
Üye	:

Tez Sınavı Tarihi: **26.06.2019**

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hamasa GHORI

İmza:

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın oluőmasında ve konu belirlemesinden tezin sonuçlanmasına kadar yardımını esirgemeyen kıymetli tez danıőmanım, Sayın Doç. Dr. Ali Asker'e, canım aileme ve arkadaşlarım Tugay Saydam'a Ulviyye Filiyeva'ya ve Hanane Chaine'ye teşekkür ediyorum.

ÖZ

Çok farklı millet ve toplumların bir arada yaşadığı Afganistan çok eski zamanlardan yakın dönemlere kadar defalarca büyük devletlerin işgaline uğramış bir ülkedir. Doğu ve Batının geçiş noktasında bulunan bu ülke; Perslerden Sasanilere, Büyük İskender'den Gaznelilere, Hintlerden Britanyalılara kadar birçok imparatorlukların ilgi odağında olmuştur.

19. yüzyıl büyük dönüşümlerin başlamasıyla birlikte Rusya, Afganistan'ı tampon bölge olarak görmüştür. 20. yüzyılda Afganistan-Sovyetler Birliği ilişkileri artmış, 1973 yılında Afganistan'da kraliyet sistemi yıkılıp yerine cumhuriyet sistemi kurulmuştur. Fakat 1973'ten günümüze kadar Afganistan'da istikrarlı bir yapı oluşturulamamıştır. Bu çalışma Afganistan'da Cumhuriyet rejiminin kurulmasından Sovyet işgalinin sona ermesine dek geçen bir dönemi ele alarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Cumhuriyet, 1979 Sovyet müdahalesi, Kabil, Mücahitler

ABSTRACT

Afghanistan, where many different nations and societies live together, is a country that has been occupied by the great states many times from ancient times to recent times. This country is located at the transition point of East and West; from the Persians to the Sassanids, Alexander the Great to the Ghaznavids, from the Indian to the British was the center of attention of many empires.

With the start of major transformations in the 19th century, Russia considered Afghanistan as a buffer zone. In the 20th century, relations between Afghanistan and the Soviet Union has increased. In 1973, the royal system collapsed and a republican system was established in Afghanistan. However, since 1973, a stable structure has not been established in Afghanistan. This study examines the period from the establishment of the Republican regime in Afghanistan to the end of the Soviet occupation.

Keywords: Afghanistan, Republic, 1979 Soviet intervention, Kabul, Mujahideen.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Afganistan'da Cumhuriyet Rejiminin Kuruluşu ve İşleyişi (1973-1989)
Tezin Yazarı	Hamasa GHORI
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	26/05/2019
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ/SBE
Tezin Sayfa Sayısı	88
Anahtar Kelimeler	Afganistan, Cumhuriyet, 1979 Sovyet Müdahalesi, Kabil.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Establishment and Operation of the Republican Regime in Afghanistan (1973-1989)
Author of the Thesis	Hamasa GHORI
Advisor of the Thesis	Associate Professor Doctor Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	June/2019
Field of the Thesis	International Political Economi
Place of the Thesis	KBU/SBE
Total Page Number	88
Keywords	Afghanistan, Republic, 1979 USSR Intervention, Kabul.

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADHP: Afganistan Demokratik Halk Partisi

BBC: British Broadcasting Corporation

BM: Birleşmiş Milletler

ÇEV: Çeviren

DHP: Demokratik Halk Partisi

KGB: Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)

P: Page

S: Sayfa

SALT: The Strategic Arms Limitation Talks (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması)

SDI: Strategic Defence Initiatives (Stratejik Savunma Girişimi)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışma; Afganistan'da cumhuriyet rejiminin kuruluşu, işleyişi, Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesi ve geri çekiliőini incelemektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmanın amacı Afganistan'da cumhuriyet rejiminin kuruluşu ve Sovyet işgalinin etkileri incelemektedir. Tarih boyunca Afganistan siyasi istikrarsızlık sebebiyle birçok devletin ve ülke içindeki gruplaőmaların müdahalesine maruz kalmıştır. Bu sorunsalı ele aldığımız çalışma Türkiye'deki bilimsel literatüre katkı sağlayacaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma; tarama yöntemiyle, Türkçe ve yabancı kaynaklar üzerinden konuya ilişkin kitap, tez, makale ve raporları inceleyerek yapılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Cumhuriyet rejimi kendinden önceki monarşik yönetim modeline rağmen daha baskıcı ve Şiddete dayalı otoriter bir karaktere sahip olmuştur. Cumhuriyet döneminin karakteristik özelliklerinden biri de eskiden olduğu gibi toplumun yeni reformlara açık olmaması, mutaassıp dőune yapısının değişmemesi ve sorunların kalıcı hale gelmesidir. Bu yüzden Afganistan'ın önemli sorunu sadece güvenlik değil, aynı zamanda aydınlanma ve

eğitim sorunudur. Bu sorunlar aşılmadıkça Afganistan'da istikrarlı bir devlet yapısının şekillenmesinden bahsetmemiz m¼mk¼n olmayacaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN G¼CL¼KLER

Araştırma Afganistan'da Cumhuriyetin kuruğu, cumhuriyet sonrası istikrarsız d¼nemler ve Sovyet işgali d¼nemini kapsamakta olup cumhuriyet sistemin yapısı, işleyişi ve siyasi partilerin oluşumunu kapsamaktadır.

GİRİŞ

Afganistan İslam Cumhuriyeti Merkezi Asya'da denize sınırı olmayan bir ülkedir. Afganistan'ın resmi dini İslam'dır. Halkın %99,7'sinin Müslüman olduğu ülkede, nüfusun %84,7'nin Sünni, %10-15'ini ise Şii Müslümanlar oluşturmaktadır. Afganistan'da çok sayıda çeşitli etnik grup bulunmaktadır. Tacikler, Peştunlar, Özbekler, Hazaralar, Türkmenler, Aymaklar, Nuristaniler, Paşayiler, Karluklar, Araplar, Belüçiler ve Kırgızlar bunların içerisinde en çok nüfusa sahip olanlardır. Afganistan Anayasasının 16. maddesine göre Derice ve Peştuca ülkenin resmi dilleridir. Bunun yanında Afganistan'da 40 farklı dil ve 200 farklı lehçe vardır. Afganistan 35 milyon civarında nüfusa sahiptir. Karmaşık etnik ve kültürel yapısından kaynaklı olarak Afganistan'da iç çatışmalar inişli çıkışlı olarak tarihinin tüm aşamalarında kendini olumsuz şekilde hissettirmiştir. Bu çekişmeler farklı kesimler arasındaki rekabet ve husumeti güçlendirirken, Afganistan'ı bölgenin en istikrarsız ülkelerinden bir haline getirmiştir.

Ülkedeki istikrarsızlık sosyal ve ekonomik reformların yapılmasına zaman ve fırsat bırakmamıştır. Doğal kaynaklardan yoksun olan Afganistan'da değişik dönemlerde yapılması istenen reform girişimleri yine iç istikrarsızlık nedeniyle yarım kalmış ve hiçbir şekilde tamamlanamamıştır. Sosyal ve kültürel yaşamda yapılmak istenen reformların da akıbeti aynı olmuş, toplumun feodalite ve ataerkil bakış açısı kendini bu tür açıklamalara kapatmış, hatta ciddi tepki göstermiştir. Bu sorunlara bağlı olarak gelişen en büyük problemlerden biri de okuryazarlıktır. Son derece düşük bir okuryazarlık oranına sahip Afganistan'da bu sorunun çözümü yönünde her hangi bir adım atıldığı söylenemez.

Afganistan Devleti, 18. yüzyılda Afganların bölgedeki diğer topluluklar üzerinde üstünlük kazanmalarıyla kurulmuştur. Afganistan toprakları eski çağlarda Aryana, Ortaçağda Horasan diye adlandırılmıştır. Afganistan jeopolitik konumundan ve stratejik bir bölgede yer aldığından dolayı tarih boyunca büyük güçler tarafından işgal edilmiştir. Bütün bu saldırı ve istilalar sonucunda Afgan halkı büyük maddi ve manevi zararlara uğramıştır. Bu nedenle Afganistan'da iç istikrar kolay sağlanmamış ve iktidar mücadelelerine genellikle silahlı çatışmalar eşlik etmiştir.¹ Son Afgan-İngiltere savaşıyla Afganistan 1919'da bağımsızlığını

¹ Mohammad Aref Salihy, Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler, 1973-2014 (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014, s. 4.

kazanmış ve bugünkü sınırlarına erişmiştir. Diğer dönemlere nazaran Muhammed Zahir Şah'ın kraliyeti döneminde (1933-1973) Afganistan bulunduğu bölgenin istikrarlı devletlerinden biri olarak tanınmıştır. 1973 yılında monarşi sistemi yıkılmış ve yerine cumhuriyet kurulmuştur. Cumhuriyetin kurulmasından sonra gerek ülke içi siyasi mücadeleler gerekse dış güçlerin müdahalesi bir durum değişikliği ortaya çıkarmış, ülke, günümüze kadar devam eden istikrarsızlık ve çatışmalara sahne olmuştur. Sovyetler Birliğinin jeopolitik hedefinde yer alan Afganistan 1979 yılında Sovyet Ordusu tarafından işgal edilmiştir.

Afganistan'da ilk Anayasa bağımsızlıktan sonra Şah Amanullah Han döneminde "Nizamname" adıyla yayımlanmış, Afganistan'ın son anayasası ise Taliban yönetiminin uluslararası güçler tarafından yönetimden uzaklaştırılmasından sonra 8 Ocak 2003'te toplanan Loya Cirge (Peştucada Büyük Şura) adlı ulusal meclis tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.²

Bu süreç içinde dikkati çeken anayasalardan biri 1964 tarihli anayasadır. Meşruti monarşi sistemini benimsenmiş bu anayasa ilk kez Afganistan'a görece demokratik, liberal, insan haklarını öne çıkararak, kuvvetler ayrımını anayasal temele oturtan bir sistem kazandırmıştır.

1973 yılında bir hükümet darbesiyle iktidara gelen Muhammed Davud Han ülkedeki monarşik yapıya son vererek Afganistan Cumhuriyetinin ilan etmiştir. Fakat Davud Han, gerçekleştirdiği darbe sonrası hem iç hem de dış ilişkiler konusunda tekelsel bir yaklaşım sergilemiş, baskıcı ve şiddete dayalı yönetim anlayışı doğrultusunda hareket etmiştir. Kendi iktidarına daha çok meşruiyet kazandırmak amacıyla 1977 yılında yeni bir Anayasa hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Fakat içindeki iktidar karşıtı hareketlenmeler, ayrıca Davud Han'ın dış ilişkilerdeki "denge politikası" arayışları ve "bağımsız ve tarafsız bir duruş sergilemek çabaları" başarısızlığa uğramış, 1978'te sol kesimlerin yaptığı bir darbeye Davud Han iktidarına son verilmiş, kendisi ve yakınları infaz edilmiştir.

1979 yılında Sovyetler Birliğinin müdahalesi Afganistan Cumhuriyeti tarihinde yaşanan en önemli olaylardan biri olmuştur. Bu olay Afganistan'da yeni bir dönemi başlatmış, çok sayıda insani kayıpların yaşanmasına neden olmuş ve ilerleyen tarihlerde

² Devlet-i Cemhuri Afganistan, *Kanun-i Asası Afganistan*, Ceridayi Resmi Şumara 360, Kabil 1977, s. 13.

kalıcı kökten dinci akımların ortaya çıkmasına, şiddet ve baskı ortamının oluşmasına ve kalıcı istikrarsızlıklara yol açmıştır.

Tez çalışmamız iki bölümden oluşuyor.

“Afganistan Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Sistemin İşleyişi (1973-1978)” adlı birinci bölümde Cumhuriyetin kuruluşundan önceki tarihi gelişmeler, meşruti monarşik yapı, 1964 Anayasasının işleyişi siyasi partiler ve siyasi gelişmeler ele alınmıştır.

“Afganistan’da Sovyet İşgali ve Yönetimi (1979-1989)” adlı ikinci bölümde ise Afganistan’ın işgali sonrası meydana gelmiş siyasi ve toplumsal tepkiler, bu tepkilerin netice ve etkileri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AFGANİSTAN CUMHURİYETİNİN KURULUŞU VE SİSTEMİN İŞLEYİŞİ (1973-1978)

1.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan Önceki Tarihi Gelişmeler

İslam orduları 642 yılında Sasani İmparatorluğu'nu kesin olarak yendikten sonra İmparator Yezdigird 652 yılında Afganlar tarafından öldürülmüştür. Bu olaydan sonra Afganların İslam ordularıyla uzun soluklu savaşlar yaşamıştır. 652 yılında başlayan bu savaşlar farklı evre ve şekillerde 200 yıl boyunca devam etmiştir. Bu zaman zarfında yavaş yavaş İslam dininin de bu coğrafyada yayılması sonucunda Afganistan bir Müslüman ülkesi haline gelmiştir.³ Bundan sonraki süre zarfında Afganistan toprakları bölge devletleri arasında sıkça el değiştirmiş, bölgedeki kabileler arasında şiddetli düşmanlıklar yaşanmıştır. 18. yüzyılın başında İran denetiminden çıkma girişimleri Nadir Şah'ın 1738'de tekrar Kandehar ve Herat'ı ele geçirmesiyle belli bir süre ertelenmiştir.⁴

Afgan kabilelerine dayanarak ilk milli Afgan Devleti'ni kuran Ahmet Şah Dürrani olmuştur. Nadir Şah tarafından Mazendaran Valisi görevine atanan Ahmet Şah 1747'de Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra İran'ın içine düştüğü karışıklıktan faydalanarak Afgan kabilelerini bir çatı altına getirmeyi başarmış ve ülke topraklarının İran ve Babür'lerden kurtuluşunu sağlayabilmiştir. Bundan sonraki süreçte iç çatışmalar ve taht kavgaları Rusya-İngiltere arasındaki rekabet ve İngiliz işgalleri ile karakteristiktir. 19. yüzyılda Afganistan'ın tarihine damga vuran "Büyük Oyun"⁵ başlatılmasına Osmanlı ve Pers imparatorluklarının eski gücünü kaybetmesi, Rus ve İngiliz dış siyasi hedefleri ve Avrupa'daki gelişmeler neden olmuştur. Almanya'da sağlanan ulusal birlik ve sömürge arayışına girmesi Avrupa emperyalizmini yeni bir aşamaya götürmüş, İngiltere ve Rusya, Orta Asya ve Afganistan'a daha çok ilgi göstermeye başlamıştır.⁶

Afganistan'da, 1839-1842, 1878-1880 ve 1919 yıllarında meydana gelen 3 İngiliz-Afgan savaşında İngilizler tam olarak başarılı olamamışlardır. İngilizler bu durumda göreve

³ Abdullah Yegin, "Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu", SETA yayınları 53, 2015, s. 13-14.

⁴ Mehmet Saray, Afganistan, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt, (ss. 401-408), s. 404-405.

⁵ İlk kez Rudyard Kipling kullanılan "Büyük Oyun" ("Great Game") kavramı İngiltere ve Rusya arasında 19. yüzyılda İngiltere'nin Hindistan'ı korumak ve Rusların "Sıcak Sular"a inmek için mücadeleye giriştikleri çatışmayı ifade etmektedir. Bkz: Hüseyin Şeyhanlıoğlu, 18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi, *Avrasya Etüdleri* 34/2008-2 (ss. 61-82), s. 65.

⁶ Oktay Bingöl, Afganistan'da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İşbirliği (Gazi Üniversitesi SBE İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012, s. 94.

Afgan Kralı Şir Ali'nin Taşkent'te sürgünde olan yeğeni Abdur Rahman'ı getirmişlerdir. Dış politika konusunda yabancıların etkisinde kalan Abdur Rahman'ın döneminde güçlü bir iktidar kurulmak istense de ülkede var olan etnik ve aşiret yapısı, sosyal ve siyasi ortam bunu engellemiştir.⁷ 1901-1919 yılları arasında iktidarda olan Habibullah, bir taraftan ülkenin tam şekilde bağımsızlığını isteyen milliyetçilerin, diğer taraftan din adamlarının baskısına maruz kalmıştı. İki büyük emperyalist güç – İngiltere ve Rusya'nın etkisinde kalan Afganistan'ın geleceği ise adeta karanlığa gömülmüştü. Emperyalist güçler kendi aralarındaki mücadelede aşiretleri kullanarak daha çok parçalanmaya neden olmuş, dış dünyadan kopukluk ülkenin kalkınmasını engellemiştir.⁸

19 Şubat 1919'da yenilik taraftarı bir kişi olan Amanullah Han'ın tahta geçmesinden sonra ülkenin istiklalinin tanınması çalışmalarına girişilmiştir. Fakat Amanullah Han'ın başlattığı sosyal reformlar halk tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu tepkiler isyanlara dönüşmüştür. 1929 yılında Amanullah Han ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır.⁹ Amanullah Han'a karşı ayaklanmayı başlatanlar arasında Tacik Habibullah Gülgani Afganistan tahtına oturmuş, fakat saltanatı sadece 9 ay sürmüştür. O sırada Fransa'da büyükelçi olan Nadir Şah İngiliz işgalindeki Hindistan'a gelerek Pakistan Peştunları ve İngilizlerin yardımıyla Afganistan'a girmiş, Afganistan Peştunlarını da ayaklandırarak Habibullah Gülgani'yi devirmiştir. Afganistan tahtına oturan Nadir Şah 4 yıllık saltanatının ardından bir suikasta kurban gidince yerine oğlu Muhammed Zahir Şah geçmiştir.¹⁰

İngiltere ve Rusya rekabeti ekseninde gelişen süreçte 1954-1961 yılları Afganistan ve Sovyetler Birliği arasında karşılıklı ziyaretlerin ve yapılan antlaşmaların yoğun olduğu bir dönemdi. Sovyetler Birliği'nin içteki taraftarlarından biri o sırada Başbakan görevinde bulunan Davud Han idi. Muhammed Davud Han Peştun asıllı otoriter bir siyasetçi idi. Zahir Şah'ın kuzeni ve kayınbiraderi olan Davud Han Fransa'da eğitim almış, 1931 yılında orduya katılmış, 1947 yılına kadar çeşitli rütbelerde görev yapmıştır. 1953'te Başbakan görevine atanmış ve 1963 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Davud Han, ülkeyi kendisinin daha iyi yönetebileceğine inanıyordu. Gerçekten de Muhammed Davud, kral Zahir ile kıyaslandığında daha yetenekli, enerjik, aktif ve sert tavırlı bir yöneticiydi.¹¹

⁷ Bingöl, s. 95.

⁸ Bingöl, s. 95-96.

⁹ Saray, *Afganistan...*, s. 405-406.

¹⁰ Yegin, s. 20.

¹¹BBC Farsi, 31.05.2014, "Ruasayi Cumhur Afganistan az Davud Han ta Hamid Karzai", http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/05/140520_k05_karzai_legacy_afghan_%20president 07.04.2019.

Dış ilişkiler konusunda vasıfsız bir hükümdar olan Muhammed Zahir Şah Afganistan'ı 40 yıl (1933-1973) yönetmiştir. Onun zamanında kimse krala karşı gelememiş, herhangi bir iç savaş yaşanmazken ülke hiçbir alanda ilerleme kaydetmemiştir.

On yıl iktidarda kalan ve beraberinde 9 yıl Savunma Bakanı görevini üstlenmiş Davud Han kendi yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak kardeşi Muhammed Naim Han'ı görevlendirmiştir. Şah Mahmut'un 6 Eylül 1953 tarihinde Kabil radyosunda istifasını duyurmasının ardından yerine yeğeni Davud Han atanmıştır. Radikal ve aydın gençlerin desteklediği Davud Han 20 Eylül 1953 tarihinde kabinesini tanıttı. Başbakanlığı süresince Davud Han otoriter bir siyaset takip etmiştir. Davud Han'ın hedefi; ülke ekonomisinin gelişmesi, Peştunistan bölgesinin bağımsızlığı, iki büyük güç olan ABD ve Rusya'yla ilişkilerin geliştirilmesi ve hızlı kalkınmaydı.¹²

Afganistan'ın Pakistan'dan Peştunistan bölgesinin bağımsızlığını istemesi iki ülke arasında gerilime sebep olmuştur.¹³ Bu meseleye her şeyden daha çok önem veren Davud Han, amacına ulaşmak için Peştun aşiretlerini Pakistan devletine karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Buna karşılık olarak Pakistan Afganistan ile her türlü ilişkiyi kesmiş, bazen durum çatışma noktasına gelmiştir. 1953 yılında ABD'nin Afganistan'a askeri yardım yapılması önerisinde bulunan Davud Han'ın teklifi bir kez daha reddedilmiştir. Bunun sebebi ABD'nin Pakistan ile olan strateji iş birliğinden dolayı iki ülke arasındaki gerilimi alevlendirerek ilişkilerin bozulmasını istememiş olmasıdır. Bu fırsatı kaçırmayan SSCB Kabil'deki büyükelçisi aracılığıyla Afganistan'a yardım edebileceğini iletmış, Davud Han bu öneriyi kabul ederek 1954 yılında ilk anlaşmaya imza atmıştır. İki devlet arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiştir. Bu ziyaretlerden en önemlisi 1955 yılında SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikita Sergeyeviç Kruşçev'in başkent Kabil'e gelişi idi. 1956 yılında ise SSCB Bakanlar Kurulu Başkanının Birinci Yardımcısı Anastas Mikoyan başkanlığındaki bir heyet Kabil'e ziyarette bulunmuş, buna karşılık olarak Afganistan Başbakanı Davud Han Ekim 1956 tarihinde Moskova'ya gitmiştir. Bu ziyaretin ardından artık Sovyet danışmanlarının Afganistan ziyaretleri başlamıştır. 1956 yılında iki ülke arasında 25 milyon dolarlık silah anlaşmasıyla ilgili olarak 1957 yılının yaz aylarında Muhammed Zahir Şah Moskova'ya ziyarette bulunmuştur. Afgan hariciye vekili olan Davud Han'ın kardeşi Muhammed Naim 1958 yılı sonu 1959 yılı başlarında olmak üzere iki kere Moskova'ya ziyarette bulunarak üst düzey yetkililerle bir araya gelmiştir. Bu gelişmelerin beş ay sonra,

¹² Muhammed Azem Sistani, *Kodatayi Saor ve Payamed Hai An Barai Afganistan*, İdare Darulinşa, 2014, s. 6-7.

¹³ Yegin, s. 20-21.

yani Mayıs 1959 tarihinde Davud Han Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin ardından Moskova Afganistan'a yaptığı yardımları hızlandırmıştır.¹⁴

Afganistan'ın yürüttüğü dış ilişkilerin hedefi Peştunistan'ın bağımsızlığı olmuş, fırsatı iyi kullanarak ülke üzerinde etkisini artıran SSCB ile ilişkiler bu çerçevede giderek artmıştır. En çok ordunun güçlenmesini temin eden SSCB'nin yardımları, modernizasyon için kaynak oluşturmuş, Muhammet Davud'un, yollar, elektrik santralleri, hava alanları ve barajların inşa edildiği büyük ölçekli projelerin gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Ancak subaylardan bazılarının SSCB'de eğitim alarak Marksist-Leninist fikirlerden etkilenmesi hedeflenen sonucu getirmişti.¹⁵

Sovyetlerin yardımlarına karşı ABD'nin yönlendirmesiyle, Japonya, Avrupa ülkeleri ve BM; madencilik, tarım, eğitim ve sağlık konularında yatırım yapmışlardır. Davud Han ülkesinin yerleştiği stratejik konumu kullanarak rant sağlamak amacıyla her iki bloktan yardım almış, Soğuk Savaş'ın Afganistan üzerindeki oyun planı karşılıklı hamlelerle devam etmiştir.¹⁶ Sonunda Muhammed Davud Han, cumhuriyet darbesi yapmak amacıyla başbakanlıktan istifa etmiştir. Bazı kaynaklara göre ise bu istifanın nedeni saltanat ailesi içindeki çatışmalar ve sosyo-politik sorunlar olmuştur. Davud Han'ın istifasından sonra kraliyet devletinde başbakanlık görevini yerine getiren isimler sırasıyla şunlardır: Dr. Muhammed Yusuf, Muhammed Haşim Meyvendal, Abdullah Yekta, Nur Ahmed İtimadi, Dr. Abduzahir ve Muhammed Musa Şefik.¹⁷

Yusuf Han 13 Mart 1963 yılında Davud Han'dan sonra Kraliyet ailesi dışından başbakan görevine atanmış ilk isimdir. Davud Han'ın istifasından birkaç ay sonra, 1964 yılında Muhammed Zahir Şah yeni demokrasi planını ve bu plan kapsamında kabul edilen yeni anayasası halka duyurmuştur. Anayasa ve diğer kanunların belirlediği sınırlar dâhilinde görevini yerine getiren yönetim birimleri başkanları, bakanlar ve başbakan 1964 Anayasası'nın hükümlerine göre Kral ve Halk Meclisi'ne karşı sorumludurlar.¹⁸ 1964 Anayasasının 24. maddesiyle¹⁹ yapılan düzenlemeyle Davud Han'ın ve ailesinin hükümetten uzak durması ve kabinede görev almamasını sağlamıştır.²⁰

¹⁴ Salihi, s. 10-11.

¹⁵ Bingöl, s. 110.

¹⁶ Bingöl, s. 110.

¹⁷ Yegin, s. 21.

¹⁸ Davlati Şahi Afganistan, *Kanun Asası Afganistan*, Ceridayi Resmi Şumare 200, Kabil 1964, made. 46.

¹⁹ Anayasanın ilgili maddesi Şah ailesi üyelerinin kimlerden oluşacağını belirtmekle onları Başbakan, Parlamento üyesi ve Yüksek Mahkeme hakimi görevinde bulunmalarını yasaklamıştı.

²⁰ Şah Zaman Varis, Sahil Angeri, *Davud Han Kudatai Hafti Saor*, Sazaman Neşarat Abas, Kabil, 2008, s. 23.

Yusuf Han'ın faaliyeti döneminde Afganistan Devleti olabildiğince tarafsız ve dengeli bir dış siyaset yürütebilmiştir. SSCB ile iyi ilişkiler, Pakistan ile sorunlu giden ilişkilerin iyileşmesi, büyük devletlerle yeni ekonomik yardım paketlerinin onaylanması Afganistan'da bu dönem içerisinde gelişen önemli meselelerdi. Afganistan, Yusuf Han'dan sonra varlığını sosyo-ekonomik ve siyasi sorunlar eşliğinde devam ettirmiştir.

1.2. Meşruti Monarşi Sistemin Anayasası (1964)

1 Ekim 1964 (9 Mizan 1343) tarihinde kabul edilmiş Anayasa Afganistan'ın siyasi tarihinde "anayasal monarşi" rejimini kurarken toplum düzeninde hukuk kavramını ön plana çıkarmıştır. Bireylerin yargılanmadan hüküm giyemeyeceğini benimsemiş bu Anayasa en azından teorik olarak ilk kez Afganistan tarihinde hükümeti otoriter olmaktan uzaklaştırabilmiştir.²¹

Anayasa, giriş ve 11 bölümden ibaret olup 128 maddeyi kapsamaktadır.²² Anayasanın "Devlet" başlığı altında düzenlenmiş I. Bölümün 1. maddesine göre Afganistan anayasal monarşi ile yönetilen, bağımsız, üniter ve bölünmez bir devlettir. Egemenlik millete aittir. Afgan Devleti'ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan kişiler Afgan Milleti'ni oluşturur. Anayasanın 2. maddesi İslam dinini Afganistan'ın resmi dini olarak belirlemiştir. Bu maddeye göre devlet, dini merasimleri İslam'ın Hanefi mezhebine göre yerine getirecektir. Gayri Müslimler kendi dini merasimlerini toplumsal huzuru sağlayan normlara ve davranış kurallarına uygun bir şekilde yapabileceklerdir. Anayasanın 3. maddesine göre Peştuca ve Darice resmi diller olarak kabul edilmiştir. Kralın yetki ve yükümlülükleri Anayasanın 2. bölümünde "Kral" başlığı altında 6-24. maddelerde düzenlenmiştir. Anayasaya göre Kral, milli egemenliği temsil eder (md. 6). Ayrıca, Kral; kutsal İslam dininin esaslarının savunucusu, bağımsızlığın, Anayasanın ve Afganistan'ın ulusal bütünlüğünün koruyucusudur (md. 7). Kral, Afganistan tebaasına mensup, Müslüman ve Hanefi mezhepli birisi olacaktır (md. 8). Anayasanın 9. maddesi Kralın hak ve yükümlülüklerini teker teker sıralamıştır:

- Afganistan ordusuna Başkomutanlık yapmak

²¹ Kubilay Erman, Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s. 12; An Introduction to the Constitutional Law of Afghanistan, Stanford Law School, Alep-Stanford Law School, 2015.

²² Anayasayla ilgili bkz: Davlati Şahi Afganistan, *Kanun Asası Afganistan*, Ceridayi Resmi Şumare 200, Kabil, 1964.

- Savaş ve ateşkes ilan etme
- Büyük Cirge'yi (Loya Cirge) çağırmak ve [ilk toplantısını] başlatmak
- Parlamantonun (Şura) olağan toplantılarını açmak
- Parlamantonun olağanüstü toplantılarını çağırmak ve açmak
- Parlamantoyu feshetmek ve yeni seçimlerle ilgili kararname çıkarmak.

Yeni seçimler Parlamantonun fesih tarihinden itibaren üç ay içinde yapılacaktır.

- Kanunları imzalamak ve yayımlamak
- Kanun gücünde kararnameler çıkarmak
- Kanunla öngörülen şekilde uluslararası antlaşmaların imzalanması için yetki vermek
- Uluslararası antlaşmaları imzalamak
- Başbakanı göreve atamak ve istifasını kabul etmek. Başbakanın önerisi üzerine bakanları göreve atamak ve istifasını kabul etmek
- Büyükler Cirgesi'nin (Mişrano Cirge) seçim dışı üyelerini belirlemek, onların arasından Cirge Başkanını atamak
- Yargıtay Başkanı ve Yargıtay üyelerini atamak
- Hâkimleri göreve atamak ve görevden almak, kanunlara uygun olarak üst düzey yöneticileri göreve atamak ve görevden almak
- Afganistan'ın dış ülkelerdeki diplomatik temsilciliklerinin başkanlarını göreve atamak, uluslararası kurumlarda Afganistan'ın daimi temsilcilerini göreve atamak ve diplomatik temsilcilerin güven belgelerini kabul etmek
- Olağanüstü hal ilan etmek ve kaldırmak
- Cezaları hafifletmek ve af kararnamesi çıkarmak (md. 9).

Para, Kral adına kesilecektir (md. 10). Hutbelerde Kralın ismi zikredilecektir (md. 11). Kralın harcamaları kanuna uygun olarak devlet bütçesinden karşılanacaktır (md. 13). Kral hiç kimse karşısında sorumluluk taşımaz, herkes tarafından Krala saygı gösterilmesi zorunludur. Kral tahta oturduğu zaman aile fertleri, hükümet ve Yargıtay üyelerinin katıldığı her iki parlamento meclisinin birleşik oturumunda yemin edecektir (md. 15). Anayasanın 17. maddesine eğer Kral, tahttan çekilmek isteğini Halk Cirgesi (Ulus-i Cirge) Başkanı, Büyükler Cirgesi (Meşrano Cirge), Başbakan, Yargıtay Başkanı ve Saray Bakanı'nın katıldığı toplantıda beyan eder. Beyanın verildiği günü takip eden yedi gün içinde Büyük Cirge'yi toplar ve Kral doğrudan veya Saray Bakanı aracılığıyla tahttan çekildiğini ilan eder. Eğer Büyük Cirge, tahttan çekilme isteğinin gerçekten Kraldan geldiğini onaylarsa, onay kararı, alındığı andan itibaren yürürlüğe girer (md. 17).

Kralın tahttan çekilmesi veya ölümü durumunda hâkimiyet büyük oğluna geçer. Eğer büyük oğlu; tahta çıkmak için Anayasada öngörülen yeterliliklere sahip değilse, hâkimiyet yaşça ikinci oğluna vs. geçer (md. 18). Kralın ölümü veya tahttan çekildiği durumda erkek evladı yoksa hâkimiyet Kralın yaşça büyük kardeşine geçer. Eğer söz konusu kardeş, Anayasada öngörülen yeterliliklere sahip değilse, bu durumda hâkimiyet ikinci kardeşine vs. geçer. Anayasada öngörülen yeterliliklere sahip erkek evlatları veya kardeşleri yoksa Şehit Muhammed Nadir Şah soyundan gelen erkeklerden birisi Büyük Şura, Yüksek Mahkeme ve hükümet üyelerinin katıldığı birleşik toplantıda seçilir. Bu toplantı Kralın ölümünden sonraki 15 gün içinde Başbakan tarafından çağırılır. Kralın makamından azledildiği durumlarda bu süre 7 güne iner. Kralın öldüğü veya tahttan çekilme kararının alındığı günden yeni Kral seçilinceye kadar Kralın yetkilerini Saray Bakanı kullanır (md. 19).²³

Kral, yurtdışına çıktığı durumlarda bir veya birkaç kişiyi kendi makamına vekâleten görevlendirir. Fakat Başbakan, Halk Cirgesi Başkanı, Büyükler Cirgesi Başkanı ve Yargıtay Başkanı bu makama vekâlet edemez (md. 20). Kralın ölümü durumunda yerine geçecek kişi 20 yaşın altındaysa Kraliçe Naibe olarak görev yapar. Eğer Kraliçe yoksa o zaman 19. maddede zikredilen heyet Şehit Muhammed Nadir Şah soyundan gelen erkeklerden birini Naip olarak görevlendirir (md. 21). Anayasanın 20. ve 21. maddelerinde öngörülen vekâlet veya naiplik görevinde bulunan kişi hiçbir zaman Kral olarak seçilemez. Naib'in görevde olduğu durumda, Anayasanın naiplikle ilgili hükümleri değiştirilemez (md. 23). Bu hükmü getirmekle Anayasa taht yetkisinin suiistimal edilmesini önlemeyi amaçlamıştır.

“Halkın Temel Ödev ve Hakları” başlıklı 3. Bölümde insan ve yurttaş haklarına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasanın 25. maddesine göre Afganistan halkı kanun karşısında eşit olup herhangi üstünlük veya ayrımcılığa tabi tutulamaz (md.25). Anayasa, özgürlüğe doğal hak olarak yer vermiştir. Klasik doğal haklar felsefesinin ruhu Anayasanın söz konusu bölümünde yer alan 26. maddesinde açıkça belirtilmiştir. Bu maddeye göre özgürlük – insanın doğal hakkıdır. Bu hak; kanunla öngörülmuş başkalarına ait özgürlük ve halkın çıkarları dışında kalan hiçbir şeyle sınırlandırılmaz. Özgürlük ve kişi onuru birbirinden ayrılmaz olup her türlü ihlale karşı güvence altına alınmıştır. Devlet kişinin özgürlüğü ve onuruna saygı göstermek ve onu korumakla yükümlüdür. Aynı madde masumiyet karinesi, cezanın geriye yürümezliği, kanunî hâkim ilkesi, cezanın şahsiliği, savunma hakkı, serbest dolaşım hakkı vs. ilke ve normlar yer almaktadır (md. 26). Söz

²³ Davlati Şahi Afganistan, madde. 19.

konusu bölümde konut dokunulmazlığı, kişi dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, özel yaşamın gizliliği, ifade hürriyeti, serbest toplanma özgürlüğü vs. hak ve özgürlüklere yer verilmiştir.

Eğitim; tüm Afganistan yurttaşları için bir hak olarak tanınmış olup devlet tarafından ücretsiz bir şekilde sağlanacaktır. Eğitime rehberlik ve denetim devletin görevidir. İlk eğitim, devlet tarafından gereken şartların oluşturulduğu tüm bölgelerde mecburidir. Yüksek eğitim kurumlarının oluşturulması ve yönetimi devletin mutlak yetkisindedir. Yabancılar, okul tesis etmek hakkı tanınırken bu tür okullarda sadece yabancıların eğitim alabileceği hükme bağlanmıştır (md. 34). Söz konusu bölümde bazı sosyal haklar tanınırken vergi (md. 38) ve askerlik hizmeti (39) gibi ödevlere de yer verilmiştir.

1964 Anayasası Afgan kadınlara hükümete katılmak gibi misli görülmemiş bir fırsat tanıyarak bir ilke imza atılmıştır. Kadınlar, parlamento seçilme, parlamento seçimlerinde oy verme, hükümet üyeleri olarak hizmet ve hatta hükümet bakanları olma hakkı kazanmışlardır. Bu haklar sonucunda kadınların meclisteki sayısı artmış ve kadınlar oylarını birleştirerek bir kadını 1965 yılında Halk Sağlığı Bakanı seçmiştir. Bu olay Afganistan bir ilkti.²⁴

Anayasanın 4. bölümünde yasama organının yetki ve faaliyetleri düzenlenmiştir. Afganistan Parlamentosu halkın iradesini ifade etmekte olup tüm milleti temsil etmektedir. Halk, Parlamento aracılığıyla ülkenin siyasi hayatına katılım sağlayacaktır. Her bir Parlamento üyesi belli bölgeden seçilecek olup, oylama zamanı Afganistan'ın genel çıkarları dikkate alınacaktır (md. 41). Parlamento iki meclisten oluşmaktadır: Halk Cirkesi (Ulus-i Cirge) ve Büyükler Cirkesi (Meşrano Cirge). Halk Cirkesi Afganistan halkı tarafından kanuna uygun olarak serbest, genel, gizli ve doğrudan oylama yoluyla seçilir. Bu amaçla ülke seçim bölgelerine ayrılmıştır. Her bölgeden bir milletvekili seçilecektir. Seçim çevreleri ve sınırları kanunla belirlenecektir. Bir bölgede en fazla oy alan aday milletvekili seçilecektir (md. 43). Halk Cirkesi milletvekilleri bir yasama dönemi olarak belirlenen 4 yıl için seçilirler (md. 44). Üst meclis olan Büyükler Cirkesi'nin üye tam sayısının üçte biri müdrük ve tecrübeli kişiler arasından olmak kaydıyla Kral tarafından beş yıl müddetine atanacaktır. Geri kalan üçte ikisinin ise her bir İl Cirkesi (il meclisi) kendi üyeleri arasından üç yıl müddetine bir üye olmak kaydıyla, o bölgenin ahalisi tarafından serbest, genel, gizli ve doğrudan seçim yoluyla 4 yıl müddetine seçilecektir (md. 45).

Anayasa yasama ve yürütme erkelerinin birbirinden ayrılması konusunda bazı önlemler de almış bulunmaktadır. Ayrıca hiç kimse aynı anda iki meclise de üye seçilemez.

²⁴ Nasrullah Hayat, Afganistan'da Yönetim ve Demokrasi (Gazi Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 32.

Anayasa parlamento üyelerine yönelik yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu ilkelerine yer vermiştir. Parlamento üyeleri tarım faaliyetleri dışında herhangi bir çalışmaya iştirak edemeyecektir. Milletvekillerinin maaşları kanunla belirlenecektir.

Parlamento meclisleri oturumlarını ayrı ayrı yapacaktır. Bütçe görüşmelerinde her iki meclis bir araya gelerek toplantı yapabilecektir. Hükümet, her iki meclis toplantısına katılabilecektir. Ayrıca meclisler Başbakan ve Hükümet üyelerinin meclise gelmelerini isteyebilir.

Büyükler Cirkesi Başkanı Kral tarafından atanacaktır. Halk Cirkesi Başkanı ise bu meclisin üyeleri arasından ve meclis tarafından seçilecektir. Meclisler; kendi içtüzüklerini kabul edecektir.

Parlamentonun çıkaracağı kanunlar kutsal İslam dinin ilkelerine ve Anayasada belirtilen ilkelere aykırı olamaz (md. 64).

Parlamentar sistemin gereği olarak Hükümet; Halk Cirkesi karşısında sorumludur. Halk Cirkesi milletvekilleri Hükümete soru önergesi verebilecektir (md. 65-66).

Anayasada Büyük Cirked adlı bir kurum daha öngörölmüştür. Anayasanın “Büyük Cirked” adlanan 5. bölümünde yer alan 78. maddeye göre Büyük Cirked Parlamento üyelerinden ve İl Cirkeleri başkanlarından oluşuyor. Parlamento feshedildiği durumda yeni Parlamento faaliyete başlayana kadar Büyük Cirked üyeleri yetkilerini devam ettirecekler (md. 78). Büyük Cirked Kral tarafından çağırılır (md. 79). Büyük Cirkenin oturumlarını Halk Cirkesi Başkanı, o bulunmadığı durumlarda Büyükler Cirkesi Başkanı yönetir (md. 80).

Anayasanın “Hükümet” başlığı altındaki 6. Bölümde 85-95. maddeler yürütme erki olarak hükümetin görev ve sorumluluklarını belirlemektedir. Hükümet; Başbakan ve bakanlardan oluşuyor. Bakanların sayısı ve yetkileri kanunla belirlenir (md. 85). Anayasada Halk Cirkesi üyesi olarak seçilme yeterliğine sahip hükümet başkanı veya üyesi seçilebilir. Hükümet başkanı kökeni itibariyle Afgan olacaktır. Hükümet Başkanı ve üyeleri Parlamento üyeleri arasından ve parlamento dışından seçilebilir. Hükümet başkanı veya bakan olarak atanmış parlamento üyesinin Parlamento üyeliği sona erer. Anayasanın 89. maddesine göre Hükümet, Kralın Başbakan olarak atadığı kişi tarafından oluşturulur. Hükümetin plan ve programı Başbakan tarafından Halk Cirkesi’ne sunulur. Halk Cirkesi müzakereler sonrası Hükümete güvenoyu konusunda karar alır. Hükümet güvenoyu aldığı takdirde, Kral hükümet başkanı ve üyelerini atama kararı alır. Atamanın ardından Başbakan hükümet programını Büyükler Cirkesi’ne sunar (md. 89).

Hükümet aşağıdaki durumlarda faaliyetini sonlandırır:

1. Başbakanın istifası veya ölümü durumunda
2. Halk Cirkesi tarafından Hükümet'e güvenoyu verilmedikte
3. Anayasanın 93. maddesine uygun olarak Başbakan veya tüm hükümet üyeleri milli ihanetle suçlandığında
4. Parlamento feshedildikte
5. Yasama dönemi sona erdiğinde (md. 91).

Anayasa aynı zamanda Başbakanın ve bakanların cezai sorumluluğuna ilişkin hükümleri de belirlemiştir (md. 93). Başbakan ve bakanlar hükümet politikalarından dolayı Halk Cirkesi karşısında kolektif sorumluluk, ayrıca, belli görevlerin yerine getirilmesiyle ilgili bireysel sorumluluk taşırlar (md. 96).

Yasama erki bağımsızdır. Yargı organları Yargıtay ve sayısı kanunla belirlenen diğer mahkemelerden oluşuyor (md. 97-98). Mahkemelerde duruşmalar açıktır ve herkes duruşmaya katılma hakkına sahiptir (md. 100). Anayasanın 102. maddesine göre mahkemeler yargı faaliyetlerinde Anayasa ve kanunları rehber edinecektir. Eğer Anayasa ve kanunlarda görüşülen davaya ilişkin hüküm yoksa mahkemeler İslam şeriatının Hanefi fikhının genel ilkeleri doğrultusunda karar alacaktır. Bu durumda mahkemeler, onların kanaatine göre adaleti en iyi düzeyde sağlayacak kararlar alacaktır (md. 102).

Anayasanın 105. maddesine göre Yargıtay Kral tarafından atanan 9 üyeden oluşuyor. Hâkim seçilme yeterliği aynı maddede belirtilmiştir:

1. Otuz beş yaşına ermek
2. 46. madde hükümlerine uygun olarak Parlamenta seçilme hakkına sahip olmak,
3. Hukuk bilimi milli hedefler ve Afganistan'ın hukuk sistemi konusunda yeteri kadar bilgiye sahip olmak.

Kral Yargıtay üyeleri arasından, yaş kırktan az ve altmıştan fazla olmayan bir üyeyi. Yargıtay Başkanı seçer. Kral, Yargıtay Başkanı ve Yargıtay üyelerinin seçildikleri günden itibaren on yıl içinde atama kararını gözden geçiremez. Bu hüküm ve 106. maddede öngörülen hükme uyulduğu sürece Yargıtay Başkanı ve Yargıtay üyeleri hiçbir şekilde azledilemezler (md. 105).

Yargıtay; Afganistan'ın en yüksek yargı merciidir. Yargıtay mahkemelerin kurumsal yapısını belirler ve devletin yargı faaliyetlerini Anayasa ve kanunlara uygun olarak yürütür (md. 107).

Anayasanın 8. Bölümü “Yönetim (md. 108-112), 9. Bölümü “Olağanüstü Hal” (md. 113-119), 10. Bölümü “Düzelişler, 11. Bölümü “Geçit Hükümleri” adı altında düzenlenmiştir. 125. maddeye göre yeni Parlamento Hicri Şemsi takvimiyle 22 Mizan 1344 [14 Ekim 1965] tarihinde faaliyete başlayacaktır. Yargıtay Hicri Şemsi takvimiyle 22 Mizan 1346 [14 Ekim 1967] tarihinde faaliyete başlayacaktır.

Anayasa doğrultusunda çıkarılan yeni kanunlar sayesinde merkezi hükümet idari ve mali olarak güçlendirilmeye çalışılmıştır. Afganistan'daki 1964 hükümet modeli üniter bir devlet sistemidir. Ülke 27 il ve ona bağlı ilçeler şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Yerel yöneticiler merkezden atanmış ve merkeze karşı sorumlu tutulmuştur. İl ve ilçelerdeki yönetimler merkezdeki bakanlıkların taşra uzantısı olarak yapılandırılmıştır. İl ve ilçe meclisleri ise kurulmasına rağmen işlevsellik kazanamamıştır.²⁵ Taşra sistemi aşağıdaki şekilde örgütlenmiştir:

- İller (Vilayet)
- İlçeler (Ulusvali) - her ilde 5 ila 20 ilçe vardır
- Alt İlçeler (Alakadri)
- İl belediyeleri (Şarvali Wolayat) - bunlar Kabil'de İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen il idaresinden bağımsızdır. İl başına bir tanedir ve Belediye ilçeleri Gozar'lardır.
- Kırsal belediyeler (Şarvali ulusvali) büyük ölçüde il belediyesinin bölümleridir. Her bir ilçe sadece bir kırsal belediyeye sahip olmakla birlikte, bazılarında kırsal belediye hiç bulunmamaktadır.

Bu modelde, iller farklı siyasi kurumlar değildir ve yapılarına, liderliklerine ve çalışanlarına ilişkin kararlarda çok sınırlı bir resmi role sahiptir.²⁶

Özet olarak, ABD Anayasası'nı modelinde hazırlanmış ve Loya CİRGE tarafından onaylanmış söz konusu Anayasa demokratik bir anayasadır. Ancak Zahir Şah bu Anayasa'yı “Afgan toplumu için fazla ilerici” bularak tam olarak uygulamamıştır. Tüm bunlara rağmen

²⁵ Weinbaum, Marvin G.; “Afghanistan and Its Neighbors: An Ever Dangerous Neighborhood”, USIP Special Report 162, June 2006, (Erisim) <http://www.usip.org>, 17 Kasım 2011, S. 4; Naklen: Oktay Bingöl, s. 104.

²⁶ J. Alexander Their, *The making of a constitution in Afghanistan. In: State reconstruction and international engagement in Afghanistan. Joint CSP/ZEF (Bonn) symposium, 2003-05-30 - 2003-06-01, http://eprints.lse.ac.uk/28380/1/Thier_LSERO_version.pdf, [Erişim tarihi: 20.05.2019].*

1965 ve 1969 seçimlerine esas teşkil etmesi bu Anayasa'yı önemli kılmıştır. Nitekim Sovyet işgali döneminde devletin başına geçmiş Babrak Karmal da bu Anayasa doğrultusunda seçilmiş ve 1965 seçimlerinde muhafazakârların çoğunlukta olduğu meclise girebilmiştir.²⁷

1.3. Davud Han Darbesi ve Cumhuriyete Geçiş

Uluslararası alanda iki kutuplu sistemde SSCB ve ABD'nin başını çektiği Doğu ve Batı blokları arasında rekabet ve soğuk çatışmanın sürdüğü bir dönemde Afganistan'da 40 yıl iktidarda olmuş Zahir Şah'ın hâkimiyeti Muhammed Davud Han tarafından yapılan bir darbe neticesinde sona ermiştir. Bu darbe, Afganistan'da kraliyet rejiminin sonunu getirmiş ve ülkenin siyasi tarihinde yeni bir dönemi, Cumhuriyet dönemini başlatmıştır. Muhammed Davud Han'ın darbe eylemi, iyi hazırlık ve zamanlama çerçevesinde, kansız bir şekilde gerçekleşmiştir. Muhammed Davud Han tertipli biriydi ve mesleği harp nizamı olduğu için ilk yaptığı hamlede ordunun içine kolayca nüfuz etmiştir. Görevdeyken pek çok general ile yakın olmaya çalışmış, çok sayıda subayı göreve atamış, elverişli şartlar oluştuğunda ordu içindeki yandaşlarıyla istişare ederek ilk fırsatta kralı devirmeye karar vermiştir. Zahir Şah'ın İtalya'ya gitmesi, Davud Han'a beklediği fırsatı vermiştir. Muhammed Davud Han darbeyi Zahir Şah İtalya'nın Napoli şehrinde eğlenirken gerçekleştirmiştir. Bazı kaynaklara göre Zahir Şah yurtdışına eğlenmeye değil tedavi görmeye gitmişti.²⁸ Muhammed Davud Han, 17 Temmuz 1973 günü sabahın ilk saatlerinde Afgan Devlet Radyosu'nda yaptığı konuşmasında “kokuşmuş rejime” son verdiğini açıklayarak ilk Afgan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıklamış ve devletin başına geçmiştir.

Kral Muhammed Zahir Şah konuşmalarında Cumhuriyet darbesi hakkında şöyle demiştir: “*Cumhuriyet darbesi benim beklemediğim ve düşünmediğim kişiler tarafından gerçekleşti. Serdar Muhammed Davud Han ile aramızda ülkemizi bu duruma getirecek bir planımız yoktu.*”²⁹ Bir başka görüşe göre, Muhammed Davud Han için Zahir Şah'ın çocuklarının arasından Afganistan krallığına geçmeyi hak eden birinin olmaması, iktidarı ele geçirmesi için bir sebeptir.³⁰ Kimilerine göre ise Muhammed Davud Han “bugün ya da yarın

²⁷ Erman, s. 11.

²⁸ Esadullah Oğuz, “*Hedef Ülke Afganistan*”, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001, s. 5, 6.

²⁹ Vehid Abasi, Mesbah Zada, Sayid Muhammed Bakir, *Tarih-i Muhtasar Siyaseti Afganistan*, İntişarti Aftaab, Kabil 2009, s. 25.

³⁰ Qari Feriaghun Batoor, *Afganistan'da Cumhuriyetin Kuruluşu* (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2016, s. 67.

Sovyetler tarafından ülkede darbe çıkacak ve iktidardan yine uzaklaşacağı” korkusuyla bu yola başvurmuştur.³¹

Muhammed Davud Han kendisi darbenin nedenini şöyle açıklamıştır: “*Sayın vatandaşlarım! Biliyoruz ki, her olayın bir nedeni vardır. Darbenin nedeni, ülkemizdeki adaletsizlik, yönetimdeki yolsuzluk, her gün meydana gelen ölümler, ordunun vahim durumu ve buna benzer binlerce husustur. Dolayısıyla tüm Afgan vatanseverler harekete geçerek milli mücadele ile darbeyi gerçekleştirmiştir.*” Bazılarına göre Cumhuriyet darbesi bir darbe değil, uyanıştı. Darbenin sebebini Davud Han ile Zahir Şah’ın aralarındaki kişisel bir husumetin varlığına bağlayanlar da vardı. Kimilerine göre de bu, kanlı bir darbeydi.³² Hâlbuki darbe sırasında birkaç ölüm dışında insani kayıp yaşanmamıştır. Davud Han devletin başına geçtikten bir hafta sonra düzenlediği basın toplantısında, sadece dört polis ve iki sivil insanın kasıtsız bir şekilde öldürüldüğünü açıklayarak bu devrimi “Beyaz Devrim” adlandırmıştır.³³ Cumhuriyet darbesinde Davud Han dışında Komünistler de rol almışlardır. Komünistlerin amacı Davud Han’ı kullanarak Afganistan’da komünizmi yaymaktı.³⁴

Darbeden önce ABD yönetimi bir mektup yazarak Şah’a tedbir almasını önermişti. Bazı araştırmacılara göre, darbenin Sovyetler için çok fazla bir önemi yoktu. Nitekim Afganistan’ın mevcut rejimi başında kimin bulunması Sovyetleri pek ilgilendirmiyordu. Moskova yönetiminin amacı bir şekilde Afganistan’ı işgal ederek kolayca sıcak denizlere inmekti. Amacına kısa sürede ulaşmak için Muhammed Davud Han’ın yapacağı darbeyi desteklemiştir.³⁵ Rusya’nın Dışişleri Bakanlığına bağlı Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Başkanı olan Vladimir Basov, darbe hakkında yaptığı açıklamada SSCB’nin Davud Han darbesine hiçbir şekilde müdahil olmadığını, darbeyi gerçekleştiren kişinin doğrudan Davud Han olduğunu belirtirken, Moskova’nın bu darbede sadece dolaylı ilişkisinin olduğunu ifade etmiştir. Bu ilişki, darbenin Sovyetler Birliği’nde eğitim ve öğretim gören, Komünist düşünceye sahip askerler aracılığıyla gerçekleşmiş olmasıdır. Muhammed Davud Han ise bir konuşmasında şunları söylemiştir: “*Benim amacım Afganistan’ı bir sosyalist ülke yapmaktır. Bu konuda hiçbir yabancı ideolojilerden destek ve ilham almadım. Sosyalist dediğim, İslami*

³¹ Batoor, s. 68

³² Hafta Namayı İnkilabi Mili, *Avamil Piruzi Kudatai 26 Seretan 1352*, İntişarati Sayid, Kabil, 2012, s. 3.

³³ Salihiy, s. 17.

³⁴ Varis, s. 19.

³⁵ Zehra Latifi, *Tahavulati Demokratik Halk Afganistan*, İntişarati Abas, Kabil 2013, s. 43.

sosyalizmidir.”³⁶ Davud Han bu açıklamasında kasıtlı olarak İslam yandaşlarının desteğini almak için İslam sözcüğünü kullanmıştı.³⁷

Görüldüğü gibi Muhammed Davud Han’ın yaptığı darbesinin birçok nedeni vardır ve bu konudaki değerlendirmelerde bu veya diğer ölçüde haklılık payı vardır. Fakat darbenin öncelikli nedeni devletin içinde bulunduğu sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlardı.

Kolay ve kansasız gerçekleşen bu yönetim değişikliğiyle Muhammed Davud’u tekrar iktidara getiren nedenler Zahir Şah döneminin sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlarıyla ilişkilidir. Zahir Şah tarafından 8 Aralık 1972 tarihinde başbakanlığa getirilen Musa Şefik Hükümeti’nin de tüm iyi niyetlerine rağmen sorunların çözümünde başarı sağlayamaması, herhangi bir tepki ve direnişle karşılaşmadan yönetimin Muhammed Davud’un eline geçmesine katkı sağlamıştır. Saltanat ve liberal eğilimli politikacıları bertaraf eden bu darbe, onların yerinin Marksistler tarafından doldurulmasına zemin hazırlamıştır. Aslında, Davud’u iktidara getiren ideoloji değil, askeri güç olmuştur.³⁸

Cumhuriyet döneminde birçok alanda, eğitim alanında yapılmış reformlar dikkat çekmektedir. Afganistan’da 1973-1975 yılları arası toplumsal yaşamda, idari ve siyasi alanda birçok reform yapılmıştır. Reformlar doğrultusunda merkez, iller, ilçeler ve küçük yerleşim yeri olan köylerde birçok lise, ortaokul, ilkokul, köy okulları, mesleki okul binaları inşa edilmiştir. Birçok öğrenci dil becerisi ve eğitim kalitesini arttırmak için yurtdışına okumaya yollanmıştır. Coğrafi şartları zor olan illerde öğretmen okulları açılmıştır, Kabil Üniversitesi fakülte sayılarını arttırarak öğrencilerin mesleki becerilerine yardımcı olunmuştur. İyi bir eğitimci yetiştirmek için pedagoji okulları faaliyete başlamış, birçok farklı il ve ilçelerde yetişkinler için okuma-yazma kursları açılmıştır. Göçebe hayat tarzı sürdüren kişiler için seyyar okullar oluşturulmuştur. 1974 yılı sonunda eğitim alanında mevcut rakamlar şöyleydi: 13.868 köy okulu, 95.787 erkek ve 8146 kız okulu, 3.999 erkek ve 820 kız ortaokulu, 899 erkek ve 130 kız lisesi, 4.199 meslek okulu, toplam 134.500 öğrenci ve toplam 3.976 erkek ve kadın öğretmen.³⁹ Eğitim sistemi dört aşamalı olup eğitim bakanlığına bağlı olan ilköğretim, lise, meslek ve yükseköğretim kurumlarından ibaretti. Davud Han, birçok hususta

³⁶ Gulam Haider Alame, *Nizami Hukuki ve Siyasi der Afganistan Cedid, Neşriyeyi Hukuk Asasi*, Salı Dovum, Şumara Sovum, Tahran, 2004, s. 17.

³⁷ Amir Muhammed Farhang, *Afganistan der Penc Karn Ahir*, Cult Dom, İntişarat İslam, Kabil, 1994, s. 76.

³⁸ Richard S. Newell, Muhammed Musa Şefik Hükümeti, Afgan Demokrasisinde Son Perde (Çev. Yuluğ Tekin) ODTÜ Yayınları, Ankara 1984, s. 10. Naklen: Kubilay Erman, *Afganistan’da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s. 123.

³⁹ Shogofa Rasekh M. Yahya, *Afganistan Eğitim Sisteminde Nitelik Sorunun Tarihsel, Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Temelleri* (Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2017, s. 34.

devrim nitelikli reformlar gerçekleştirmişti. O, eğitimdeki yenilikçi uygulamalarıyla halka iş olanağı yaratmış, kılık kıyafet konusunda kadınların kara çarşaf denilen burka giyme zorunluluğunu kaldırarak sosyal ve eğitim alanında kolay ve rahat özgürce yaşamalarına olanak sağlamıştır.⁴⁰

Davud Han'ın iktidarında, yani 1975 yılı sonrasında siyasi alanda birçok ilerlemeler kaydedilmiştir. Afgan teriminin tanımı yapılmış, Afganistan'da yaşayan tüm halkın milli kimliğini ifade eden Afgan kimlik terimi ortaya konulmuştur. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kitap okuma kültürünün yaygın hale getirilmesi için birçok kırıathane açılmıştır. Bu kırıathanelerde birçok ünlü düşünürün kitapları okunuyordu. Eğitim ücretsizdi ve birçok öğrenci yurtdışında okuma imkânı elde etmiştir. Kadınlar Batı tarzında kılık ve kıyafet giyme özgürlüğüne sahipti. 1975 ve 1976 yılları arasında ülkede “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” uygulanmıştır. Bu kalkınma planında eğitimin yeri çok önemli olmuş, özellikle ilköğretime öncelik verilmiştir. Planda eğitime az bütçe ayrılmış olmasına rağmen, ilk defa eğitim faaliyetlerinin beş yıllık bir plan çerçevesinde düzenli uygulanması bu alanda gelişim ve ilerleme açısından önemli bir adım olmuştur.⁴¹

1977 ve 1978 yılları arasında “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı” uygulanmıştır. O zamana kadar ilkokul ve ortaokul üzerinde durulan kalkınma planları eğitim ve öğretim kalitesine öncelik vermiş ve birçok düzenlemeler yapılmıştır.⁴² 1973 yılında Kabil'de 35 yetişkin okur-yazar kursu açılmıştır. Kadınlar Derneği Meslek Lisesi dördüncü devir mezunlarını vermiş ve bunlardan 80'i yurtdışına okumaya gönderilmiştir. Onlarca kadın öğretmen eğitimlerine devam etmek için Fransa, Almanya ve Sovyetler Birliği'ne gönderilmiştir. 1972 yılında 55 lise, 79 ortaokul, 15 ilkokul ve 230 yeni köy okulu açılmış ve 70 köy okulu ilkokula dönüştürülmüştür. Mezar-i Şerif Teknik Okulu ve Kandahar Darü-lulumu kurulmuştur. Ülkede köy okullarının sayısı 2096, ilkokul sayısı 1213, ortaokul sayısı 489, lise sayısı 186, köy okullarının öğrenci sayısı 129.224, ilkokul öğrenci sayısı 421.901, ortaokul öğrenci sayısı 84.990 ve lise öğrenci sayısı 28.030'a yükselmiştir. Yine aynı yıl Öğretmen Okulu ve özel öğretmen yetiştirme kurslarından toplam 1904 kişi lisans derecesi ile mezun olup öğretmen olarak atanmışlardır. Böylece, öğretmen sayısı %10 artarak 20.952'ye yükselmiştir. Meslek okullarının öğrenci sayısı 4.676 ve bu okulların öğretmen sayısı 464 kişi olmuştur. Bu okullardan mezun olan 995 öğrencinin 214'ü eğitimlerini devam

⁴⁰ Zehra Latifi, *Hükümet Davud Han der Afganistan 1973-1978*, İntişarati Sayid, Kabil 2018, s. 7-8.

⁴¹ Karim Andişmand, *Maarif dar Asri Konuni Afganistan*, İntişarati Mayvand, Kabil 2011, s. 56.

⁴² Andişmand, *Maarif dar Asri Konuni...*, s. 6.

ettirmek için üniversiteye alınmış ve 593'ü istihdam için Planlama Bakanlığı'na sevk edilmiştir.⁴³

Muhammed Davut Han hükümeti döneminde reform girişimlerine rağmen ülkenin kalkınması için gereken bir sistem tam oluşturulamamıştır. Çünkü öğretmenler tarafından verilen eğitim ve öğretim programında devamlı hükümeti öven propaganda yapması ve öğrencilerde politik bilinç oluşturulmak istenmesi, ayrıca öğrencilerin eylemlere katılması sonucunda eğitim sisteminde büyük buhrana yol açmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁴

1.4. Siyasi Partiler

1.4.1. Sol Partiler

Veyş Zelmiyan Partisi (İlerici Gençler)

Afganistan'ın ilk siyasi partisidir. 1948 yılında Peştun milliyetçileri tarafından kurulmuştur. Bu partinin henüz kim tarafından kurulduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Bazı yazarlar Davud Han'ın ekonomik desteğiyle kurulduğunu yazmaktadır. Davud Han'ın amacı ise dönemin başbakanı olan Şah Mahmut Han'ı ortadan kaldırmaktır. Bazı yazarlara göre kurucu lideri Nur Muhammed Taraki idi. Bu parti 1947 ve 1953 tarihlerinde 7. ve 8. dönem parlamentosunda sadece 5 milletvekili çıkarabilmiştir. Bu partinin en belirgin özelliklerinden birisi Peştun milliyetçiliğini savunmaktır. Partinin kapanışı ise Davud Han'ın başbakanlık dönemine denk gelmiştir.⁴⁵

Hizb-i Halk (Halk Partisi)

1950 yılında gizli olarak Dr. Abdurrahman Mahmudi tarafından kurulmuş olup Afganistan'ın ilk siyasi partileri arasında yer almıştır. Siyasi hedeflerdeki yapısal benzerlik olarak Vayşi Zelmiyan ve Vatan Partisine benzemektedir. Tek fark; Halk Partisinin etnik kimlikten ziyade daha çok geniş kesime hitap etmekteydi. Partinin kuruluş amacı demokrasiyi yaygınlaştırmak çokpartili döneme geçmek din, dil, ırk ayırmamak ve milletin hakkını korumak ve Afganistan-Pakistan arası sorununu bitirmektir. Partinin yayın organı nidayı halk gazetesi ilk çıkışında partinin tüm amaçlarını yayınlamıştı fakat parti programını yayınlıyor olması kapatılması için gerekçeydi. Afganistan devleti bu partinin hızla büyüyor

⁴³ Vizaret Maarif Afganistan, *Maarif der Zaman Davud Han*, İntişarati İrfan, Kabil, 2005, s. 56.

⁴⁴ Mukedas Barikzai, *Tarih Talim Terbia Afganistan*, İntişarati Sayid, Kabil, 2013, s. 43.

⁴⁵ Paigah Haberi Payam Aftab, 30.02.2011, "Hizbi Veyş Zelmiyan", <http://www.payam-aftab.com/fa/doc/news/465/%D8%AD%D8%B2%D8%A8-%> 05.05.2018.

ve ilerliyor oluşunu kendisi için tehdit olarak görmüş ve bu partinin kapatılması için karar almıştır.⁴⁶

Hizb-i Demokratik-i Halk Afganistan (Demokratik Halk Partisi)

Kral tarafından destek alamayan Davud Han kendi partisini kurdu. Partinin kuruluş amacı başbakanın istifasını sağlamaktı. Ekonomi bakanı olan Abdülmecit Han Zabuli partiye ekonomik olarak yardımda bulunmuştur. Abdülmecit Han Zabuli'nin başbakan ile aralarındaki sorunlar yüzünden istifasını verip yurtdışına çıkmıştır ve parti artık eskisi kadar faaliyetlerine devam edemiyordu.

1965 yılında bu Parti ilk kongresini Nur Muhammed Taraki'nin evinde yapar. Parti 2 Nisan 1966 yılında bir bildiri çıkarmaya yönelik karar alınmış. Nur Muhammed Taraki gazetesinin Halk adını ve manşetlerinin de kırmızı rengi kullanmasından yanayken, Babrak Karmal ise bu fikre karşıydı.

Uzlaşmaya varılarak sonunda Nur Muhammed Taraki'nin fikirleri kabul olunmuş. Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal arasındaki yayına devam eden gazete konusundaki anlaşmazlık 1967 yılında Demokratik Halk Parti'nin, bu bahaneyle ikiye ayrılmasına sebep olmuştur. 1968'de Karmal fraksiyonu Perçem (Bayrak) adını taşıyan bir gazete yayınladı ve bundan sonra Nur Muhammed Taraki fraksiyonu Halk-ı adı ile tanınmaya başlanırken, Babrak Karmal fraksiyonu da Perçem-i adı ile karar verdi. Parti Nisan 1978 yılında birleşerek Davud Han'a karşı darbe uygulayarak yerine Nur Muhammed Taraki geçer.⁴⁷

Hizb-i Afgan Millet (Afgan Millet Partisi)

Bu parti sosyal demokrat olarak anılırdı. Partinin amacı büyük Afganistan haritasını yeniden oluşturarak Peştunistan hayâlini gerçekleştirmektir. Pakistan ve Afganistan'ı birleştirme fikrini sadece çoğunluk olarak Peştun kökenli aydınlar desteklemiştir. Partinin gazetesi olan Afgan Millet halk tarafından milliyetçilik ile suçlanmıştır. Böylelikle parti birden fazla gruba ayrılmıştır.⁴⁸

⁴⁶ Muhammed Akrem Andişmand, *Sal Hayi Tecavüz ve Mukavemet*, İntişarati Saadet, Kabil, 2010, s. 38.

⁴⁷ Andişmand, *Sal Hayi Tecavüz ve..*, s. 138.

⁴⁸ Sadayi Gonagoni Cehan, 04.02.2009, "Maarifi Hizbi Afgan Millet", http://www1.rfi.fr/actufa/articles/110/article_5238.asp 12.12.2018.

Hizb-i Demokratik-i Navin (Yeni Demokratik Partisi)

Abdurrahim Mahmudi, 1964'te aydın bir grupla partiyi kurmuştur. 1967 yılındaki ilk kongresinde partinin adı Sazman-i Cevanan-i Müterakki (Gelişmiş Gençler Partisi) olarak değiştirilmiş ve aynı zamanda Şule-yi Cavid adında yayın organı çıkarılmıştır. Abdurrahim Mahmudi yerine üniversite hocası olan Muhammed Osman Landay getirilmiştir.

Partinin amacı sosyalizm odaklı olup krallığı ortadan kaldırmaktı. Parti Davud Han döneminde kaldırılarak yerine tekrar var olabilmek için inançlı Müslümanlar tarzıyla harekete geçmeye başladı.⁴⁹

Hizb-i Setam Milli (Mili Baskı Partisi)

Parti kurucusu önceden Komünist partili olan Muhammet Taher Badahşî, Babrak Karmal döneminde ayrılıp bu partinin liderliğini yapmıştır. Muhammet Taher Badahşî partisinde milliyetçilik akımını benimsemiştir. Parti uzun sürmeden kapatıldı. Partinin adı aslında Mahfel Entazar olmasına rağmen halka yaşattığı yoğun baskıdan ötürü partinin adı Hizb-i Setam Milli olarak tanınmıştır. Parti aslında tüm millet için mücadele verdiğini söylese de en çok ezilenin Peştun olduğunu düşündüğü için daha çok Peştunların çıkarlarını korumuştur. Parti daha sonraki süreçlerde Sazman İnkılâbî Zahmatkeşan Afganistan (Saza) ve Sazman Fadayan Afganistan (Safza) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Daha sonra Saza Komünistlerle iş birliği içine girerek Halk-ı partisine katılmıştır.⁵⁰

Hizb-i Vatan (Vatan Partisi)

1950 Milli Şura (7.ulusal meclis) seçiminden sonra çoğu memur ve eğitimci olan kurucusu akademisyen Gulam Muhammed Gubar parti merkezini Kabil olarak belirlemiştir. Yayın organı olarak 1951 tarihinde yayınlanan Vatan gazetesi yazarlığını Gulam Muhammed Gubar üstlenmiştir. Sosyal ve teşkilat açısından karışık bir yapıya sahiptir. Vatan Partisinin temel ilkeleri ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü korumak, Afganistan'ın tüm demokrasi ilkelerini yaymak, milli birlik ve bütünlüğü geliştirmek, ekonomi, eğitim ve spor alanında reformlar gerçekleştirmek, sosyal adalet ilkesi doğrultusunda halkın çıkarlarını göz önünde tutmak, sosyal haksızlıkları ortadan kaldırmak, Afganistan bağımsızlığına saygılı

⁴⁹ Muhammed Akram Andişmand, *Hizbi Demokratik Halk Afganistan: Kodeta Hakimiyet ve Fropaşi*, Benigahı İntişarati Meyvand, Kabil, 2009, s. 42-43.

⁵⁰ Omidvar Niyazi, *Avamil Netayic Kodatayi Haft Saor 1357*, İntişarati Alzehra, Kabil, 2005, s. 154.

olmak ve devlet yönetim birimlerinde yolsuzluğu ortadan kaldırmaktır. 1973 darbesi sonrası partinin birçok parti üyeleri cezaevine gönderilmiştir.⁵¹

Hizb-i Demokrat Müterakki (İlerici Demokratik Partisi)

Zahir Şah 2. kraliyet yönetimi döneminde, Haşim Meyvandval tarafından bu parti kurulmuştur. 1966 tarihinde Afgan milli radyosunda Hizb-i Demokrat Müterakki (İlerici Demokratik Partisi) hedefleri yayımlanmıştır. Partinin hedefleri arasında Sosyalizm, Milliyetçilik, Demokrasi ve Anayasal monarşi gibi ilkeler vardı. Haşim Meyvandval 1945 yılında eğitim bakanlığı genel müdürü olduktan sonra Muhammed Zahir Şah'ın müşaviri olmuştur. 1956 tarihinde Pakistan'da Afganistan elçisi olduktan sonra Londra'da Afganistan elçisi olmuştur. 1964 tarihinde Dr. Muhammed Yusuf döneminde basın yayın organı genel müdürü olmuştur.

Haşim Meyvandval başbakanlık görevinden ayrıldıktan sonra partiyi bırakmayıp Kral Zahir Şah'a karşı muhalefet etmiştir. Başbakanlık görevinden ayrıldıktan sonra bazı parti üyeleri partiden uzaklaşmıştır. Haşim Meyvandval 1973 darbesinden sonra Komünistlerin Perçem kanadı tarafından hapse atılıp öldürülmüştür.⁵²

1.4.2. İslâmcı Partiler

Cevanan-i Müslüman (Müslüman Gençler)

Bu parti kurucuları tamamen Kabil Üniversitesinin en iyi akademisyenlerinden oluşmuştur. Bu yüzden kısa zamanda fazla parti safları bir hayli genişlemiştir. Hoca Mahfuz Mansur, Seyfeddin Nasratyar, Profesör Gulam Rabbani Atış, Profesör Gül Muhammed, Profesör Gulam Habib, Profesör Burhaneddin Rabbani, Abdulkadir Tavana, Seyid Abdurrahman, Doktor Muhammed Ömer vs. iyi bir ekip oluşturmuştur. Partinin lideri Mısır Üniversitesinde eğitim gören Gulam Muhammed Niyazi idi. Parti 1967 yılında kurmuştur. Parti, Mısır'ın Müslüman Kardeşler adlı örgüt liderleri ve Mevdudi'nin kitapları, makalelerini ve diğer yazılarını Farsçaya çevirerek birçok yazılar yazıp gençlere dağıtarak propaganda yapmıştır.⁵³

⁵¹ Paigah, 05.05.2018.

⁵² Andışmand, *Hizbi Demokratik ...*, s. 45.

⁵³ Andışmand, *Hizbi Demokratik...*, s. 154.

Sonralar Cevanan-i Müselman-i Afganistan örgütünün liderliğini Profesör Burhaneddin Rabbani yürütmüştür. 1972 tarihinde yapılan parti kongresinde gizliliğe önem verme koşulu göz önünde tutularak, Burhaneddin Rabbani başkan, Seyyaf başkan yardımcısı, Gülbeddin Hikmetyar sekreter ve Abdulkadir Tavana kültür sorumlusu olarak seçilmiştir. Cevanan-i Müslüman (Müslüman Gençler) Partisi Afganistan'ın her yerinde hükümeti protesto eden yazılar yazıp dağıtmaya devam etmişlerdir.⁵⁴

1973 yılından sonra Davud Han Cevanan-i Müslüman (Müslüman Gençler) Partisinin bazı liderlerini (Müceddedi ve Hikmetyar gibi) ceza evine göndererek bazı yaptırımlarda bulunmuştur.

Hizb-i İttihad Milli (Milli Birlik Partisi)

Bu partinin kurucusu aslı Hazara olan saraydaki yazar Abdul Halil-i Mezar-i'dir. Eğitimini Irak'ta almıştır. 1953 tarihindeki darbeden sonra Suriye'ye oradan Pakistan'a en son olarak 1973 yıllarında Afganistan'a geri gelmiştir. Komünistlere karşı mücadele edip harekete geçmek istemiştir. Bu partinin temeli Bamyân'da (Afganistan'ın bir ili) atılmıştır. Hizb-i İttihad Milli partisinin temel hedefleri şunlardır:

1. Necibullah Han hükümeti bitene kadar bu mücadeleye devam etmek,
2. Caferi mezhebini milli mezhep yapmak,
3. Diğer İslami hareketlerle birleşmek,
4. Dünya ülkeleri arasında özgür olmak,
5. Yabancı siyasete karşı olup sadece kendi siyasetine itibar etmek.

Partinin merkezi Bamyân olup parti çalışmaları burada yürütülmüştür. Necibullah Han hükümeti sona erdikten sonra partinin yeri Bamyân'dan Kabil'e geçmiştir. Abdul Halil-i Mezar-i İslami eğitimini almak için Irak ve İran'a gittiği zamanlarda Humeyni safhasına geçmiştir.

. Hizb-i İttihad Milli (Milli Birlik Partisi) Nasir adında bir organizasyon oluşturulup İran tarafından maddi manevi destek görülmüştür. Taliban Afganistan'a geldikten sonra Abdul Halil-i Mezar-ı ile anlaşarak İslami tek bir çatı altında birleştirmek istemiştir.⁵⁵

⁵⁴ Mehdi Dovagoy, *Roydat Hai Penc Dahayi Ahir der Afganistan*, Kabil, 2005, s. 155.

⁵⁵ Andişmand, *Hizbi Demokratik ..*, s. 42-43.

1.5. Siyasi Gelişmeler

Davud Han; hükümette olduğu dönemde ülkenin kalkınması ve ekonomik olarak güçlenmesinin ordunun büyümesiyle bağlantılı olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden öncelikle Peştunistan meselesini çözmeyi ve muhaliflere karşı daha güçlü olmayı benimseyerek icraatta bulunmak istedi. Bu planı için öncelikle ABD ile görüşerek müzakere yapmak istedi fakat ABD Pakistan için bu isteğini reddetti. Afganistan kurulduğu günden bu yana büyük Britanya ve Bolşevik Rusya arasında sıkıştığı için geriye bir tek SSCB kalıyordu.⁵⁶ 1953-1954 ülkedeki kuraklık, susuzluk ve tarımın olumsuz etkilenmesinden dolayı SSCB lideri Nikita Kruşçev hem buğday hem de para yardımı yaparak Afganistan'la ilişkilerin ilerleyen zamanlarda da geliştirilmesi temennisinde bulunmuştur. 1954'te ABD'den silah ve teçhizat yardımı isteyen Davud Han gizli bir müzakere ile kardeşini ABD'ye yollamıştı. Bunun sonucunda Amerika Afganistan'ın Pakistan'dan geri çekilmesi için yaptığı öneriyi 2 ay sonra Pakistan büyük elçiliğiyle paylaşmış olması Davud Han'ı kızdırmış ve bunu ihanet olarak görmesini sağlamıştı. Bu durumda Davud Han SSCB ile tekrar anlaşmak zorunda kalmıştır.⁵⁷

1955 yılında Afganistan ve Pakistan'ın ilişkisi farklı bir boyuta geçti. SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikolay Bulganin ve SSCB Başbakanı Nikita Kruşçev'in Afganistan'a ziyareti sonrası Peştunistan meselesi yeniden güncellendi. Sovyet hükümetinin verdiği destek Afganistan'ı himayesi altına aldığı bir göstergesi idi.⁵⁸ Davud Han'ın aşırı SSCB'ye yaklaşması, Peştunistan meselesindeki ısrarı ve hırsı, muhaliflere karşı sert mizacı ve tek başına karar alıyor olması kralı tedirgin edip istifasını etmesini sağladı. Kral 13 Mart 1963 yılında Davud Han'ın yerine kral ailesinden olmayan Yusuf Han'ı getirmişti.

Yusuf Han ilk yıllar Anayasanın düzenlenmesiyle ilgilenmiştir. İlk önce kralın desteğiyle 7 kişilik bir heyetten oluşan Loya Cirge (Büyük Şûra) Anayasal değişiklikleri müzakereye açmıştır. Bu sırada en önemli olan Davud Han'ın tekrar siyasete rahat girememesi için 24. maddedeki kral ailesine mensup kişilerin siyasi makamlarda yer almayacak hükmüdür. 1964 yılında Kahire'de Bağlantısızlar Konferansında Yusuf Han Afganistan-Pakistan arasında yaşanan krizi aşmak için fiili adımlar atıldı. Artık Pakistan ilişkileri yenileniyor ve Davud Han döneminde yapılan tüm karalama politikalarını ve

⁵⁶ Abdul Nasir Noorzai Amini, *Afganistan; Tarih ve Feraz ve Frodha, Nedai İslam*, Kabil, 2009, s. 40.

⁵⁷ Yegin, s. 21.

⁵⁸ Batoor, s.16.

Peştunistan sloganlarını resmî gazeteden kaldırılması kralın resmi hükmüyle gerçekleştirildi.⁵⁹

Bu dönemde Kral yönetimi belli başlı siyasi sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Krallın yasama ve yürütme organına dâhil olması, askeri kısmı doğrudan kendine bağlaması ve devlet birimlerine atama yaparken kraliyete yakın olmasına özen göstermesi başbakanlarca tepkiye yol açmıştı. Kral Zahir Şah, gerçekleştirmek istediği reformlara rağmen yine başarısız olmuştur. Kral ailesinin siyasi süreçlere yoğun bir şekilde müdahil olması tepkilere neden olmuş, 1965'te Yusuf Han istifa etmiş, yerine Haşim Mayvendval başbakan olarak atanmıştır.⁶⁰

Haşim Mayvendval farklı bir politika uygulamaya çalışsa da birçok sorunla karşıya kalmış ve halkın güvenini kazanamamıştır. Böyle bir durumda Nur Ahmet İtimadı hükümetin başına geçmiştir. Nur Ahmet İtimadı aydın görüşlü biri olmasına rağmen başarılı bir politika sergileyememiş ve hükümetin başında çok fazla kalamamış, 1971 yılında istifasını istifa etmiştir. Bundan sonra Dr. Zahir Han yeni bir kabine oluşturmuştur.

Bu dönemde başbakanların hem krala ve hem de kral ailesine bağlı olması kendi hedefleri için birer aracı olarak kullanılmıştır. 1971-1972 tarihlerinde yaşanan kıtlık ve ekonomik sorunlar Dr. Zahir Han'ın istifa etmesine sebebiyet verdi ve yerine Musa Şefik geçmiştir.⁶¹

Musa Şefik hükümetin başındayken eğitime katkısı, ekonomiyi canlı tutma çabaları, fuhuş yapılan yerleri kapatması, bir kilisenin yıkma emri ve 5 vakit ezanın radyoda yayınlanması halkın gözünü boyamaya yetmişti. Musa Şefik'in başkanlığında olaylar yatışmıştı. Afganistan-Pakistan ilişkileri normalleşmişti. Fakat bu 1 yıllık başbakanlık süresince ülkedeki Komünistler ve milliyetçilerin Helمند Nehri meselesinde İran lehine çözülmesi onları rahatsız etmişti. Bu olayları fırsat bilen Muhammed Davud Han 17 Temmuz 1973 yılında Komünistlerle beraber ülkede askeri darbe gerçekleştirmiş, krallık rejimini yıkararak yerine cumhuriyet rejimini kurmuştur.⁶²

Cumhuriyet rejimine geçilmesinin sebeplerini açıklayarak darbenin meşruiyeti Muhammed Davud Han tarafından Kabil radyosundan halka yaptığı seslenişte şu şekilde ifade edilmiştir: *“Yaptığım bütün siyasi faaliyetlerimde her zaman şu soruyu kendime*

⁵⁹ Sayid Muhammed Bakir Mesbah Zada, *Tarih Siyasi Muhtasar Afganistan*, Merkez Pojohiş Hayi Aftab, Kabil, 2009, s. 35.

⁶⁰ Yegin, s.22.

⁶¹ Yegin, s.23.

⁶² Yegin, s.24.

sormuşumdur: Afgan halkına ve özellikle de hakkından daha çok mahrum olan genç nesle içinde herkesin eşit olduğu iyi bir hayat ortamı nasıl yaratabilirim? Her zaman gerçek demokrasiyi; temelinde ülkemin güvenliği ve halkımın refahı barındırıyorsa uygulamaya çalıştım ve her zaman da çalışacağım. Geçmişteki yönetimler demokrasi ve özgürlük adı altında herkesi birbirine düşürerek düşman ettiler ve “böl ve yönet” formülüne “dur” diyebilecek biri lazımdı. Bu nedenle bütün vatanseverler ve özellikle Afganistan’ın vatansever ordusu bu anarşizm ve monarşizmi çökertmeye karar vererek yıktılar. Şunu da herkese beyan ediyorum ki bundan sonra bu rejim ve nizam sona erdi. Yerine İslam’ın hakiki yüzüyle uyumlu olan “cumhuriyet rejimi” geçmiştir. Afganistan dış politika ilişkileri konusunda tarafsızlık anlaşmasına uygun olarak hareket edecek ve Afgan halkı kendi özgür iradesine bağlı kalacaktır. Afganistan’ın uluslararası politikası konusunda yine Afgan halkının isteğine göre belirlenecektir. Geçmişte Peştunistan meselesi yüzünden Pakistan’la herhangi bir olumlu sonuca varamamıştık ancak bu kez tekrar bir olumlu sonuca varmamız için çalışacağım.⁶³

Davud Han’ın destek aldığı kesimler daha çok Komünistler ve Afganistan Demokratik Halk Partisinin Nur Muhammed Taraki taraftarı olan Perçem kolundan oluşuyordu. Laik ve seküler din anlayışına sahip olan Davud Han Sovyet karşıtlarına sert müdahalelerde bulunmuş, Peştunistan meselesi için Pakistan’a baskı yapmış ve böylece hem içte hem de dışta baskı ve tepkilerle karşılaşmıştır. Bu durum ülkede birçok muhalif hareketlerin artarak şiddetlenmesine sebebiyet vermiştir. Pakistan ve muhalifler Davud Han’ı devirmeye çalışsa da başarılı olamamışlardır. Pakistan’da askeri eğitim alan bir grup İslamcılar Hikmetyar önderliğinde Pencşir’de 1975 yılında ilk resmi askeri harekatı başlatmış ancak halk tarafından yeterince desteklenmediği için başarısız olmuşlardır.⁶⁴

Muhammed Davud Han, 1977 tarihinde Rusya’yı ziyaret ederek bazı konularda destek almaya çalışmıştır. Nitekim Halk Partisi lideri Nur Muhammed Taraki, Perçem Partisi’nin lideri Babrak Karmal tek bir parti çatısı altında birleşmesi, Muhammed Davud Han’ı endişelendirmiştir. Davud Han bu partinin tasfiye edilmesi için Moskova’dan destek istemesine rağmen olumlu karşılık bulamamış, Sovyet yönetimi Taraki ve Karmal yanlısı bir tutum sergilemiştir. Zira Muhammed Davud Han’ın Amerika ile olan ilişkiler bu tutumun belirmesinde etkili olmuştur.⁶⁵

⁶³ Sayid Abdullah Kazim, *Kodetayi Haft Saor 1357*, İntişarati Alzehra, Kabil, 2005, s. 2.

⁶⁴ Kazim, s. 93.

⁶⁵ Salihy, s. 24.

Cumhuriyetçi diktatör olan Muhammed Davud Han, 1977'de yeni bir anayasa çıkarılmasını sağlayarak tek partili sisteme geçişi gerçekleştirmiştir. Hükümetin; ekonomik ve sosyal reformlar bağlamında toprak reformu konusunda halkı bilinçlendirmek için gönderdiği heyet aslında komünizm propagandası yapmıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda yolsuzluk ve rüşvete yol açmış ve bu yüzden reform faaliyetinde istenen sonuç elde edilememiştir. 1978 yılında toprak reformunda yaşanan olumsuz girişimler ve okul programlarındaki değişimlerde beklenen sonucun elde edilememesi, sosyo-politik, ekonomik ve güvenlik sorunlarının daha da artması nedeniyle ülkede ciddi anlamda İran ve Pakistan'a göçler yaşanmıştır.⁶⁶

Muhammed Davud Han artık iç politikasında Komünistler ile ilişkisini kesip Amerika ve İran ile iş birliğini tercih etmiştir. Böyle bir durumda SSCB Afgan öğrencilerini eğiterek ülke içindeki hareket desteğini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu ve benzeri gelişmeler Sovyetler Birliğinin Muhammed Davud Han'ın hareket çemberini daraltma siyasetinin birer parçasıydı.⁶⁷

1978 tarihi nisan ayında Küba heyetinin Afganistan'a yaptığı ziyarette Muhammed Davud Han'ın umursamaz tutumu sosyalist ülkelerde kendisi aleyhine bir durum oluşturmuştur. Demokratik Halk Partisinin Perçem kanadında yer alan Mir Ali Ekber Heybar'in öldürülmesi Afganistan'daki tüm komünizm ve SSCB yanlıları arasında Davud Han'a muhalefetin güçlenmesine sebep olmuştur. Davud Han bu durumdan oldukça endişelenmiş, Halk Partisi Lideri Nur Muhammed Taraki, Perçem Partisi'nin lideri Babrak Karmal, Hafizullah Emin ve Süleyman Pançşiri'yi hükümete karşı ayaklanarak Anayasayı ihlal ve devlete ihanet suçlamasıyla 24 Nisanda tutuklatmıştır. Hafizullah Emin tutuklanmanın olacağını önceden kestirmiş ve üst düzey askeri yönetimden Seyid Muhammed Gulabzoi, Hava Kuvvetleri Komutanı Serhan Abdulkadir ve Kara Kuvvetleri Komutanı Aslam Vatan Car ile görüşerek tedbirini almıştır.⁶⁸ 26 Nisan'da Aslam Vatan Car, Kabil'e bir tank birliği gönderirken; Abdulkadir, Davut'un sarayını bombalamak ve taraftarlarını ortadan kaldırmak için hava kuvvetlerini görevlendirmiştir. Askeri birliklerinin çoğu, bunun Komünist bir darbe olduğunun farkına bile varmadan desteklemişlerdir. 27 Nisan 1978 Binbaşı Muhammed Aslam Vatan Car'ın komutasındaki dokuz tank, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne doğru harekete geçmiştir. Davud Han bu durumda köşkün

⁶⁶Eren Göktürk, "Afganistan da Kurtların Dansı", *Birikim Dergisi*, Sayı: 150- Ekim 2001, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4244/afganistan-da-kurtlarin-dansi#.XRKbBD8zaM-> [Erişim tarihi: 26.05.2019].

⁶⁷ Sistani, s. 67.

⁶⁸ Mehmet Saray, "Afganistan ve Türkler", ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.187.

güvenli bölümüne geçerek ailesini koruma altına almıştır. Fakat darbeciler gün içerisinde en önemli stratejik noktaları ele geçirmişlerdir. Çatışma gece boyu devam ederek 2000 gönüllü tarafından 4 tank etkisiz hale getirilse de MİG-21 ve SU-7 savaş uçaklarının desteği ile Komünistler savaşı kazanmışlardır. Davud Han'ı yakalama kararını uygulayan İmamuddin, Davud Han'a "Afganistan Demokrat Halk Partisinin emriyle silahlarını bırakarak teslim olmalarını" emretmiştir. Davud Han ise Komünistlere asla teslim olmayacağını bildirmiştir. Böyle bir durumda Muhammed Davud Han ve ailesinden 30 kişi katledilerek öldürülmüştür.⁶⁹

1978 Komünist darbesinden sonra Cumhurbaşkanı Nur Muhammed Taraki olmuştur. 30 Nisan 1978 tarihinde Komünistler Kabil radyosuyla kamuoyuna şöyle duyuruda bulunmuşlardır: "Biz Afganistan tarihinde Nadir Han'ın zulmünü kaldırdık ve bütün takdiri ve iktidarı Afganistan halkına teslim ettik. Şimdi devlet iktidarı Devrim Konseyi'ne aittir." Nur Muhammed Taraki Afganistan Cumhuriyetinin adının Afganistan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirildiğini duyurmuştur. Fakat halk, Komünist bir partinin iktidara geçmesinden rahatsızdı.⁷⁰ Nur Muhammed Taraki cumhurbaşkanlığının yanı sıra Başbakan, Devrim Konseyi Başkanı ve ADHP Genel Sekreteri üstlenirken, partinin Halk kanadı lideri Babrak Karmal Başbakan Yardımcısı, Hafuzullah Emmini ise Dışişleri Başkanı olarak atanmıştır. Nur Muhammed Taraki ve Halk kanadı geçmişte olduğu gibi anlaşmazlık içinde olsalar da kamuoyuna tek bir parti çatısı altında birleştiklerini ilan etmişler fakat halk bu birleşimden memnun kalmamıştır.

Hükümette artık Demokratik Halk Partisi ve Halk kanadı olan bu iki partinin koalisyonu oluşturulmuştu. Halk, Davud Han iktidarındayken bu iki partinin zamanında birbirlerine karşı söyledikleri sözleri unutmamış ve bu koalisyondan güvensizlik duymaya başlamıştı. Babrak Karmal'ın Davud Han iktidarı zamanında yaptığı bir konuşmasında, Nur Muhammed Taraki'nin Siyah adlı Pakistan terörist örgütüne mensup olup Londra da eğitim aldıktan sonra Pakistan'dan kolay bir şekilde Afganistan'a geçişini onun casus olmasıyla ilişkilendirmiştir.

Bu dönemde Babrak Karmal ve Hafuzullah Emin arasında yaşanan krizin tamamen etnik kimlik üzerine kurulduğu söylenebilir. Çünkü Halk Partisi içerisindeki Peştunlar, Hafuzullah Emin tarafından devlet yönetiminin değişik kademelerine yerleştirmeye başlamışlardır. Hafuzullah Emin ülkede artık Peştunların tarafını tuttuğunu ve Taciklere karşı

⁶⁹ Sabrullah Sia Sang, *An Golula Baranı Bamdad Bahar*, İntişarat Afgan Cermen, Kabil, 2008, s. 16-17.

⁷⁰ Dr. Parviz Vercavand, *Afganistan ez Hamasa ta Facia*, Bahiş Haştom, Tahran, 2012, s. 67.

geldiğini resmi bir konuşmasında söylemiştir. Perçem Partisi taraftarı olan Taciklere karşı baskı ve şiddet politikası uygulanmaya başlamıştır. Babrak Karmal'ın devlet içerisinde yaptığı değişiklikler, Nur Muhammed Taraki'nin fikirlerine ve ideolojisine ters düşerken ülke içinde bir kaosu ortamı oluşturmuştur. Ülkede huzursuzlukların artması sonucunda 67. günden sonra Babrak Karmal ve kardeşi yurtdışına sürgün edilerek Perçem liderlerinin hepsi iktidardan uzaklaştırılmıştır.

Bu gelişmelerin ardından Hafızullah Emin'in iktidara geçmesi kolaylaşmıştır. Hafızullah Emin Nur Muhammed Taraki'yi tasfiye ederek iktidara tam şekilde sahiplenmiştir. Taraki'nin muammalı ölümü medyada yapılan açıklamada "sağlık nedeni" olarak açıklanmıştır. Hafızullah Emin Merkez Komitesi Sekreteri, Devrim Konseyi Başkanı ve Başbakanlık görevlerini üstlenmiştir. Ülkede yoğun baskı, dövülme, aç, susuz bırakılma uçaktan atma, diri diri gömme, idam ve işkenceden dolayı halk Hafızullah Emin'e "cellat" adını vermişti. Onun talimatıyla İslamcılar, din alimleri ve aydın kesimden çok sayıda insan acımasızca katledilmiştir.⁷¹

Ülkede ilk ayaklanma Kabil'in bir ilçesi olan Çindavol'da başlayıp ülkenin birçok yerinde yayılmıştı. Fakat halkın elinde ağır silahlara karşı modern savunma sistemi yoktu. Halkın ayaklanan kesimi çoğunlukla mücahitlerden oluşuyordu. Hükümet güçleri Herat, Balahisar gibi yerlerde binlerce insanı katletmişlerdir. Bu dönemde ABD yönetimi hükümet karşıtı İslamcı güçlere mali destek yapma kararı almıştır. Sovyet yönetimi Hafızullah Emin'i arayıp, ona devrime yardım etmek için Rus askerlerini göndermek istediğini söylemiş ve 1979'un sonunda, askerler Kabil Havaalanına gelmeye başlamışlardır. Rusların Hafızullah Emin'e söylemedikleri şey askerlerin aynı zamanda onu öldürmeye gelmiş olmaları idi. Ruslar, Hafızullah Emin'i ortadan kaldırmak için birkaç başarısız eylem gerçekleştirmişlerdi. Birinci girişimde Ruslar Kabildeki ana yollardan birine bir keskin nişancı koymuş, ama Emin'in konvoyu çok hızlı geçtiği için keskin nişancı hedefi kaçırmıştı. İkinci girişimde başkanlık sarayında Emin'in Pepsi Cola kutusuna zehir koymuş fakat onun yerine yeğeni içerek ölmüştü. Üçüncü girişim ise Emin'in Kabil dışında bir sarayda ziyafet verdiği sırada gerçekleşmiştir. Sovyetler içeriye yemek servisi yapan bir şefe yemeğe zehir koyma talimatı vermişlerdir. Bu sefer suikast gerçekleşmiş ve Emin ile beraber ziyafette bulunanlar zehirlenmişlerdir. Fakat Afgan hizmetçiler yardım çağırılmış ve olaydan haberi olmayan iki Rus doktor gelerek Emin'in ölümden son anda kurtarmayı başarmışlardır. Bu gelişmelerin ardından Ruslar son çare olarak saraya saldırıp Emin'e bir el bombası atarak öldürmüşlerdir.

⁷¹ Metin Sever & Ebru Kılıç, *Düşmanını Arayan Savaş*, Everest Yayınları, Ankara, 2001, s. 6-7.

Hafızullah Emin 100 gün Afganistan hükümetinin başında kalmıştır. 5 Aralık SSCB, Afganistan ile dostluk ve iş birliği antlaşması imzaladı. Bu antlaşmadan hemen sonra ülkede Komünist karşıtı bir ulusal direniş hareketi başlamıştır. Ayaklanma karşısında Afganistan hükümeti tedirgin olmuş, SSCB ile imzalamış oldukları antlaşmaya güvenerek yardım istemiştir. Bu yardım çağrısı üzerine 12 Aralık 1979 tarihinde Ruslar, Afganistan ile önceden imzalamış oldukları antlaşmayı gerekçe göstererek ülkeyi işgal etmiş ve sürgündeki Babrak Karmal'ı işbaşına getirmişlerdir. Babrak Karmal, Sovyetlerin güdümünde; Başbakan, Devrim Konseyi Başkanı ve Afganistan Demokratik Halk Partisi Genel Sekreterliği görevini üstlendi.⁷²

1.6. Cumhuriyet Sisteminin İlk Anayasası (1977)

Davud Han'ın önderliğinde kurulan Cumhuriyet rejiminin ilk Anayasası 1977 kabul edilmiştir.⁷³ 1977'de Loya Cirge'yi toplayarak yeni Anayasayı kabul ettirmek ve Devlet Başkanını seçtirmekle Davud Han, kendi iktidarını ve rejimin meşruiyetini pekiştirmek istemiştir. Bu siyasi manevra sonucunda Anayasanın onaylanması ve yedi yıl süreyle Muhammed Davud'un Devlet Başkanı seçilmesi beklenen sonucu vermemiştir. Nitekim lider kadrosunun bürokratlardan teşkil edildiği Milli Devrim (*Hizb-i İnkılab-i Milli*) Partisinin hegemonyasında tek partili rejimin kurulması Davud'un aleyhine olmuş ve onun imajını ciddi şekilde zedelemiştir.⁷⁴

Milli Devrim (*Hizb-i İnkılab-i Milli*) Partisi aslında, daha önce 1950'de yine Davut Han tarafından kurulan *Hizb-i Demokratik-i Milli* (Ulusal Demokratik Partisi)"nin bir kopyası olarak değerlendirilmektedir. Bu partinin tüzüğünden teşkilat yapısına kadar Milli Demokrat Parti ile aynı olması dikkat çekmektedir. Fakat tek amacı diğer partilerin faaliyetlerini durdurmak ve Davut Han hükümetinin bekasını sağlamaktı.⁷⁵

Yeni 24 Şubat 1977'de kabul edildi.⁷⁶ Bu anayasanın daha öncekilerine göre iki önemli yeniliği, kadın haklarının açıkça belirtilmiş olması ve genel oy ilkesi idi. Hanefi mezhebinden resmi din olarak bahsedilmemiş ve böylece dinin rolü de azaltılmıştır. Anayasanın 17. ve 18. maddeleri ekonomiye devlet müdahalesini teşvik etmiş ve 13. madde

⁷² İbrahim Özhisar & İsa Elbinsoy, *Modern Dönem İslam Ülkeleri* (Cilt 2), Tire yayınları, İstanbul 2017, s. 31.

⁷³ Bkz: Devleti Cemhuri Afganistan, *Kanun Asası Afganistan*, Ceridayi Resmi Şumara 360, Kabil, 1977

⁷⁴ Erman, s. 133; *An Introduction to the Constitutional Law of Afghanistan*, Stanford Law School, Alep-Stanford Law School, p. 23.

⁷⁵ Mohammad Aleem Saaie, *Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihi* (Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Y. L. Tezi), Isparta 2009, s. 90.

⁷⁶ *An Introduction to the Constitutional Law of Afghanistan*, P. 23.

devletin doğal kaynaklarını millileştirmiştir. Davud'un 1973'te devletin başına geçtikten sonra yaptığı icraatların çoğu, 1977 Anayasasının temellerini oluşturdu. Milli Devrim Partisi (Hizb-i Enqelab-e Meli) tek egemen parti olarak ülkenin siyasi hayatında yerini aldı.

1977 Anayasası Afganistan devlet erkini üç kola (Yürütme, Yasama ve Yargı) ayırmıştı. Yürütme organı, Afganistan 1977 Anayasası'na göre cumhuriyet yönetimi kanunlara uygun olarak merkezi ve yerel yönetim birimleri üzerine kurulmuştu. Cumhurbaşkanı altı yıllık bir dönem için Loya Cirge tarafından oy çokluğu ile seçiliyordu. Bir kişi en fazla iki dönem Cumhurbaşkanı seçilebilirdi. Yasama erki tek meclislidir. Meclisin yüzde ellisi hakim parti üyelerinden oluşurken geri kalan kısmı halk tarafından seçilecekti.

Yargı erkinini gücü önceki anayasal döneme oranla azaltılmıştı. İslam dinine, 1977 Anayasasında sembolik bir statü kazandırılmıştı. 1977 Anayasası uygulanamadı, zira 27 Nisan 1978'de Davud hükümetine karşı yapılan darbe, ardından Sovyet Ordusunun Afganistan'ı işgali ülkede yeni bir dönem başlattı. Hafızullah Emin'i tasfiye edildikten sonra 1980'de Devrim Konseyi, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti geçici bir anayasasını yayınladı.⁷⁷ 1980 Anayasası, Afganistan'ın anayasal tarihinde İslam'ın anayasal statüsünü ortadan kaldırmış oldu. Ülkede uygulanan politikalar Sovyet ideolojinin pekişmesine hizmet ediyordu.

⁷⁷Their, P. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AFGANİSTAN'DA SOVYET İŞGALİ VE YÖNETİMİ (1979-1989)

2.1. Sovyet Müdahalesi Öncesi Gelişmeler

Çok sayıda millet ve etnik kimliklerin iç içe yaşadığı Afganistan tarihi boyunca defalarca işgale uğramıştır. Doğu ve Batının geçiş noktasında bulunan ülke Perslerden Sasanilere, Hintlerden Britanyalılara, Gaznelilerden büyük İskender'e kadar birçok İmparatorluk ve komutanın ölüm ve yıkım getiren ilgisine mahzar olmuştur.⁷⁸

Afganistan, ülke olarak üç büyük uygarlığın kavşak noktasıdır. Bu ülke Çin, Rusya ve Hindistan'ın tam ortasında yer almış olup stratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Aslında 19. yüzyıldan beri adına "Büyük Oyun" denilen denge Rusya'nın stratejik kararıyla askıya alınıyordu. Bu oyunda Afganistan tampon bölgeydi. Bir taraftan Rusya sıcak denizlere inmek üzere yol ararken, öbür taraftan İngiltere elinin altındaki Hindistan'ın istiklaline kavuşmasını önlemek, onun çok büyük gelir kaynaklarını kaptırmamak adına hem ticari bakımdan hem de askeri bakımdan Afganistan'ı devamlı baskı altında tutmaya çalışıyordu. Afganistan, Merkezi Asya'da istiklal ve hürriyet mücadelesi veren bir ülkedir. Bundan korkan İngiltere Hindistan'ın böyle bir yola kaymaması için bütün baskılarını Afganistan üzerinde yoğunlaştırmıştır.⁷⁹

Rusya ile tarih boyunca süregelen inişli çıkışlı ilişkilerin olmasına rağmen Rus ordusu Afganistan'a fiili bir müdahalede bulunmamıştır. 1970'lerin sonuna gelindiğinde Afganistan'da iç dengeler son derece hareketli ve birbirilerine karşı rekabet halinde idiler. Ülkede Sovyetlerin stratejik çıkarlarını gözeten önemli bir kesim vardı.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1973 Temmuz darbesiyle iktidara geçen Davut Han'ın kabinesi ilk başta Komünist ve yoğunlukla Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (ADHP) Perçem kanadından ibaretti. Özellikle Perçem kanadı 17 Temmuz darbesi meydana geldiğinde Davut Han'ı desteklemiştir. Bu desteği karşılıksız bırakmayan Davut Han, birçok solcuyu ödüllendirmek amacıyla kabinede yüksek mevkilere atamıştır.⁸⁰ Ülkedeki Sovyet muhaliflerine karşı sert tedbirler alan Davut Han'ın Sovyet yanlısı politikası bir yandan, Pakistan ile olan sınır sorununu gündeme taşınması diğer yandan onu içte ve dışta muhalefetle

⁷⁸Sayid Muhammed Bakir, s. 190.

⁷⁹Etilaat Ruz, 18.08.1395, "Afganistan ve Ahmiyet yek Strateji Mili", <https://www.etilaatroz.com/42037/> 05.05.2019.

⁸⁰Pirzada Gaznevi, A. *Tarihi Siyasi Afganistan Moasir*, Kodatay-i 26 saratan 1352 ve Cumhuriyet Davud Han, Maharat Yayınları, Tahran 2010, s. 318.

karşı karşıya getirdi. Pakistan'daki ve ülke içindeki muhalifler Davut Han'ı iktidardan düşürmek için çok sayıda açık veya gizli darbe ve isyan girişimlerinde bulundularsa da başarıya ulaşamadılar. Bu girişimlerin en önemlisi 23 Temmuz 1975 tarihinde meydana gelmiş ve şiddetle bastırılmış olan Gülbeddin Hikmetyar'ın önderliğindeki açık silahlı isyandı.⁸¹

Perçemiler Davud Han'ın hükümetinin ilk yıllarında büyük ölçüde söz sahibi idiler. Babrak Karmal'ın başbakanlığında bütün atamaları onayından geçiren bir alt komisyon bile kurulmuştu. Fakat bir müddet sonra Davut Han Batı ile ilişkileri geliştirmek ve kabinede yer alan Komünistleri tasfiye etmek konusunda karar verdi ve hatta bu amaç doğrultusunda Batı'ya yakın olan İran, Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye'ye ziyaretler gerçekleştirdi. Ardından rejim karşıtı faaliyetlerinden dolayı ADHP'nin Halk ve Perçem kanadının önde gelen isimlerini tutuklama emri verdi.⁸² Aynı zamanda Sovyet baskılarından çekinen Davut Han, tarafsız siyaset yolunu seçerek birçok devletle aynı anda ilişki kurmak yolunda adımlar attı. O, iktidardaki son haftalarında verdiği bir röportajda, Afganistan'ın Küba gibi değil, kelimenin tam anlamıyla tarafsız bir devlet olmasını temenni ettiğini belirtmiştir. Onun bu sözleri Kremlin'in hoşuna gitmemiş ve iktidarıyla birlikte hayatını da kaybetmesine sebep olmuştur. Davut Han, ikili ilişkileri geliştirmek ve Afganistan'ın SSCB'ye olan bağımlılığını azaltmak amacıyla 1978 baharında Pakistan, Hindistan, Mısır, Yugoslavya, Libya ve Türkiye'ye, Nisan ayının başında ise Mısır, Suudi Arabistan ve Kuveyt'e ziyaretler gerçekleştirerek birçok temaslarda bulundu. Onun bu "çırpınışlarını" takip eden Kremlin'in niyetinden habersiz olan Muhammed Davud Han, ilişkileri pekiştirmek için gittiği ülkelerde antlaşmalar imzalıyordu.⁸³

Sovyetlerle aranın açılması ve ülke içinde yaşananlar, Komünistlere yönelik tasfiye politikası Muhammed Davud Han'ın sonunu getirdi. Demokrat Partisi liderleri Taraki, Karmal ve Emin'in tutuklanmasının ardından ordudaki solcu subaylar darbe planlarını hızlandırdılar. Afganistan'da kullanılan Hicri-Şemsi takvimine göre 27 Nisan 1978 yılında (7 Nisan 1357) gerçekleştirilen bu darbe "İnkılab-ı Savr" - Nisan Devrimi (Dari dilinde "Savr" "Nisan" demektir) olarak tarihe geçmiştir.⁸⁴ Bu darbe sonucunda Davud Han ve otuz kadar akrabası öldürülmüştür.

⁸¹ Yegin, s. 22.

⁸² Yegin, s. 22-23

⁸³ Oğuz, s. 89; Omarzai, *Yak Karn Dar Tarikh ve Efsane*, Mayvand Yayınevi, Kabil 2012, s. 177; Abumoslim Talaash, 1973-1979 Döneminde Afganistan'ın Dış Politikası (Ege Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2015, s. 59 vd.

⁸⁴ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 193.

Komünistlerin bu darbesini halk tepkiyle karşılamıştır. Batılı araştırmacılar bu işte Sovyet hükümetinin parmağı olduğunu iddia etseler de bu iddianın doğruluğu kesinleşmemiştir. Söz konusu araştırmacıların yanı sıra doğrudan olmasa da, Sovyetlerin eğitimini almış, Sovyetler tarafından donanmış Afgan Ordusundaki subayların darbenin altyapısını oluşturdukları kanaatinde olanlar da vardı. ADHP, Marksist subaylar tarafından gerçekleştirilen iktidar darbesinden sonra hükümeti kısa sürede devralmıştır. Yeni oluşan kabinede Nur Muhammed Taraki Devrim Konseyi Başkanı ve Başbakan, Babrak Karmal Başbakan Yardımcısı, Hafızullah Emin ise Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı görevlerine getirilmiştir. Böylece, 1977 yılında birbirine düşman olan iki sol kanat bir araya gelerek aynı iktidar çatısı altında birleşmiştir.⁸⁵ Fakat Halk ve Perçem gruplarının kurduğu ADHP ortaklığının ömrü kısa olmuş, Devlet Başkanı Taraki Perçem grubunu tasfiye etmeye girişmiştir. Bu kapsamda, Babrak Karmal büyükelçi olarak Prag'a, Perçem kurucularından Muhammed Necibullah İran'a, diğer Perçem kanadının önde gelenlerinden Nur Ahmet Nur Washington'a ve Anahita Ratipzad ise Belgrad'a gönderilmişlerdi. Halk Grubu'nun liderliğinde iktidarı ele geçirmek için gerçekleştirilen Savr İnkılâbı 20. yüzyılın Komünist niteliğinde olan son devrimidir. Bu siyasi hareket önemli bir şeyi daha kanıtlamıştır: kitlelere karşı baskı olmadan komünizmin yaşaması mümkün değildir.⁸⁶

Taraki hükümetinin iç ve dış politikasına karşı duyulan memnuniyetsizlik birçok ayaklanmayı beraberinde getirirken, faaliyetleri artan İslam öğrenci örgütleri ve Maocu gruplar rejim değişikliğinin ardından gizli faaliyetlere geçmişlerdi. Ülkenin toplumsal gerçekleri dikkate alınmadan başlatılan reformlar kırsal kesim, aile, aşiret ve kabile yapısının sosyolojisine uygun değildi. İktidardaki Halk grubunun okullarda polis zoruyla Marksist temellere dayalı müfredat uygulamaları halkı diktatörce yönetmeye kalkışan hükümete karşı itirazların daha da artmasına neden olmuştu. Ülke genelinde memnuniyetsizliğe neden olan bir başka husus Taraki üzerinde “kişilik kültü” yaratma çabalarıydı. Diğer tepki çeken girişimler ise 1978 yılında Halk rejiminin SSCB ile vardığı Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ve Afganistan'ın milli bayrağının diğer Komünist devletlerdeki gibi kırmızı renkli bayrağa değiştirilmesi idi.⁸⁷

Gittikçe güçlenen siyasi bir figür olarak Başbakanlık görevine yükselmiş Hafızullah Emin ve Taraki arasında yaşanan gerilim gittikçe tırmanmış, bu durumda Taraki Sovyet yönetiminin de tertibiyle Hafızullah Emin'i tasfiye etmeye karar vermiştir. Fakat bu

⁸⁵ Erman, s. 142.

⁸⁶ Erman, s. 143-144.

⁸⁷ Bkz: Erman, s. 143-148.

gelişmelerden haberdar olan Hafızullah Emin daha hızlı hareket ederek, 16 Eylül 1979'da Tarak'iyi, "sağlık sebeplerinden dolayı görevinden ayrıldığını" beyan ederek bertaraf etmiş, Sovyet yönetiminin baskılarına rağmen geri adım atmıyarak 9 Ekim 1979'da Taraki'nin hastalığı nedeniyle öldüğünü Kabil Radyosu'ndan halka duyurmuştur.⁸⁸ Hafızullah Emin'in bağımsız bir politik çizgide ilerlemesi Sovyet yönetimini rahatsız etmiştir. Sovyet kulislerinde dar çevrede yapılan ve son derece gizli müzakereler sonucunda Afganistan'a genel bir askeri müdahale kararı alınarak uygulamaya konmuştur. Afganistan'ı işgal ederek onu kendine tabi bir devlet haline getirmeyi planlayan Sovyetler Birliği, böylelikle Rus dış politikasına I. Petro döneminden beri yön veren "sıcak denizlere ulaşma" idealine daha da yaklaşmış olacaktı.⁸⁹

2.2. Sovyet Ordusunun Afganistan'ı İşgali

Hafızullah Emin'den Sovyet Ordusu'nun davet edilmesine dair resmi bir müracaat alınmasını sağlayamayan Moskova yönetimi onu KGB'nin eliyle infaz etmek yolunu tercih etmiştir. Sovyet Ordusu Afganistan'a müdahale hazırlıkları kapsamında Orta Asya'ya büyük askeri yığınak yapmıştır. Afganistan'ın kuzeyindeki Sovyet Cumhuriyetlerinde (Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) büyük bir hareketlilik göze çarpıyordu. Sovyetler Birliği'nin öteki cumhuriyetlerinden bölgeye çok sayıda asker sevk edilmiş, Orta Asya'daki tüm yedek askerler seferber edilmişti. Sovyetler Birliği 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmek için havadan ve karadan ülkeye girmeye başlamıştı. Sovyetler Birliği ülkelerine komşu olmasından dolayı Afganistan'ı işgal etmek çok da zor olmamıştı. Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan Sovyet askerlerinin ülkeye karadan girmesini sağlamıştır. Askeri uçakların çoğu da bu ülkelerden havalanıyordu. 27 Aralık'ta saatte 20 uçak Kabil'e iniş gerçekleştiriyordu. Özbekistan'ın Termiz kentinde bulunan Sovyet "360. Motorize Tümeni", Ceyhun Nehri'ni geçerek Mezar-Şerif'e doğru ilerlerken, "5. Motorize Tümeni" de Türkmenistan'ın Kuşka sınır kapısından Afganistan'a girip Herat'a yönelmişti. Termiz ve Kuşka'dan dört Sovyet tümeni daha Afganistan'a girip Mezarı Şerif, Kunduz, Herat ve Kandehar kentlerine doğru hareket etmişlerdi.⁹⁰ Sovyet Birlikleri Kabil'deki bütün kilit noktaları ele geçirdikten sonra Cumhurbaşkanı Hafızullah Emin'i de öldürmüşlerdi.

⁸⁸ Erman, s. 157-158.

⁸⁹ Ahad Andican, Ceditizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, İstanbul, Emre Yayınları, 1.B., İstanbul, 2003, s. 715.

⁹⁰ Talaash, s. 86-87.

O sırada Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin başkenti Duşanbe’de bulunan Babrak Karmal, radyo aracılığıyla yayımlanan konuşmasında Hafızullah Emin döneminin sona erdiğini açıklamış ve ordu ve güvenlik güçlerinden “Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Devrim Konseyi” adına asayışı temin etmelerini istemiştir.

Ertesi gün ise yeni kurulan Devrim Konseyi Başkanlığı’na ve Afganistan Demokratik Halk Partisi Genel Sekreterliğine Babrak Karmal’ın atandığı, görevden alınan Başbakan Hafızullah Emin’in ise “İhtilal Mahkemesi” hükmü gereğince idam edildiği kamuoyuna duyurulmuştur. 1 Ocak 1980 tarihinde Babrak Karmal Kabil’e gelmiştir.⁹¹

Babrak Karmal, Sovyet müdahalesinin meşruiyetine inandırmak amacıyla kamuoyuna hitaben yaptığı bir konuşmasında şunları söylemişti:

“Saygıdeğer kardeşlerim ve bacılarım! Afganistan Demokratik Partisi açık ve net bir şekilde duyurur ki, Sünnî ve Şîî mezhebine bağlı olan herkes, dini ibadetlerini ve geleneklerini, mukaddes İslam dininin esaslarına uygun bir şekilde mescitlerde, camilerde ve evlerinde yapabilirler. Halkımızdan diğer dinlere mensup olanlar da İnsanî ve İslami değerlere ters düşmedikçe ayinlerini yapmaya serbesttirler. Ayrıca halkımızın dini ve kültürel değerlerine saygı duymayanlar devlet yasalarına göre cezalandırılacaktır. Daha önceleri topraklarını terk etmeye mecbur kalan ulema, kanaat önderleri ve kabile önderlerinin vatana döndüklerinde saygı ve hürmete şayan olacakları da garanti edilecektir. Ulema ve kabile önderleri, devletin ve milletin menfaatine ve milli istiklalimize karşı olumsuz propagandada bulunmadıkları takdirde, daha önce gasp edilmiş servetleri geri iade edilecektir. Biz tüm din âlimlerine söz veriyoruz ki, dini geleneklerini yerine getirmede devletin bütçesinden yardımcı olacağız. Biz dostluk ve kardeşlik elini dünyada bulunan tüm Müslümanlara uzatacağız. Onları barış, özgürlük, adalet, istiklal ve ilerlemeye davet ediyoruz. Biz hürmete şayan halkımıza duyururuz ki, bu sözlerimiz bizim iyi niyetimizden ve halkımıza duyduğumuz saygıdan kaynaklanmaktadır. Amacımız ülkemizde saadeti sağlamak ve daimî etmek, barış ve demokrasiyi hâkim kılmaktır. Yaşasın cesur, bağımsız Müslüman Afganistan halkı! Var olsun devrimimiz!”⁹²

Şüphesiz 1979 yılının en büyük olayı Sovyetlerin Afganistan’ı işgaliydi. ABD’nin müttefiki İran Şahı’nın Mısır’a kaçması SSCB’nin Afganistan işgalini daha da kolaylaştırmıştı.

İran 1 Nisan 1979 tarihinde yapılan referandumla İslam Cumhuriyeti’ne dönüşmüştür. [...] Aynı dönemde, ABD için Vietnam Savaşı’nın başarısızlığının utancının, bunun getirdiği görece güvensizliğin ve iç bölünmelerin çok taze olduğu da hatırdta tutulmalıdır. Tahran ve İslamabad’daki ABD elçiliklerine yapılan saldırılar ABD’de mevcut, dış politikada sürekli prestij ve zemin kaybetme hissini körüklemiştir. Bu gelişmelerin ardından gelen Afganistan’ın işgali ABD karar alıcılarında derin kaygı yaratmıştır. Bu durum ABD’de mevcut olan SSCB karşısında pasif kaldığı hissini körüklemiştir. Hatta ABD dış politikası üzerinde etkili olan yorumcuların bir kısmı, SSCB’nin askeri müdahaleyi bir opsiyon olarak rahatça kullandığını, bunun

⁹¹ Erman, s. 173-174; 25 Aralık 1979’da Afgan hükümetinin daveti üzerine 15 binlik Sovyet ordusu Afganistan’a girmiştir. 1980’lerin ortalarında Afganistan’daki Sovyet askeri 58 bin iken, 1984 yılında 135-150 bine ulaşmıştır. Ayrıca Orta Asya cumhuriyetlerinde Afganistan’da düzenlenebilecek özel operasyonlar veya cephe gerisini korumak için 40 bin asker konuşlandırılmıştır. Sovyet orduları, Mart 1980-Nisan 1985 yılında, özellikle İran ve Pakistan sınırına yakın bölgelerde bir dizi operasyon düzenlemişlerdir. Ввод советских войск в Афганистан, <http://www.coldwar.ru/conflicts/afgan/afghan2.php>, Борис Ямшанов, Полная правда о вводе советских войск в Афганистан еще не раскрыта, <http://www.ferghana.ru/article.php?id=821>.

⁹² Roznama Esalet, *Organ Neşerati Hizbi Demokratik Halk Afganistan İhda ba Ferzandi Asil Halk Afganistan Bebrek Karmel Bani Hizbi Demokratik Halk Afganistan ve Rehberi Zehmetkeş Kişver*, Kabil, 04.11.2016.

önemli nedeninin ise ABD'nin pasif kalacağına dair duyduğu güven ile ilgili olduğunu belirterek, SSCB'nin bu meydana okumasının askeri tehditle karşılanması gerektiği yönünde kanaat beyan etmişlerdir.⁹³

Bu dönem Sovyetler Birliği açısından da iyi gelişmelerin yaşandığı bir dönem değildi. Mısır ve İsrail arasında Camp David mutabakatlarının 26 Mart 1979'da Barış Antlaşmasıyla sonuçlanması, Çin ve ABD arasında gelişen yakınlaşma ilişkileri Moskova'yı rahatsız ediyordu. Afganistan'daki mevcut yönetimin Sovyet Ordusu'nun doğrudan yardımı olmazsa ayakta kalamayacağı endişesi, ayrıca Moskova'nın Hafızullah Emin'in Sovyetler Birliği'ne ikinci bir "Sedat manevrası çekebileceği" yönündeki kaygıları Kremlin'in Afganistan'a müdahale kararı almasında etkili olmuştur.⁹⁴

Afganistan'ı işgal eden Sovyetler yalnızca Orta Asya'daki dengeyi kendi lehine çevirmekle kalmıyor, aynı zamanda Ortadoğu petrollerine de doğrudan komşu oluyordu. Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne uzaklığı 400 km'ye indiren Kremlin, 140 bin askeri ile bölgedeki tüm güçlere gözdağı veriyordu. 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgaliyle devlet yetkisinin boş bulunduğu bölgelerde mücahit gruplar, dini ve siyasî gruplar afyon imalatına yön vermiş, grupların savaş mekanizmasındaki finansı uyuşturucudan sağlamışlardır. Bu dönemde Ortadoğu ve Orta Asya'da öyle büyük çalkantılar ve dönüşümler gerçekleşti ki, 1979 yılı tarihe büyük değişimlerin başlangıcı olarak geçti. 1979-1981 yılları arasında Afganistan'da 47 kimyasal saldırı gerçekleşmiştir. Bu kimyasal silahların başında, "sarı yağmur" (yellow rain) ve "sıvı ateş" denen şok dalgaları meydana getirmek suretiyle insanları öldüren "sıvı bombalar" gelmekteydi. Uçaklardan kalemler, ağız mızıkaları, radyolar, kibrit kutuları vs. atılmaya başlanmıştı. Bunlar arasında çocukların en hoşuna gideni ise oynar kanatlı kuşlardı. Hâlbuki bunların hepsi birer bomba idi. Radyoların düğmesini çevirdiğinizde, mızıkaları çaldığınızda veya çocuklar kuşların kanadını oynattığında, infilak ediliyorlar ve etrafındakileri öldürüyor veya yaralıyordu.⁹⁵

1979 yılında Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilince ülke içindeki bazı gruplar Sovyet işgaline karşı direniş göstermeye başladılar. Bu işgalden sonra birçok Afganistan halkı komşu ülkelere sığındı. 1979 yılında artık Afganistan tamamen SSCB'nin himayesi altına girmiş bulunuyordu. Bu dönemde Amerika Vietnam'ı zayıf bulup savaş açmak istese de duruma dâhil olan Sovyetler Birliği; Komünist bir rejimi ayakta tutma adına bu ülkeye yardım ederek Amerika'yı bu savaşta mağlup etmiştir. Amerika bu durumdan

⁹³Ahmet Han, "Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme", Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011 (ss. 57-95), s. 60.

⁹⁴Han, s. 61.

⁹⁵Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM), "Tarihten Bugüne Ülke İhlal Karneleri", 30.06.2011 https://www.uhim.org/tarihten-bugune-ulke-ihlal-karneleri_raporu.html 03.05.2019.

hoşnut olmayıp işine karıştığı gerekçesiyle Afganistan'daki mücahitleri, yani radikal İslamcı grupları askeri ve ekonomik olarak destekleyerek Sovyet hükümetine karşı kaos ortamı yaratmıştır.⁹⁶

28 Aralık 1979 tarihinde artık kontrolü Sovyetlere geçen Afganistan'ın yeni Cumhurbaşkanı Sovyet Ordusu'yla birlikte ülkesine dönen Babrak Karmal'dı. O, 1 Ocak 1980 tarihinde SSCB'nin isteğiyle cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştu. Bu sefer hükümete gelen Perçemciler Halkçılara karşı tasfiye girişimlerinde bulundu, Halkçıların önde gelen isimleri idam edildi veya tutuklandılar. Bir kısmına ise Rusların isteği üzerine dokunulmadı, hatta içişleri ve istihbarat bakanlıkları yeniden onlara verilmek kaydıyla yeni kabinede görev aldılar.⁹⁷

Babrak Karmal, devletin başına geçmesinin ardından bir programı olduğunu kamuoyuna ilan etti. Selefî Komünist yönetimlerin hatalarını tekrarlamak istemeyen cumhurbaşkanının söz konusu programı aşağıdaki 6 başlık halinde özetlenebilir:⁹⁸

- Siyasi tutukluların serbest bırakılması
- Hükümetin demokrasi karşıtı ve insanlık dışı uygulamalarının yasaklanması;
- İslam dininin kuralları, düşünce ve vicdan özgürlüğü, aile bütünlüğünün korunması ve vatandaşların mülkiyet haklarına saygı gösterilmesi;
- Vatandaşların bireysel ve toplumsal güvenliğinin sağlanması, ülkede barış ve istikrar ortamının temin edilmesi
- İlerici parti ve derneklerin kurulması, basın ve gösteri yapma özgürlüğü, seyahat ve haberleşme hakkının dokunulmazlığı
- Öğrencilerinin ve aydınların gelişmesine devlet desteğinin sağlanması.

İktidarını güçlendirmek amacıyla Karmal uzun vadeli planlar yaparak hapiste olan siyasileri serbest bıraktı, halkın elinden alınan malları iade etti, bazı bölgelere özerklik verdi. Bunun yanı sıra, İslami Onur adıyla bir topluluk, sosyal ve siyasi örgütleri birleştirip siyasi gücünü artırmak maksadıyla “Vatanın Babası Milli Cephe” adlı teşkilat, kavim ve kabile bakanlıkları kurdu. Karmal'ın izlediği bu yol Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki yenilgisini ve mücahitlerin zaferini geciktirdi. Ancak bütün bunlara rağmen kesin çözüm

⁹⁶ Hasan Köni, “Amerika'nın Uluslararası Politikası”, Ekim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 131.

⁹⁷ Yegin, s. 24.

⁹⁸ Esadullah, s. 72.

üretmesi mümkün değildi. Bunun nedeni Afganistan'daki durumun artık uzun zamandır bölgesel olmaktan çıkıp küresel düzeyde savaşa dönüşmüş olmasıydı. Bu süre içerisinde Karmal'ın plan ve projelerini hayata geçirememesi parti içerisinde sorun yaratıyor, Rusların desteğine rağmen güçlü iktidar kurulamıyor, Afgan mücahitleri Sovyet karşıtı eylemlerini daha ileriye götürüyorlardı.⁹⁹

Şubat 1980 tarihinde Kabil'de Sovyet işgaline karşı başlayan ilk eyleme genel grev ilan eden esnaf ve memurlar katılmış, Nisan ayında ise Afgan öğrencilerin kanlı biten yürüyüşü ile ayaklanmanın boyutu değişmiştir. 1981 yılı Nisan ayında başkent ve etrafında şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Herat başta olmak üzere ülkenin 24 ilinden 20'de Ruslarla mücahitler arasında çatışmalar meydana gelmiştir.¹⁰⁰

Afganistan Demokratik Halk Partisi dışında, Sovyet Ordusu'nun işgalinin ardından Afganistan'ın kralcı, laik veya köktendinci kesimi fark etmeksizin genel olarak halk, ülkesini Sovyet işgalinden kurtarma mücadelesi vermiştir. Halk arasında büyük bir mutabakat söz konusuydu. Bu mücadelede her kesimden insan yer alsada, Pakistan'daki İslami direniş grupları her zaman önde olmuştur. Etnik ve din ayrımını reddeden, din adına savaşarak kutsal savaş – cihat anlayışını gündeme getirerek bütün dünyada "Mücahit" adıyla anılan bu gruplar, dini argümanların yanı sıra ABD başta olmak üzere dünyanın her tarafından gelen para ve silah yardımları sayesinde daha avantajlı bir şekilde direnişin önderliğini yapmışlardır.¹⁰¹

Amerikan'ın mücahitlere desteğini sürdürmesi ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Mücahitler artık Afganistan ordusuna sızabilmişti. Nisan 1984'te yapılacak olan Sovyet baskınından haberdar olan Mücahitler, Sovyetleri yenilgiye uğratarak büyük kanlı bir direniş gözler önüne sermiştir. Sovyetlerin askeri kayıpları her geçen gün artmıştı. Moskova yönetimi bu durumu Babrak Karmal'ın pasifliğinden kaynaklandığını düşünüyordu. Bu yüzden 20 Nisan 1986'da Babrak Karmal'ı Moskova'ya gönderirken onun yerine Demokrat Halk Partisi üyesi olan Dr. Necibullah'ın atanmasını sağlamıştır. Bu karar, Moskova'da alınmış olup 4 Mayıs 1986'da Afganistan milli radyosundan duyurulmuştur.¹⁰²

Kabil doğumlu olan Dr. Necibullah Peştun asıllıdır. O, ülkedeki kaosu dindirmek için ulusal mutabakat çağrısında bulunmuştur. Konuşkan, bilgili ve aktif bir kişiliğe sahipti. Kabil

⁹⁹ Yegin, s. 25.

¹⁰⁰ Oğuz, s.145-147.

¹⁰¹ Ülger, İrfan Kaya, "Taliban: Afganistan'da Pax American'ın İslamcı Militanı", *Avrasya Dosyası*,4, Sonbahar-Kış, 1998-1999.s.90-99,s.76.

¹⁰² Yaraşır Volkan, *Gerçeğin Çölüne Hoş Geldiniz*, İstanbul, Güntaş Kültür Yayınları, 2001, s. 79.

üniversitesinde öğrenciyken Davud Han döneminde birkaç kere tutuklanmıştır. Devlet güvenlik hizmetlerinin başındayken ölümler, birçok faili meçhul cinayetler olduğu için halkın itibarını kaybetmiştir.¹⁰³ Cumhurbaşkanlığı görevindeyken Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin adını Vatan Partisi olarak değiştirmiştir. Loya Cirge tarafından resmi olarak görevinin başına geçmiş ve alınan anayasal değişiklikler şunlar olmuştur;

- Medya özgürlüğü
- Çoklu partili sistemi
- İslam dinine saygı
- Siyası tutuklulara af çıkması.¹⁰⁴

Dr. Necibullah'ın Kızıl Ordu hakkında şöyle bir konuşması vardır: “SSCB'nin enternasyonal ordusu askerleri bizlere yardım için gelmiştir. Bu iki ülke arasındaki Dostluk Antlaşması'na göre devlet ve hükümet içerisindeki görevlerini bitirdikten sonra kendi ülkelerine geri döneceklerdir. Ülkemizin en zor günlerinde yanımızda olmaları aramızdaki dostluğun bir kanıtıdır. Biz gerçek dostun kim olduğunu gördük, bildik ve anladık. Bunu herkes biliyor, anlatmama gerek yok. Artık bu meseleyi kapatıyoruz. Tüm Sovyet Ordusu'na teşekkürlerimi sunar, saygıyla selamlarım!”¹⁰⁵

Dr. Necibullah ilerleyen süreçlerde daha kaotik ortamın içine düşmüştür. SSCB artık Afganistan'a askeri ve ekonomik yardımı kesmişti. Çünkü gelen hiçbir lider ülkedeki iç savaşı durduramamış, aksine daha çok savaşa sürüklemiştir. Birleşmiş Milletlerin resmi kayıtlarına göre Sovyetler 25.000 askerini kaybetmiştir. Dr. Necibullah mücahitlerle 6 ay müzakereler yürütmüş ancak mücahitler ikna olmamıştır. Mücahitler bu başarılarını Amerika'nın Pakistan üzerinden yaptığı silah yardımına borçlu idi.¹⁰⁶

Afganistan'da SSCB'ye karşı direniş çok yoğun olduğu için Afgan halkının çoğu Pakistan'a ve İran'a mülteci olarak geçmiştir. Savaş çok daha yoğun bir hal almış, çok sayıda Afgan bu direnişte hayatını kaybetmiştir. Ölen bir buçuk milyon Afgan'ın ve bu direnişin uluslararası düzeydeki yankısı dünyada büyük güçler arasında hukuksal bir tartışmanın başlamasına neden olmuştur. BM'de SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesini oylanmıştır. BM Genel Kurulu'nda 1980'de yapılan oylamada 111 oy Rusların Afganistan'dan çıkması lehine,

¹⁰³ Muhammed Kasim Asmayi, *Teleki Hirs ya Hakayik Puşt Perda Cehat der Afganistan*, Neşri İliktroniki, Kabil, 2015, s. 35.

¹⁰⁴ BBC, 07.04.2019.

¹⁰⁵ Navayi Azadi Cavidan, 11.27.1396, “Rus ha Çigona ba Dr. Nacibullah ve Hükümeti Hizbi Demokratik Halk Puşt Kerdand, <https://jawedan.com/1396/14986/> [Erişim Tarihi: 01.03.2019].

¹⁰⁶ Sistani, s. 57.

22 oy aleyhine kullanılmış, 12 oy ise geçersiz sayılmıştır. Genel Kurul, bundan sonraki kararlarında aynı hususları tekrarlamıştır. Bu kararlar aşağıdakilerdir:

- 20 Kasım 1980 günlü ve 35/37 sayılı karar.
- 18 Kasım 1981 günlü ve 36/34 sayılı karar.
- 29 Kasım 1982 günlü ve 37/37 sayılı karar.
- 23 Kasım 1983 günlü ve 38/29 sayılı karar.¹⁰⁷

15 Nisan 1988 yılında Cenevre’de Pakistan, Afganistan ve ABD ile Afgan işgalini bitiren antlaşmalar şöyleydi;

- a) Afganistan ile Pakistan antlaşmasında; birbirlerinin iç ilişkilerine karışmayacak,
- b) SSCB ve ABD antlaşmasında; Afganistan ve Pakistan’ın iç ilişkilerine karışmayarak birbirlerine saygı duyacak,
- c) Komşu ülkelere sığınan Afgan halkı gönüllü olarak kendi ülkelerine geri dönebilecekler,
- d) Moskova askerlerinin tümü 20 ay içerisinde Afganistan’ı terk edecek.

Cenevre anlaşmaları Afganistan’a huzur ve barış getirmedi. Çünkü antlaşmadan sonra kısa bir süre içerisinde Pakistan devlet başkanının suikast sonucu öldürülmesi bölgeyi yeniden karıştırdı.

Mücahitlerin ülkenin %85’ini ele geçirmesiyle Sovyet Ordusu geri çekilmiştir. Dr. Necibullah iktidarının yıkılmasının ardından Mücahit gruplar hükümetin başına geçmiştir.

2.3. İşgal Rejimi ve Yönetimi

Sosyalist rejim karşısında artan isyanlar ve halkın bu durumu kabullenmemesi, eğitim adı altında çocukların ailelerinden alı konularak KGB ajanına dönüştürülmesine yol açmıştır. Komünist rejimin “Hedemat-i İttılaat-i Davleti” isimli gizli haber alma örgütü her Afgan ailesinden birer üye edinmeyi hedeflemiştir. Örgütün sayısı gizli tutulsa da bu sayının sadece Kabil’de 20 binin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu örgüt her 500 metrede konumlandığı kontrol noktalarıyla halkın yaşamını daha da zor hale getirmiştir. Özellikle mücahitlerin Kabil’e gelmemeleri için çok ciddi önlemler alan örgüt gece baskınları planlayarak sıklıkla devlete karşı olan insanları tutuklamış, işkence uygulayarak onları

¹⁰⁷ Qassem Muhtat, S.S.C.B.’nin 1979 Yılında Afganistan’ı İşgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan’ın Konumu (Ankara Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011, s. 27-28.

katletmiştir. İşkencenin bir kural haline geldiği Afganistan’da, hükümetin kamuoyuna açıklama yapmadan bu yöntemi bir tür cezaî fonksiyona dönüştürdüğü bilinmektedir.¹⁰⁸

Bu işgalin bir ‘terör kampanyası’ olduğunu söyleyen Garak Camalbekov isimli Sovyet askeri şunları söylemiştir:

“Tanklar birçok evi dağıttı. Bir evi yıkıp tankla geçerken, ben tankın içinde olduğum halde çocukların ve kadınların çığlıklarını duyabiliyordum.” Buna benzer birçok katliamı gerçekleştiren Sovyetler tüm bunlara rağmen bugüne kadar hiçbir ceza almamıştır. [...] Sovyet ordusu, ekonomik ve ordu kaybının çok olmasına rağmen yenilgiye uğradığını kabullenmek istememiştir. Afganistan, Rusya’nın sıcak denizlere inme hedefi için stratejik konumdaydı. Halkla karşı karşıya gelen iktidar Sovyetleri davet ederek işgale kılıf uydurmuştur. Sovyetler Birliği’nin işgalini içine sindiremeyen binlerce insan vardı.¹⁰⁹

Zaten feodal yapının hâkim olduğu ülkede hükümet ve Sovyet muhalifi Peştun, Kırgız, Özbek, Tacik, Türkmen ve Hazaralar arasında irili ufaklı gruplar silahlı direniş başladılar. Dünya onları Afgan mücahitler olarak tanıdı. Ülke yavaş yavaş kan gölüne dönerken bu savaşın bir parçasına dönüşmek istemeyen nüfus da azımsanmayacak kadar fazlaydı. Kafası karışan halk kendi halkını öldürmek yerine kendi topraklarını terk etmeyi tercih ediyordu. Özellikle, Afganistan’ın kuzeyinde bulunan Kunduz’da yaşayan Türk soylu halklar işgalin ilk yıllarında Sovyet ordusuna kök söktüren mücahitler arasında yer almıştır. Amerika Vietnam’daki mağlubiyetinden sonra Sovyetlerin güneye sıcak denizlere ulaşmasını önlemek için yeşil kuşak projesini başlatarak Afganistan’da cihatçı grupların eğitim almalarını destekleyip Sovyetlere savaş açmıştır. Birleşmiş Milletler’in rakamlarına göre Sovyetler Birliği işgali sırasında toplamda 5,5 milyon Afganistan vatandaşı ülkeyi terk etmiştir. Bu İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın en büyük mülteci akınıydı. İşgalin en soğuk ve en kanlı ilk 3 ayında kötü hava koşullarına aldırış etmeden 500 binden fazla Afgan mülteci komşu ülkelerin yolunu tutmuştur. 1982 yılında Türkiye 30 bin civarında Türkmen, Kazak, Kırgız ve Özbeklere göçmen statüsü verdi. O dönemde Türkiye ayrıca dolaylı yoldan maddi yardımda da bulunmuştur.¹¹⁰

Kızıl Ordu’nun mücahitlerle savaşırken yaptığı stratejik hataları şunlardır:

a) Mücahitlerin yardımcı ülkelerin desteğiyle, Sovyetlere karşı büyük bir direniş gerçekleştirebileceğini hesaplamanması,

¹⁰⁸ Guzariş az Goruhi Tahlil Buhranha der Merkezi Mutaliaat Stratejik Pakistan, *Buhrani Afganistan az Çand Didgah*. Pakistan, 2009, s. 21.

¹⁰⁹ Kandid Sistani, *Dastani Do Cinayet az Cinayeti Kuşuni Surh der Afganistan*, Neşri Afgan Cermen Online, Kabil, 25.12.2014, s. 5.

¹¹⁰ Haber Guzari Fars, 26.11.1395, “İlel ve Payamed Hai Tecavüz Şurevi be Afganistan”, <http://af.farsnews.com/culture/news/13951124001350> 21.08.2018.

- b) Kızıl Ordu işgalinde Afgan askeri ordusunu kullanamaması,
- c) Mücahitlerin Rus askerlerine göre dağlık bölgeye daha hâkim olması.

Bu sebeplerden dolayı beklenen başarıyı sağlayamadıkları için ilk olarak savaş taktiğini değiştirmek zorunda kalmışlardı. Ayrıca mücahitlere karşı kara harekâtıyla değil, hava harekâtıyla her türlü silahlı saldırıyı gerçekleştirdiler. Arazinin engebeli ve dağlık olması ile tüm bombardıman harekâtları başarısız olmuştur. Bunun üzerine Kızıl Ordu, şüphelendikleri yerleşim birimlerini bombalamaya kalkarak sivil halkı zulme uğratmıştır. Bu olayda Birleşmiş Milletler'in resmi kayıtlarına göre 1985 yılında 33.000 insan hayatını kaybetmiştir.

Rusların uyguladığı diğer bir politika ise “Diyanet İşleri Başkanlığı” kurarak halkın sempatisini ve güvenini kazanmaktı. Kabil radyosu haftada 1 saat dini program yayınladı ve camilere Rusya'nın propagandası yapma koşuluyla imamlar yerleşti. 15 Şubat 1988 yılında Kızıl ordu Afganistan'dan çekilmeye başladı. Sovyetler Birliği'nin bu savaşta ekonomik ve askeri kayıplarının yanı sıra 1,5 milyon Afgan'ı katletmişti. Bu çöküş ortamında Sovyetlerin yıkımı daha kolay hale gelmiştir.¹¹¹

SSCB, askerleriyle Afganistan'ın sözde iç savaşına yardım etmekte. Marksist – Leninist çizgisinden sapmış Stalin tarzı savaş diliyle halka çeşitli işkenceler yaparak hükmetmeye çalışmıştır. SSCB, radikal İslamcılarla olan savaşında birçok askeri ve ekonomik kayıplar vermiştir. Sovyetlerin Afganistan'daki gerçek amacı komünizmi dünyaya tanıtmak değildi, sadece sıcak denizlere inme hayali vardı. O yüzden geriye kulaklarda çocukların ve insanların çığlıklarını bırakmıştır.¹¹²

İslamcılarla savaşırken sosyalizmi radikal sınır çizgilerini aşır İslam karşıtı olarak göstermesi, halkın kültürünü hiçe sayması ve daha sonradan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurması; hükümetin halkın gözünde samimiyet ve güvenini ortadan kaldırmıştır.

O dönemde Afganistan kuru afyon ve sakız afyon ticareti her geçen gün artıyordu. Sovyet başta Afganistan ile dostluk ve iyi komşu birlikleri antlaşmasını yaptıktan sonra rahat girip çıkabilmeyi planlasa da, mücahitlerin Batılı ve İslam ülkelerini destekleyeceğini hesaba katmamıştı. Son üç devlet lideri Sovyetler tarafından belirlense de ülkede ciddi gruplaşmalar

¹¹¹Asimetrik Savaşlar, “Asimetrik Savaş Nedir?”, 28.03.2011, <https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/03/28/asimetrik-etki-nasil-yaratilir/> 03.05.2019.

¹¹² Ali Yıldız Musahan, “Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası”, İLTED, Erzurum, 2015, sayı: 44, s. 2.

sonucu istediği güce erişememiştir. Sovyetler artan radikal İslamcı gruplara daha sert müdahalede bulundu.¹¹³

2.4. Devlet Yapısı ve İşleyişi

Afganistan'ın devletin başında beş yıl süreyle halk oylamasıyla seçilen cumhurbaşkanı duruyordu. Cumhurbaşkanı seçimlerde Anayasa'nın 61. maddesi gereğince, yüzde 50'nin üzerinde oy almalıydı. Eğer adayların hiçbiri bu orana ulaşamazsa, en çok oy alan iki aday için 2 hafta sonra 2. tur seçimleri düzenlenir ve kazanan aday cumhurbaşkanı olmaya hak kazanır. Cumhurbaşkanının 2 yardımcısı vardır.

Anayasa'nın 64. maddesinde cumhurbaşkanının görevleri şöyle sıralanmıştır;

- Anayasanın uygulanmasını gözetlemek
- Meclisin onayı ile politikasını belirlemek
- Silahlı kuvvetleri yönetmek
- Millet Meclisi oturumunu açmak
- Bakanları atamak
- Yüksek Mahkeme başkanını ve üyelerini atamak
- Yasa ve kanunları onaylamak
- Senato üyelerinin 1/3'ini belirlemek
- Barış ve savaş ilan etmek
- Bağımsız Seçim Komisyonu'nu belirlemek¹¹⁴.

Cumhurbaşkanı Yardımcılarının Görevleri

Cumhurbaşkanı, seçim sırasında kendi adaylığıyla beraber iki yardımcı adayın da ismini kamuoyuna duyurmak zorundadır. Yardımcıların görevi istifa ve ölüm gibi olası durumlarda cumhurbaşkanlığına vekâlet etmektir.¹¹⁵

Yasama

Yasama erki Millet Meclisi'ndedir. Meclis ikiye ayrılır:

¹¹³ Musahan, s. 5.

¹¹⁴ Yegin, s. 47.

¹¹⁵ Yegin, s. 48.

1. Temsilciler Meclisi halkın oylarıyla 4 yıl süreliğine doğrudan seçilir.

Görevleri şunlardır:

- a. Bakanların gensoru kararını almak
- b. Hükümet için gelişim programları hakkında karar almak
- c. Kararnamelerin onayı ve reddi.

2. Senatonun 1/3'i cumhurbaşkanı, geri kalanı ise İl Meclisi tarafından belirlenir.

Millet Meclisi'nin görevleri:

1. Kanunların düzenlenmesi
2. Kalkınma programlarının onayı
3. Bütçe düzenlenmesi
4. İdari kurumların düzenlenmesi
5. Uluslararası antlaşmaların onaylanması.

Yargı

Afganistan'da yargı aşağıdaki kademelerden oluşur:

- Yüksek Mahkeme
- İstinaf Mahkemeleri
- Genel Mahkemeler.

Ordu

Afganistan'da Sovyetlerin geri çekilmesi ile dış savaş tamamlanmış gibi gözükse de, NATO güçlerinin desteğiyle radikal İslamcı grupların iç savaşı devam etmiştir. Bununla birlikte tüm ordu Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı olsa da bazı grupların, siyasi partilerin, hatta valilerin bile kendine ait özel ordusu vardır. SSCB'nin yardımıyla 1986 yılında hükümetin başında olan Necibullah, 1987 yılında yönetim mekanizmasında İslami ve siyasi çoğulculuğu öngören bir anayasa düzenleyerek birkaç değişiklik yapmıştır:¹¹⁶

- Anayasa'daki güçler ayrılığı
- Siyasi partiler
- Parlamento
- Etnik sorunlar

¹¹⁶ Yegin, s. 49.

- İslam'ın resmi din olması.

Cumhurbaşkanı Dr. Necibullah, 1987 Anayasası hakkındaki bir konuşmasında şunları söylemiştir: “Sayın vatandaşlarım! Biliyorsunuz ki, çok hassas dönemdeyiz. Yaşadığımız savaş ve darbeler bizi derinden etkilemiştir. Buna rağmen yaptığımız anayasal değişiklikler bir ulusal sözleşmedir.” 1987 Afganistan Anayasası 149 maddeden oluşmuştur. Anayasa'ya göre, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin başı cumhurbaşkanıdır ve kanunlar içerisinde bu gücünü yasama, yürütme ve yargı alanlarında kullanabilir. Anayasa'nın 128. maddesi yerel yönetimi eyaletler, bölgeler, şehirler, iller, belediye ve köyler şeklinde taksim etmiştir.¹¹⁷ Necibullah 18-50 yaş arasındaki tüm erkeklerin askere alınması için yasa tasarısı hazırlamış, aynı zamanda Sovyetlere öğrenci göndermeye devam etmiştir. Fakat bu anayasanın ömrü kısa olmuştur. Necibullah hükümetinden sonra mücahitler bu anayasayı reddederek Kur'an-ı Kerim'i rehber almıştır.

2.5. İşgal ve Dış Kamuoyu

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz;

- Afganistan hükümetinin yardım isteği
- Afganistan'ın yeraltı kaynakları
- Afganistan'ın coğrafi ve jeopolitik konumu
- Ortadoğu'daki ham petrole olan sınır yakınlığı
- Hint Okyanusu'na (sıcak denizlere) olan coğrafik yakınlığı
- Hürmüz Boğazı'na olan coğrafik yakınlığı¹¹⁸.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali doğal olarak diğer Batı ülkelerin tepkisine yol açtığı için Sovyetler Birliği geri çekilmiştir. Sovyet yönetimi, Afganistan'ın sınırlarındaki Ortadoğu petrolüne yaklaşarak Batı karşısında avantajlı konuma geçmiştir. 1979 yılında İran'a yakın olmasından dolayı komünizmin yarattığı hassasiyet ile ABD'nin Ortadoğu'daki şahsına münhasır olan bir devleti kaybetmesi, SSCB'nin kazandığı avantajın önemini daha da arttırmıştır.

Sovyet işgali Bağlantısızlar Bloku tarafından da tepki ile karşılanmıştır. Diğer yandan, işgale karşı Doğu Bloku tek bir tutum sergileyememiştir. Çekoslovakya işgali resmi olarak

¹¹⁷ Muhammed Sadir Tavhid Hana, *Etibar Asli Kamuni Buden der Hukuki Keyferi Afganistan: Muşkilha ve Rah Karha*, Fesil Nemayi Pojohişhayi Hukuki Keyferi, Sal Pencum, Şumara Haftum, 2016, s. 158.

¹¹⁸ War History Online, “Jihad with US Arms – The Soviet–Afghan War”, 04.12.2015, <https://www.warhistoryonline.com/featured/jihad-with-us-arms-the-soviet-afghan-war.html> 20.01.2019.

desteklerken, Küba lideri Fidel Castro Afganistan için herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ancak 1978 yılında Küba, Sovyetler Birliği'nin bu ülkeyi işgalini destekleyen ülkelerden biri olmuştur. Nepal da Sovyet işgalini desteklerken, Arnavutluk, Romanya ve Yugoslavya Sovyet işgaline karşı tepkili olmuşlardır. Hollanda, İngiltere, İtalya, Japonya, Meksika, İspanya, Komünist partileri ve Fransız Sosyalist Partisi de Sovyet işgalinin bitirilmesi için tavır almışlardır. Fransız Komünist Partisi ise işgali desteklemiştir.¹¹⁹

İtalyan Komünist Partisi işgal karşıtı olup; ABD'nin Sovyetlere ekonomik yaptırım uygulaması ve SALT-II görüşmelerinin ertelenmesinden dolayı dünya barışı için endişe duyduğunu açıklamıştır. ABD, 4 Ocak 1980 tarihinde sürekli bir deniz gücü bulundurmak için Umman, Kenya ve Somali'de üs kolaylıkları elde ederek destekleyeceğini açıkladı. Böylece, Afganistan'ın işgalinden sonra ABD Sovyetler Birliği'ne karşı ambargo uygulayarak uluslararası tedbirler almak istedi.

Suudi Arabistan ve Pakistan'ın liderliğinde 1980 yılı Ocak ayında İslamabad'da İslam Konferansı düzenlendi. İslam ülkeleri Dışişleri Bakanları işgali reddederek Afganistan'ın İslam Konferansı'ndaki üyeliğini askıya aldı. 1980 yılında gerçekleşecek olan Moskova Olimpiyat Oyunları'nın protesto edilmesi istendi.¹²⁰

2.6. İşgalin Sona Ermesi

Onyıllık süren Mücahitlerle Kızıl Ordu'nun savaşı sırasında komşu İslam ülkelerinden gelen gençler 'cihat' çağırısına katılıyorlardı. Sovyetler Birliği uluslararası güçlerin desteğiyle 1988 yılının sonlarında Afganistan'dan çekileceğini açıkladı. Birleşmiş Milletler'in arabuluculuğu ile varılan bu antlaşma ile başlayan geri çekilme 1989 yılının ilk aylarında tamamlandı. Rus askerleri 15 Şubat 1989 tarihinde Afganistan'dan çıktı. Cenevre'de Afganistan, Pakistan, Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB temsilcileri bir araya gelerek antlaşma imzalamışlardı. Bu antlaşmaya göre, Sovyetler Birliği artık Afganistan'ın iç işlerine karışmayacak ve ordusunu 14 Nisan 1988 tarihine kadar ülkeden çekecekti. Nisan 1985 - Ocak 1987 tarihleri arasında Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekilme stratejisini uygulamaya başladı. Sovyet Ordusu çekilirken mücahitlere karşı savaştıkları Afgan güçlerini de eğitiyordu. Ocak 1987 – Şubat 1989 tarihleri arasında Sovyet Ordusu Afganistan'dan tamamen çekildi. Afganistan işgali boyunca yarım milyon Sovyet askeri bu savaştan

¹¹⁹ Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkez, "Sovyet-Afgan Savaşı", <http://asam.org.tr/sovyet-afgan-savasi> 11.11.2018.

¹²⁰ Erman, s. 117.

geçmiştir. 49.985 Rus askeri yaralanmış, 6.669'u sakatlanmıştır. Savaş sırasında Sovyet askerlerinden 13.833'ü ölürlen, 312 askerden haber alınmamıştır.¹²¹

Afganistan savaşı, Rus toplumunun hafızasında ağır travma bırakmıştır. Belirtilen kayıplara rağmen askeri müdahalelerden sonuç alınamaması uzun müddet Rus siyasi elitlerini Afganistan konusunda tedbirli konuşmak zorunda bırakmıştır. Rus ordusunun Afganistan'dan çekilmesi sadece Mücahitlerin verdiği silahlı mücadelenin bir sonucu olarak görülmemelidir. Nitekim dünyanın büyük güçlerinin Merkezi Asya'daki rekabet alanlarından biri olan Afganistan, her zaman uluslararası güç dengeleri arasındaki dönüşümlerden etkilenmiştir. Özellikle Sovyetler Birliğinde 1980'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmeler bu etkilerden en önemlisidir. Sovyetler Birliği; 1980'lerde ABD ile kıyasıya devam eden silahlanma yarışında yenildikten sonra ülkeyi ayakta tutmak için M. Gorbaçov tarafından başlatılan Perestroyka ve Glasnost politikaları iflasa uğramıştır. Başlangıçta sadece ekonomik değişim siyasetini ifade eden "Yeniden yapılanma" (*Perestroyka*) ve "Hızlandırma" (*Uskoreniye*) politikası daha sonra siyasi reformlara, söylemlere sirayet edince "Açıklık" (*Glasnost*) kavramının da eklenmesiyle "Yeniden yapılanma ve Açıklık" politikası şeklinde uygulanmaya başlandı. Bu reformlar Sovyetler Birliği'ni ayakta tutan ilkelere aykırıydı.¹²² Daha önce de vurguladığımız gibi, Sovyetler Birliği'nin ABD savunma sanayisi ile yarışacak ekonomik güce sahip olmaması apaçık ortadaydı. Sovyetlerin 1977 yılında ürettiği yeni SS-20 füzelerine karşılık, ABD 1981 yılında Batı Avrupa'ya Cruise ve Sovyet topraklarına 10 dakikada ulaşma kapasitesine sahip Pershing II orta menzilli balistik füzeler yerleştirmişti. Ronald Reagan yönetiminin 23 Mart 1983'te başlattığı "Yıldız savaşları" adlı Stratejik Savunma Girişimi (SDI) programı nükleer silahlanmadaki dengeleri bile bozacak güce sahipti. Bu proje, Rusya'dan Amerika'ya fırlatılacak kıtalararası (stratejik) füzeleri uzay istasyonlarından veya platformlarından "lazer" ışınlarıyla havadayken yok etmeye yönelikti. Güçlü ekonomik potansiyele sahip ABD'ye karşılık Sovyetler Birliği böyle bir projeyi gerçekleştirebilecek teknik ve mali güce sahip değildi.¹²³ Ayrıca, 1973 yılında Arap-İsrail ve petrol krizinden kaynaklanan fiyat artışı sonucunda Sovyet ekonomisi 1980'lerin ortasında ciddi kayıplar yaşamıştır. En büyük petrol üretici konumunda olan Sovyetler Birliği, 1983'te

¹²¹ Ввод.

¹²² Alesker Aleskerov, Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri (Ankara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s. 236-237.

¹²³ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Genişletilmiş 14. Basım, Alkım Yayınları, Ankara, (t.y.), s. 916.

varil fiyatı 53 \$ olan petrolün 1985–1986 döneminde 10–12 \$’a kadar gerilemesi sonucunda yıllık 20 milyar ruble kayıp yaşamıştır.¹²⁴

Afganistan’dan önce 1953 yılında Doğu Almanya, 1956 yılında Macaristan, 1968 yılında Çekoslovakya’ya bulunulan müdahalelerin her birinde Sovyet hükümeti istediği sonucu almıştır. Ancak SSCB’nin Afganistan’ın işgalindeki başarısızlığı, Sovyet hükümeti önderliğinde Doğu Bloğunu tek çatı altında tutmak amacıyla yapılan askeri müdahalelerin her zaman etkili olmadığını kanıtlamıştır. Ayrıca bu başarısızlık, muzaffer Kızıl Ordu imajını, ordu bütünlüğünün, kendine güvenin, moralin ve askeri sistemin eşitlikçi meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu algı ve askeri etkilerin yanı sıra, savaşın SSCB’nin parçalı etnik yapısı açısından tam bir felaket olarak algılanabilecek ve ikinci faktörle beraber ülkenin iç bütünlüğünü sarsan bir kimlik bilinçlenmesi yaratan “meşruiyet etkilerinden” de bahsedilebilir. Aynı zamanda reformları zorlayan hızlandırılmış “*Glasnost* etkilerine” (*Glasnost effects*) vurgu yapılabilir. “Savaşta gösterilen başarısızlıklar orduyu ve muhafazakâr, reform karşıtı güçleri zayıflatmış, *Glasnost* ve *Perestroyka*’yı hızlandırmıştır. En önemlisi, [Afgan savaşında ortaya çıkan] bu başarısızlıklar Sovyet Ordusu’nun yenilmez olmadığını göstermiş, böylelikle, Rus olmayan cumhuriyetleri askeri bir cezalandırmanın misillemesinden asgari korku duyarak, bağımsızlık yönünde mücadele etmeye cesaretlendirmiştir.”¹²⁵

Resmi kayıtlara göre 450 helikopter ve uçak, 145 tank, 445 top ve diğer maddi zararlar Sovyetleri hem askeri, hem de ekonomik olarak başarısız kılmıştır. Afganistan Sovyet Birlikleri’nin çekilmesinden sorumlu olan General Gromov, 85 bin askerle işgale başlayan Sovyet Ordusu’nun kayıplarının çok olmasına rağmen yenilgiyi kabullenmek istememiş, Sovyetlerin Afganistan’a müdahalesinin mücahitlere karşı Afgan yönetiminin direnişine destek amacıyla yapıldığını ifade etmiştir.¹²⁶

15 Mayıs 1988 tarihinde SSCB’nin ilk askeri birliği Celâlâbad’dan yola çıkmış, Necibullah’ın, “Milli bağımsızlık, hâkimiyet ve devrimlerini savunmak için (Afganistan’a) gelen Sovyetler Birliği askerlerini Afganistan halkı iyilikle yâd edecekler” sözleriyle uğurlanarak Heyretan’daki “Dostluk Köprüsü”nden geçmiştir.

¹²⁴ Galeotti, *The Age of Anxiety Security and Politics in Soviet and Post-Soviet Russia*, Longman, London, 1995p. 22.

¹²⁵ Reuveny Rafael ve Aseem Prakash, “The Afghanistan war and the breakdown of the Soviet Union”, *Review of International Studies*, Cilt. 25, (1999) (pp. 693 – 708), p. 694. Naklen: Ahmet K. Han, s. 63.

¹²⁶ Şeyhanlıoğlu Hüseyin, 11 Eylül Sonrası Değişen Dünya Dengelerinde Afganistan (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya, 2004, s.53.

SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından iki büyük sorun meydana çıkmıştır diyebiliriz: 1) Avrupa ve Amerika Afganistan'ı kendi haline bırakmış, taahhütlerini yerine getirmemiştir. 2) Mücahitler arasında iktidar kavgası meydana çıkmıştır. Bu süreç içerisinde SSCB 13.833'ü asker, 572'si KGB elemanları ve 28'i İçişleri Bakanlığına ait elemanlar olmak üzere toplam 14.433 kayıp vererek (Sovyetler Birliği'nin ölü sayısının 25.000 olduğu da dile getirilmektedir) 1989 yılında ülkeden geri çekilmiştir.¹²⁷

Bu savaştaki milyarlarca dolarlık zarar Sovyetleri çökertmişti. Bu sebeple Sovyetler Birliği savaşın ardından daha fazla ayakta kalamadı. Bu işgalden sonra, bir milyondan fazla insanını kaybeden Afgan halkının dramı ise hala sürüyor.

SSCB işgalinin sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz;

1. 3 milyona yakın Afgan mülteci komşu ülkelere göç etti
2. 1980 Moskova Olimpiyatları'nı birkaç devlet protesto etti. 1984 yılında ise Sovyet taraftarları Los Angeles Olimpiyatları'nı boykot etti.
3. Afganistan'da bir süre daha kararlı bir rejim var olmadı.¹²⁸

Sovyet Ordusu'nun çekilmesinin ardından Afganistan için savaş bitmiş sayılmıyordu. Mücahit liderleri SSCB etkisindeki Necibullah hükümetine karşı savaşımaya devam etmiştir. Dr. Necibullah Afganistan halkının birbirine düşmemesi için ulusal uzlaşma ilan ederek mücahit liderlerini barışa davet etmiş, hatta mücahitler, hükümeti onlara bırakırsa, birbiriyle savaşa girebileceklerini açık ve net bir şekilde bildirmiştir. SSCB dağıldıktan sonra Rus yönetimi ülkesinin ulusal çıkarlarını gözetererek Moskova'da Dr. Necibullah ile değil, Mücahitlerle bir araya gelmiştir. 1992 yılında Mücahitler Afganistan'ı tam olarak ele geçirdikten sonra, eskiden Sovyetlere karşı bir arada mücadele etmiş Afgan güçleri arasında rekabet ve husumet derinleşmiştir. Bu, aslında yeni bir savaşın başlıyor olduğunun bir göstergesiydi. 1996 yılında Taliban'ın ortaya çıkışıyla durum daha da kötüleşmiştir. Mücahit liderler artık Taliban'a karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Rusya ve ABD gibi ülkeler bu dönemde Afganistan'ın kuzeyinde görev yapan General Dostum ile iş birliği yapmışlardır. Kuzey Afganistan böylece Afganistan'ın "tampon bölge" özelliğini üstlenmiştir.

¹²⁷Sayed Mobin Hashimi, Afganistan'da Cumhuriyet Sonrası (1973-2015) Din-Devlet İlişkileri (Erciyes Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2017, s. 209.

¹²⁸ Öztürk, [Erişim Tarihi: 20.02.2019].

2.7. İşgalin Etkileri ve Gelişmeler

Sovyetler Birliği, komünizm ideolojisini yaymak amacıyla Sovyet akademisyenleri Afganistan'a göndermiştir. Buradaki üniversite ve okullarda verdikleri konferanslarda konuşma yapan akademisyenler, Marksizmin çekici ve cazip taraflarını anlatıyorlardı. Başkent Kabil'de Sovyet halkının hayatını ve Marksist rejimin başarılarını anlatan filmler gösterilmiş, sergiler düzenlenmiştir. Bur propaganda faaliyetleri planlı ve titiz bir şekilde yürütüldüğü için kısa bir zaman zarfında etkilerini göstermeye başlamıştır. Sovyet okullarında Leninist ve Marksist sempaticileri olarak yetişmeleri için eğitim alan sivil ve askeri öğrenciler, ayrıca şair ve edipler değişik eğitim kurumlarına, basın organlarına, Kabil radyosuna, orduya ve kamu dairelerine yerleştirilerek ideolojik ve propaganda faaliyetleri hızlandırılmıştır.¹²⁹

Sovyet yönetimi ayrıca iki ülke arasında yapılan üst düzey ziyaretlerin ardından Afganistan'a mali ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Petrol aramaları, yol, havalimanı ve diğer inşaat çalışmalarını kapsayan projelere yaklaşık 150,000,000 \$ gibi finansman sağlanmıştır. Afgan hükümetin talebiyle toplam bedeli 100,000,000 doları aşkın silah ve mühimmat Sovyet hükümeti tarafından Afganistan ordusunun modernizasyonu amacıyla tahsis edilmiştir. Elli bin kişilik Afganistan ordusu Sovyetlerin sağladığı bu destek sayesinde yenilenmiştir.¹³⁰

Sovyet ideolojisi sosyalist ideolojisine karşı çıkan ahaliye baskı ve şiddet uygulamış ve bu sayede ülkede istikrar sağlamaya çalışmıştır. 1979-1989 işgali sırasında zaten sayıları az olan Afganistan okul sistemi bu uygulamalardan ciddi zarar görmüştür. Bu politikalar sonucunda çok sayıda insan Afganistan'ı terk etmiş, beşeri sorunların yanı sıra okullardaki öğrenci sayılarında önemli düşüş yaşanmıştır. Özellikle ülkenin kuzey bölgesinde yaşayan çok sayıda çocuk ailelerinden alınarak Sovyetlerin değişik okullarına eğitilmek için götürülmüştür. Günümüzde Afganistan'da bulunan aydın kesim arasında Sovyet okullarından yetişmiş çok sayıda akademisyen ve diplomat bulunmaktadır. Zaten ciddi sorunlar yaşayan eğitim sisteminde Sovyet döneminde bazı küçük hareketlenmeler yaşansa da Taliban'ın yönetime gelmesinden sonra ciddi tahribat yaşanmıştır. Keza kadınlar üzerinde yapılan şiddet ve baskı, kız çocuklarının okutulmasına getirilen yasaklar durumu daha vahim boyutlara ulaştırmıştır. Bugün Afganistan'da eğitim sistemi halkın ve ülkenin ihtiyaçlarını

¹²⁹ Talaash, s. 91.

¹³⁰ Talaash, s. 92.

karşılmak açısından son derece yetersizdir. Eğitim hakkından yoksun bırakılmış geniş kesimler yönetimin ideolojik ve propaganda faaliyetlerinden çabuk etkilenmişler.¹³¹

Eğitim ve öğretim alanında yaşanan sorunlar vasıflı eleman ve meslek erbabının yetişmesini de ciddi şekilde ve olumsuz yönde etkilemiştir. Sovyet işgali döneminde halkın demokrat ve aydın kesiminden çok sayıda insan tasfiye edilmiş veya ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. Birleşmiş Milletlerin resmi kayıtlarına göre göç eden erkek sayısı kadın sayısından fazladır. Erkek göçmenlerin birçoğu gençlerdir ve bunların %90'ı kırsal bölgesindedir. Mültecilerin %80'i orta ve kuzey kesimleri sakinleridir. Sovyet işgalinin devam ettiği 1980'li yıllarda 799 ilkokul ve 299 ortaokulun %87'si yakılıp yıkılmıştır. Sovyet işgalinde en çok yara alan kesim kadın öğretmen, akademisyen, gazeteci ve aydın-demokrat memurlar olmuştur. 1980 yılının sonlarına doğru ayda ortalama 250-300 eğitimli Afgan vatandaşı "BM Mülteciler Yüksek Komiserliğine" göçmen statüsü almak için başvuruda bulunmuşlardır.¹³² Sovyet işgali sonrasında ülkedeki iç savaş sebebiyle beyin göçü daha da hızlanmıştır. Afganistan, savaşın ağır depresyonu ve istikrarsız yönetimin etkisiyle dünya ekonomik sisteminden soyutlanmış, ekonomi önemli ölçüde afyon üretimine bağımlı hale gelmiştir.¹³³

Afyon ekonomisi, çiftçilerin uzun savaş sürecinde hayatta kalma mücadelesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sovyet işgali döneminde yaşanan direniş hareketinin getirdiği olumsuz sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Kırsal kesimlerdeki üretim durmuş
- Ticaret sektörü zayıflamış
- Ekonomik sistem çöktürülmüş
- Eğitim sistemi çökmüştür.

Toplum savaştan dolayı afyon üretimine sürüklenirken zayıflayan ekonomiyi daha hızlı ve canlı tutmak adına olgunlaşmamış haşhaş kapsüllerine yapılan çiziklerden sızarak daha sonra katılaşan süttan afyon sakız imalatına başlanmıştır. Afyon sakızı, normal afyona oranla daha az yer kaplayan, uzun süreliğine depolanabilen, istenildiği zaman paraya dönüşebilen değerli bir üründü. Uzun süre depolanabilme özelliğinden dolayı afyon ticareti bir yatırım alanı haline gelmiştir. Bugün afyon üretimine getirilecek herhangi bir engelleme sosyal kaosa yol açabilecektir. Afyon ticareti ülkenin ekonomisinde yüzde ellilik bir paya

¹³¹ Zalmai Halilzad, *Firistada; Seferi Men der Cahani Aşifta az Kabil ta Kahi Safid*, İntişarati İrfan, Kabil, 2017, s. 58.

¹³² Latifi, *Hükümet Davud Han...*, s. 19-20.

sahip iken kamu görevlilerinin yolsuzluk çarkı içinde yer almasına sebebiyet vermiştir. Narkotik ticaret güçlü şekilde örgütlenmiş, kırsal kesimdeki yetkililer afyon tarım alanlarına sahip çıkarak, silâh ve personel gelir-giderlerini bu sektörden sağlamaktadırlar. Fakir çiftçilere arazi karşılığında afyon ekimi zorunluluğu getirilerek ailelerin geçimi bu yoldan sağlanmaya çalışılmaktadır.¹³⁴

“Uyuşturucu ticaretinin etkileri Afganistan’la ilgili zaman zaman endişe verici açıklamaların yapılmasına neden olmaktadır. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından yapılan değerlendirmeye göre, dünyadaki toplam uyuşturucu miktarının yüzde 93’ü Afganistan’a aittir. Bu veriler, uyuşturucu üretiminin Afgan toplumunun sosyo-ekonomik yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğunu da ortaya koymaktadır. Ülkedeki mali ve banka sistemi de uyuşturucu ekonomisinin desteklenmesi yönünde faaliyet göstermektedir. Eldeki verilere göre, Afganistan’da hazırda 2 bin tondan 3 bin tona dek saf uyuşturucu bulundurulmaktadır. Bu alanda istihdam edilen kişi sayısı 2 milyonun üzerindedir. Uzmanların değerlendirmelerine göre dünyadaki uyuşturucudan elde edilen gelir 100 milyar dolardır.”¹³⁵

Afganistan’daki uyuşturucu üretimi ve satışından duyulan endişeler birçok yabancı ülkenin, özellikle eski Sovyet ve Avrupa ülkelerinde yönetim çevreleri, sivil toplum örgütleri ve güvenlik güçleri tarafından zaman zaman dile getirilmektedir. Rusya’da basında ve araştırma raporlarında narkotik ticaretinin toplumsal sorunlardan biri haline geldiği sürekli olarak vurgulanmaktadır.

Bir zamanlar Rusya, Afganistan’dan gelen uyuşturucunun Avrupa’ya ulaştırılmasında önemli bir transit ülkeyken bugün tüketici ülke konumundadır. Afgan uyuşturucusu, Rus piyasasında önemli yer tutmaktadır. Bugünkü tahminlere göre bu pazarın toplam kapasitesi 16 milyar dolardır. Uyuşturucu bağımlılığı Rusya’nın sosyoekonomik yapısını önemli ölçüde tehdit etmektedir. Bugün itibariyle uyuşturucu kullanımı nedeniyle Rusya’nın uğradığı zararın miktarı yılda 2 trilyon rubledir.¹³⁶

Uyuşturucu ticaretindeki büyük artış ülkedeki etnik gerilimi de arttırmış, ülke ve bölgeler çapında istikrarı engelleyici boyutlara ulaşmıştır. Araştırmalara göre, Taliban’ın savaş ekonomisinin %20’sini haşhaş ekiminden sağladığı bilinmektedir. Daha az yatırımla çok miktarda kar edinmeyi amaçlamış uyuşturucu üretimi ülkede önemli bir sektör haline gelirken diğer ekonomik alanların gelişmesini ciddi şekilde engellemektedir.

¹³⁴ Mustafa Arslan, “Afganistan’da İstikrarsızlık ve Temel Sebepleri”, Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, Nevşehir, 2016, s. 47-63.

¹³⁵ Михаил Ламцов, На пути афганской смерти, <http://www.oborona.ru/1371/1372/index.shtml?id=1218>.

¹³⁶ Makalenin yayınlandığı 2011 verilerine göre 1 Dolar yaklaşık 30.5 Ruble’ye eşittir. Bkz: Ali Asker, “Rusya’nın Afganistan Politikasında Belirsizlik”, 21. Yüzyıl Dergisi, Ocak 2011, Sayı: 25 (ss. 39-45).

SONUÇ

Tez çalışmamızda dünyanın en hareketli ve istikrarsız ülkelerinden biri olan Afganistan'ın siyasi tarihinin önemli aşamalarından biri olan cumhuriyet dönemi ele alınarak incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde cumhuriyetin kuruluşu ve sistemin işleyişi ele alınırken ikinci bölümde 1979-1989 yıllarını kapsayan Sovyet işgali dönemindeki gelişmeleri incelenmiştir.

Günümüzde İslam kökenli dinci akımlarının en yoğun faaliyet gösterdiği Afganistan'ın eski tarihinde, bölgedeki kabileler İslam'ın yayılmasını engellemek için yaklaşık iki yüz sene savaşmışlardır. İslam dininin bölge halkı tarafından benimsenmesi, yavaş yavaş, iki asırlık bir sürede gerçekleşmiştir.

İran egemenliği altında bulunmuş bugünkü Afganistan topraklarında Nadir Şahın ölümüne kadar bir devlet oluşumu meydana gelmemiştir. Afganistan'ın bir devlet olarak ortaya çıkışı, Nadir Şahın ölümünden sonra dönemin Mazendaran Valisi Ahmet Şah Dürrani'nin çabalarıyla mümkün olmuştur. Fakat bundan sonraki süreçler iç çatışmalar ve taht kavgaları, Rusya ve İngiltere arasındaki rekabet ve İngiliz işgalleri ile karakteristik bir oluşum meydana gelmiştir. 19. yüzyılda "Büyük Oyun"un kilit ülkesi haline gelmiş olan Afganistan'a, Rusya ve İngiltere büyük önem atfetmiştir. Rusya bu ülkeyi sıcak denizlere inme projesinin önemli bir aracı olarak görmüştür. Bölgede kalıcı bir hakimiyet tesis edemeyen İngiltere ise (1839-1842), (1878-1880) ve 1919 yıllarında Afganistan'la üç kez savaşmıştır.

1919'da yenilik taraftarı bir kral olarak tanınan Amanullah Han döneminde ülkede başlatılan sosyal reformlar halk tarafından tepkiyle karşılanmış, tepkiler isyanlara dönüşmüş ve bu gelişmeler sonucunda, 1929'da Amanullah Han ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. İngilizlerin desteği ile Afganistan tahtına oturmuş Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra uzun süre iktidarda kalan Zahir Şah, iç ve dış politika konularında yeteneksiz bir kişiliğe sahipti. Serdar Muhammed Davud Han'ın 1973'te yaptığı hükümet darbesiyle Afganistan meşruti monarşiden cumhuriyete geçmiştir. Fakat bundan sonraki dönemde özellikle dış aktörlerin etkisiyle hakimiyet çevrelerinde sürekli açık ve gizli mücadeleler, suikastlar, çatışmalar kendini göstermiştir. Davud Han, kendinden önceki dönemde çıkarılan 1964 Anayasası döneminin demokratik ve liberal ilkelerinden vazgeçmiş, otoriter, baskıcı ve şiddete dayalı

bir yönetim çizgisini tercih etmiştir. Fakat bu yönetim şekli onu iktidarda tutamamış, bilakis devlet karşıtı ayaklanmalara ve dış güçlerin müdahalesine sebebiyet vermiştir. Bu gelişmeler sonucunda Davud Han bir darbe sonucu devrilerek çok sayıda yakını ile birlikte infaz edilmiştir. Dolayısıyla, Cumhuriyet rejimi kendinden önceki monarşik yönetim modeline rağmen daha baskıcı ve şiddete dayalı otoriter bir karaktere sahip olmuştur. Davud Han'ın öldürülmesinden sonra iktidara gelen sol görüşlü kadrolar arasında da sürekli mücadele, iktidar kavgası ve çatışmalar yaşanmıştır. O dönemin uluslararası sisteminde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Sovyetlerin öteden beri arzu ettikleri işgal planlarının önü açılmıştır. Böylece 1979'da Sovyet Ordusu Afganistan'a girmiş ve on sene süren bir işgal rejimi tesis etmiştir.

1979-1989 yılları arasında Sovyet işgal rejimi çok sayıda sivil kayıpların yaşanmasına neden olmuş, Sovyetler Birliğinin kurmak istediği sosyalist sistem başarısızlığa uğramış, işgal sebebiyle değişik görüşlü siyasi güçlerin bir araya gelerek başlattıkları silahlı mücadeleler yeni çatışma odakları meydana getirmiştir.

1989'da SSCB'nin yıkılışından kısa süre önce Sovyet Ordusunun Afganistan'dan çekilmesi, ülkede yeni siyasi dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde daha önceden Sovyetlere karşı bir arada mücadele etmiş güçler arasında fikir ayrışmaları, rekabet ve husumet doğmuş ve uzun süre devam eden çatışmaların meydana getirmiştir. İç savaş aktörleri dış etkenlerin tesiri altında bir mutabakat zemininin oluşmasını sürekli engellemiş ve ülke sürekli olarak iç savaş, istikrarsızlık ve kalkınma sorunlarıyla uğraşır durmuştur.

Cumhuriyet döneminin karakteristik özelliklerinden biri de eskiden olduğu gibi toplumun yeni reformlara açık olmaması, mutaassıp düşünce yapısının değişmemesi ve sorunların kalıcı hale gelmesidir. Bu yüzden Afganistan'ın önemli sorunu sadece güvenlik değil, aynı zamanda aydınlanma ve eğitim sorunudur. Bu sorunlar aşılıncaya Afganistan'da istikrarlı bir devlet yapısının şekillenmesinden bahsetmemiz mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alame Gulam Haider, *Nizami Hukuki ve Siyasi der Afganistan Cedid, Neşriyeyi Hukuk Asasi*, Salı Dovum, Şumara Sovum, Tahran 2004.
- Aleskerov Alesker, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri* (Ankara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.
- Amini Abdul Nasir Noorzai, *Afganistan; Tarih ve Feraz ve Frodha, Nedai İslam*, Kabil 2009.
- An Introduction to the Constitutional Law of Afghanistan*, Stanford Law School, Alep- Stanford Law School, 2015.
- Andican Ahad, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul Emre Yayınları, 1.B., İstanbul 2003.
- Andişmand Karim, *Maarif dar Asri Konuni Afganistan*, İntişarati Mayvand, Kabil 2011.
- Andişmand Muhammed Akram, *Hizbi Demokratik Halk Afganistan: Kodeta Hakimiyet ve Fropaşı*, Benigahı İntişarati Meyvand, Kabil 2009.
- Andişmand Muhammed Akram, *Sal Hayi Tecavüz ve Mukavemet*, İntişarati Saadet, Kabil 2010.
- Armaoğlu, F., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Genişletilmiş 14. Basım, Alkım Yayınları, Ankara (t.y.).
- Arslan Mustafa, “Afganistan’da İstikrarsızlık ve Temel Sebepleri”, *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, Nevşehir, 2016 (ss.47-63).
- Asimetrik Savaşlar, “Asimetrik Savaş Nedir?”, 28.03.2011, <https://asimetriksavaslar.wordpress.com/2011/03/28/asimetrik-etki-nasil-yaratilir/>. [Erişim Tarihi: 03.05.2019]
- Asker Ali, “Rusya'nın Afganistan Politikasında Belirsizlik”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ocak 2011, Sayı: 25 (ss. 39-45).
- Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkez, “Sovyet-Afgan Savaşı”, <http://asam.org.tr/sovyet-afgan-savasi> 11.11.2018.
- Barikzai Mukedas, *Tarih-i Talim Terbia Afganistan*, İntişarati Sayid, Kabil 2013.
- BBC Farsi, 21.12.2009, “Zindagi Nama Nacibullah”, http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/12/091221_a-jadi-6th-profile-najibullah. [Erişim Tarihi: 07.04.2019]
- Bingöl Oktay, *Afganistan’da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İşbirliği* (Gazi Üniversitesi SBE İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012.
- Cilani Popal Gulam, *Tarih-i Maarif Afanistan*, İntişarat Şark, Kabil 2011.

- Davlati Şahi Afganistan, *Kanun-i Asasi Afganistan*, Ceridayi Resmi Şumare 200, Kabil 1964.
- Devlet-i Cemhuri Afganistan, *Kanun-i Asasi Afganistan*, Ceridayi Resmi, Şumara 360, Kabil 1977.
- Dovagoy Mehdi, *Roydat Hai Penc Dahayi Ahir der Afganistan*, Kabil 2005.
- Erman Kubilay, *Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.
- Esadullah Oğuz, *Afganistan, Cep Kitapları*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Esadullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001.
- Farhang Amir Muhammed, *Afganistan der Penc Karn Ahir*, Cult Dom, İntişarat İslam, Kabil 1994.
- Galeotti M., *The Age of Anxiety Security and Politics in Soviet and Post-Soviet Russia*, Longman, London, 1995.
- Gaznevi Pirzada, A. *Tarihi Siyasi Afganistan Moasir*, Kodatay-i 26 saratan 1352 ve Cumhuriyet Davud Han, Maharat Yayınları, Tahran 2010.
- Göktürk Eren, “Afganistan da Kurtların Dansı”, *Birikim Dergisi*, Sayı: 150- Ekim 2001, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4244/afganistan-da-kurtlarin-dansi#.XRKbBD8zaM> [Erişim tarihi: 26.05.2019].
- Haber Guzari Fars, 26.11.1395, “İlel ve Payamed Hai Tecavüz Şurevi be Afganistan”, <http://af.farsnews.com/culture/news/13951124001350>. (Erişim Tarihi: 21.08.2018)
- Hafta Namayi İnkilabi Mili, *Avamil Piruzi Kudatai 26 Seretan 1352*, İntişarati Sayid, Kabil 2012.
- Halilzad Zalmai, *Firistada; Seferi Men der Cahani Aşıfta az Kabil ta Kahi Safid*, İntişarati İrfan, Kabil 2017.
- Han Ahmet K., “Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan’da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011 (ss. 57-95).
- Hayat Nasrullah, *Afganistan’da Yönetim ve Demokrasi (Gazi Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2006.
- Husaini Sayid Musa, *Tarih-i Muhtasar ve Mehsur Afganistan*, İntişarati Sayid, Kabil 2015.
- Kazim Sayid Abdullah, *Kodetayi Haft Saor 1357*, İntişarati Alzehra, Kabil 2005.
- Köni Hasan, *Amerika'nın Uluslararası Politikası*, Ekim Yayınları, İstanbul 2007.
- Latifi Zehra, *Hükümet Davud Han der Afganistan 1973-1978*, İntişarati Sayid, Kabil 2018.
- Latifi Zehra, *Tahavulati Demokratik Halk Afganistan*, İntişarati Abas, Kabil 2013.
- Mesbah Zada Sayid Muhammed Bakir, *Tarih-i Siyasi Muhtasar Afganistan*, Merkez Pojohiş Hayi Aftab, Kabil 2009, s. 35.
- Muhammed Kasim Asmayi, *Teleki Hirs ya Hakayik Puşt Perda Cehat der Afganistan*, Neşri İlektroniki, Kabil 2015.
- Muhammed Sadir Tavhid Hana, *Etibar Asli Kanuni Buden der Hukuki Keyferi Afganistan: Muşkilha ve Rah Karha*, Fesil Nemayi Pojohişhayi Hukuki Keyferi, Sal Pencum, Şumara Haftum, 2016.

- Musahan Ali Yıldız, “Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası”, İLTED, Erzurum, 2015, sayı: 4 (ss. 227-246)
- Navayi Azadi Cavidan, 11.27.1396, “Rus ha Çigona ba Dr. Nacibullah ve Hükümeti Hizbi Demokratik Halk Puşt Kerdand, <https://jawedan.com/1396/14986/>. [Erişim Tarihi: 01.03.2019]
- Newell Richard S., Muhammed Musa Şefik Hükümeti, Afgan Demokrasisinde Son Perde (Çev. Yuluğ Tekin) ODTÜ Yayınları, Ankara 1984.
- Omarzai M., *Yak Karn Dar Tarikh ve Efsane*, Mayvand Yayınevi, Kabil 2012.
- Omidvar Niyazi, *Avamil Netayic Kodatayi Haft Saor 1357*, İntişarati Alzehra, Kabil 2005.
- Özhisar İbrahim, İsa Elbinsoy, *Modern Dönem İslam Ülkeleri* (Cilt 2), Tire yayınları, İstanbul 2017.
- Öztürk Mehmet, “Afganistan İşgali: Ölümçül Hatanın 38. Yıl Dönümü”, 27.12.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-afganistan-ısgali-olumcul-hatanin-38-yil-donumu/1016149#!>. [Erişim Tarihi: 20.02.2019]
- Paigah Haberi Payam Aftab, 30.02.2011, “Hizbi Veş Zalmiyan”, <http://www.payam-aftab.com/fa/doc/news/465/%D8%AD%D8%B2%D8%A8-%> [Erişim tarihi: 25.05.2019].
- Pohand Dr. Abdulfetah Necim, *Alahezrat Muhammed Zahir Şah Padişahi Adil ve ba Daniş*, İntişarati Sayid, Kabil 2017, s. 2.
- Qari Feriaghun Batoor, Afganistan'da Cumhuriyetin Kuruluşu (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 2016.
- Qassem Muhtat, S.S.C.B.'nin 1979 Yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu (Ankara Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2011.
- Reuveny Rafael ve Aseem Prakash, “The Afghanistan war and the breakdown of the Soviet Union”, *Review of International Studies*, Cilt. 25, (1999) (pp. 693-708)
- Roznama Esalet, *Organ Neşerati Hizbi Demokratik Halk Afganistan İhda ba Ferzandi Asil Halk Afganistan Bebrek Karmel Bani Hizbi Demokratik Halk Afganistan ve Rehberi Zehmetkeş Kişver*, Kabil 04.11.2016.
- Ruz Etilaat, 18.08.1395, “Afganistan ve Ahmiyet yek Strateji Mili”, <https://www.etilaatroz.com/42037/> 05.05.2019 [Erişim tarihi: 25.05.2019]
- Saaie Mohammad Aleem, Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi (Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Y. L. Tezi), Isparta 2009.
- Sadayi Gonagoni Cehan, “Maarifi Hizbi Afgan Millet”, http://www1.rfi.fr/actufa/articles/110/article_5238.asp [Erişim tarihi: 25.05.2019]
- Salihy Mohammad Aref, Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler 1973-2014 (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- Sang Sabrullah Sia, *An Golula Barani Bamdad Bahar*, İntişarati Afgan Cermen, Kabil 2008.
- Saray Mehmet, “Afganistan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1. Cilt, (ss. 401-408).

- Saray Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, ASAM Yayınları, Ankara 2002.
- Saray Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987.
- Sayed Mobin Hashimi, *Afganistan'da Cumhuriyet Sonrası (1973-2015) Din-Devlet İlişkileri (Erciyes Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kayseri 2017.*
- Sever Metin, Kılıç Ebru, *Düşmanını Arayan Savaş*, Everest Yayınları, Ankara 2001.
- Sistani Muhammed Azem, *Kodatayi Saor ve Payamed Hai An Barai Afganistan*, İdare Darulınşa, 2014.
- Sistani Kandid Akadimisyen, *Dastani Do Cinayet az Cinayeti Kuşuni Surh der Afganistan*, Neşri Afgan Cermen Online, Kabil 25.12.2014.
- Şeyhanlıoğlu Hüseyin, “18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan’ın Jeostratejik Önemi”, *Avrasya Etüdüleri* 34/2008-2 (ss. 61-82).
- Şeyhanlıoğlu Hüseyin, 11 Eylül Sonrası Değişen Dünya Dengelerinde Afganistan (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya, 2004.
- Talaash Abumoslim, 1973-1979 Döneminde Afganistan’ın Dış Politikası (Ege Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2015.
- Their J. Alexander, *The making of a constitution in Afghanistan. In: State reconstruction and international engagement in Afghanistan. Joint CSP/ZEF (Bonn) symposium, 2003-05-30 - 2003-06-01*, http://eprints.lse.ac.uk/28380/1/Thier_LSERO_version.pdf, [Erişim tarihi: 20.05.2019].
- Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM), “Tarihten Bugüne Ülke İhlal Karneleri”, 30.06.2011 <https://www.uhim.org/tarihten-bugune-ulke-ihlal-karneleri-raporu.html>. [Erişim Tarihi: 03.05.2019]
- Ülger, İrfan Kaya, “Taliban: Afganistan'da Pax American’in İslamcı Militanı”, *Avrasya Dosyası*,4, Sonbahar-Kış, 1998-1999 (ss.90-99).
- Varis Şah Zaman & Angeri Sahil, *Davud Han Kudatai Hafti Saor*, Sazmani Neşarat Abas, Kabil 2008.
- Vehid Abasi, Mesbah Zada, Sayid Muhammed Bakir, *Tarih-i Muhtasar Siyaseti Afganistan*, İntişarti Aftaab, Kabil 2009.
- Vercavand Parviz, *Afganistan ez Hamasa ta Facia*, Bahiş Haştom, Tahran, 2012.
- Vizaret Marif Afganistan, *Maarif der Zaman Davud Han*, İntişarati İrfan, Kabil 2005.
- War History Online, “Jihad with US Arms – The Soviet–Afghan War”, 04.12.2015, <https://www.warhistoryonline.com/featured/jihad-with-us-arms-the-soviet-afghan-war.html>. [Erişim Tarihi: 20.01.2019].
- Weinbaum Marvin G. “Afghanistan and Its Neighbors:An Ever Dangerous Neighborhood”, USIP Special Report 162, June 2006, <http://www.usip.org>. [Erişim Tarihi: 17 Kasım 2011]
- Yahya Shogofa Rasekh M., *Afganistan Eğitim Sisteminde Nitelik Sorununun Tarihsel, Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Temelleri (Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2017.*

Yaraşır Volkan, *Gerçeğin Çölüne Hoş Geldiniz*, İstanbul Güntaş Kültür Yayınları, 2001.

Yegin Abdullah, *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA yayınları 53, 2015.

Ввод советских войск в Афганистан, <http://www.coldwar.ru/conflicts/afgan/afghan2.php>,
Борис Ямшанов, Полная правда о вводе советских войск в Афганистан еще не раскрыта, <http://www.ferghana.ru/article.php?id=821> [Erişim tarihi: 25.05.2019]

Ламцов Михаил, На пути афганской смерти,
<http://www.oborona.ru/1371/1372/index.shtml?id=1218>. [Erişim tarihi: 25.05.2019]

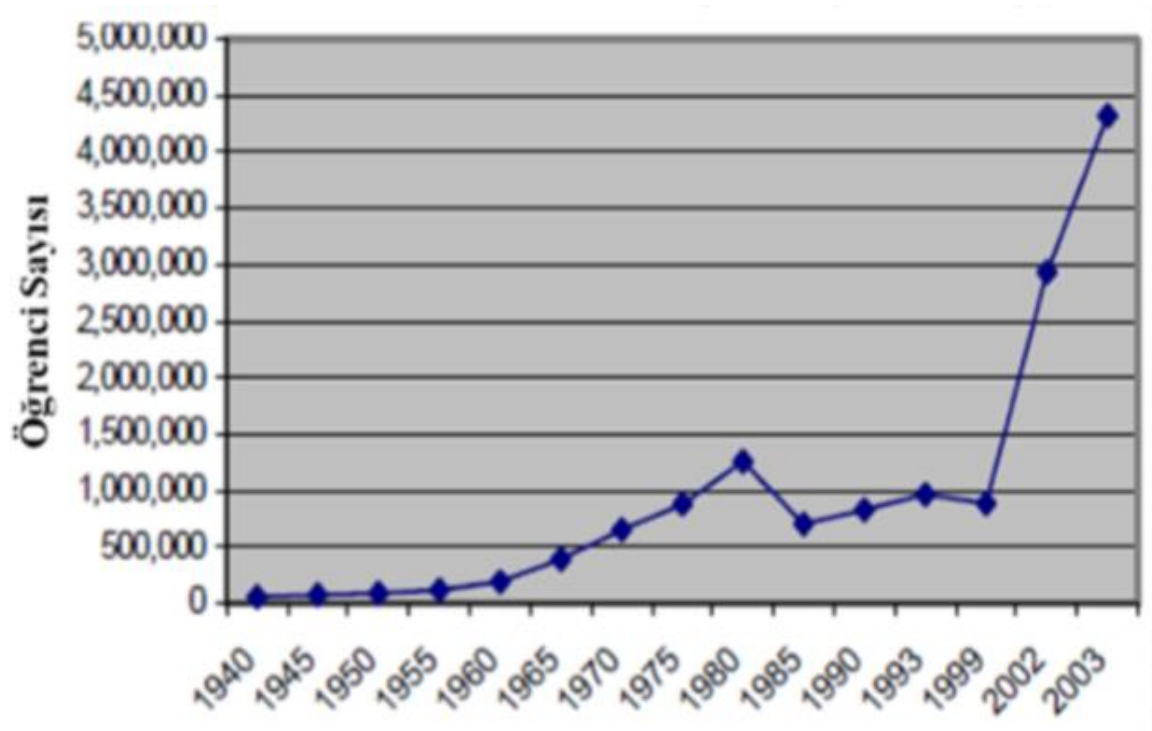

TABLÖLAR LİSTESİ

Afganistan Devlet Başkanı ve Başbakanlar Tablosu 1973-1989

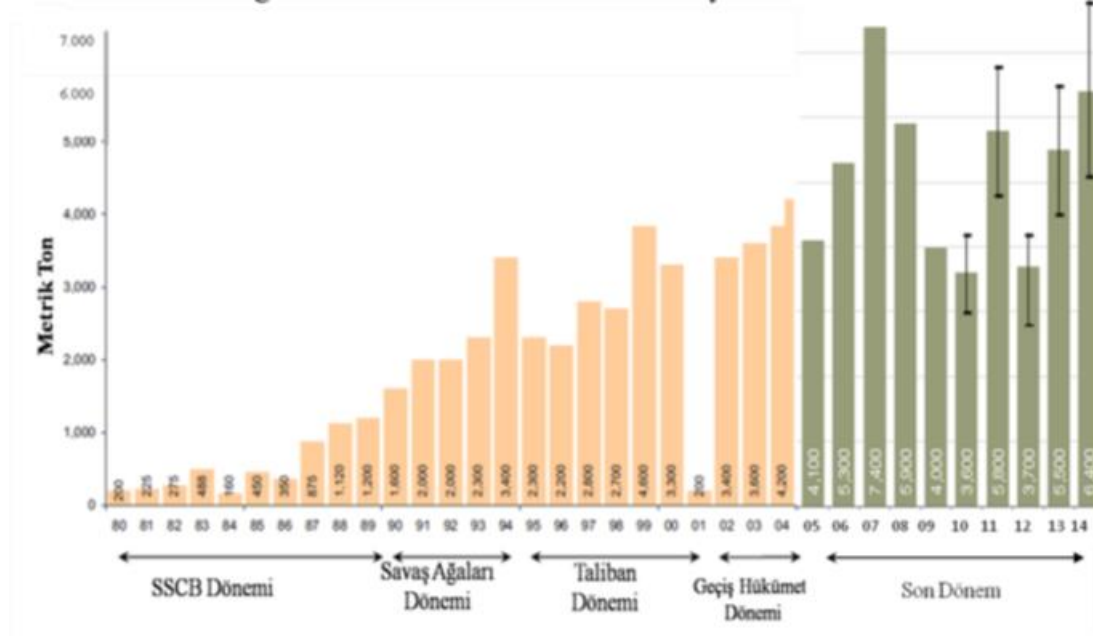
NO	DEVLET BAŞKANI	İKTİDAR TARİHİ	BAŞBAKAN	İKTİDAR TARİHİ
1	DAVUT HAN	17.07.1973	DAVUT HAN	17.07.1973
		27.04.1978		27.04.1978
2	NURMUHAMMED TARAKİ	01.04.1978	HAFİZULLAH EMİN	01.05.1978
		08.10.1979		09.10.1979
4	HAFİZULLAH EMİN	0.10.1979	HAFİZULLAH EMİN	15.09.1979
		27.12.1979		27.12.1979
	BABRAK KARMAL	01.01.1980	—	
		04.05.1986		
5	DOKTOR NECİBULLAH	04.05.1986	—	
		16.04.1992		

Afganistan,ın 1940-2003 donemi arasındaki ğrenci sayısındaki değişimi

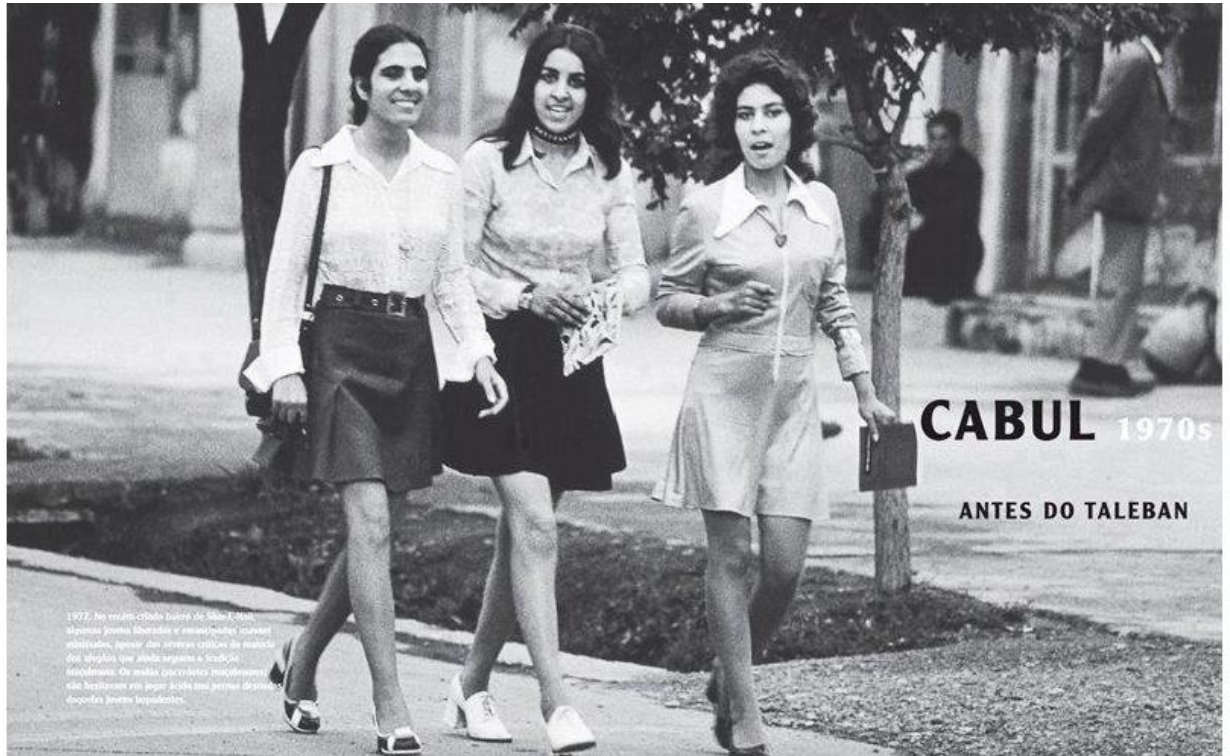
SAF, (2004), Economic Framework and Prospects, Securing Afghanistan's Future: Accomplishments and the Strategic Path Forward, a Government/International Agency Report, March 17, 2004.

Afganistan'da 1980 – 2004 afyon üretimi

UNODC, (February 2004-2014), Crime and Instability: Case Studies of Transnational Threats, Afghanistan Opium Survey.

EKLER

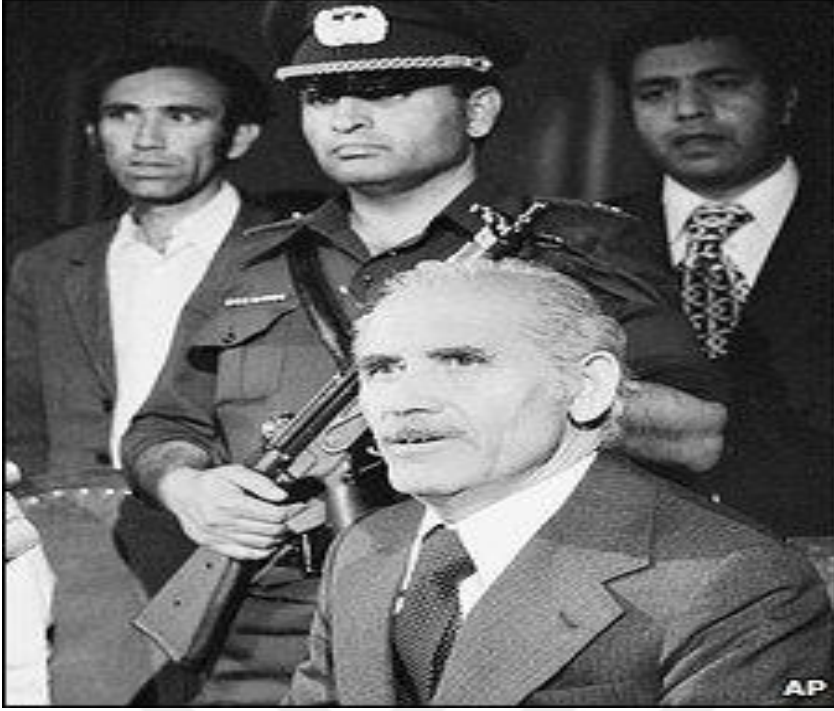
<https://www.amnesty.org.uk/womens-rights-afghanistan-history>

<https://www.mynet.com/afganistanin-talibandan-once-1960lardaki-modern-ve-cagdas-hali-190101078161>

Mir Ekber Hayber'in cenaze Töreni, sağda Halk Partisi Lideri Nur Muhammed Terakki, solda Perçem Partisi'nin lideri Babrak Karmal.

Cumhurbaşkanı Nur Muhammed Terakki, 1978 yılında düzenlediği basın toplantısında
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/7883532.stm>

Hafizullah Emin

<https://lmarsadiq.blogspot.com/2016/?view=classic>

Mücahitler

<http://www.yenisoz.com.tr/kukla-yonetimin-davetiyle-baslayan-afganistan-iscali-haber-18199>

SSCB Dışışleri Bakanı Andrey Gromiko ile görüşen Afganistan Devlet Başkanı Hafızullah Emin.

<https://direnc.org/sovyetlerin-afganistani-iskali/>

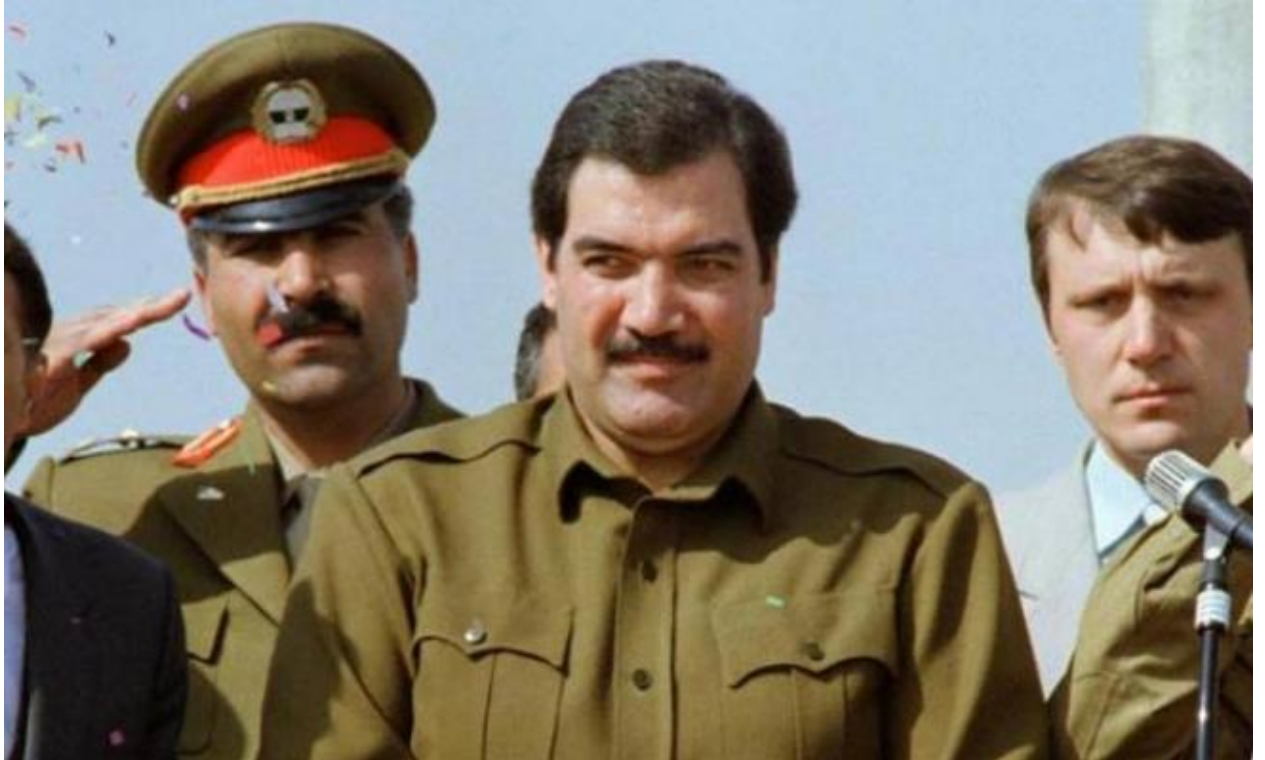

<http://www.yenisoz.com.tr/kukla-yonetimin-davetiyle-baslayan-afganistan-iskali-haber-18199>

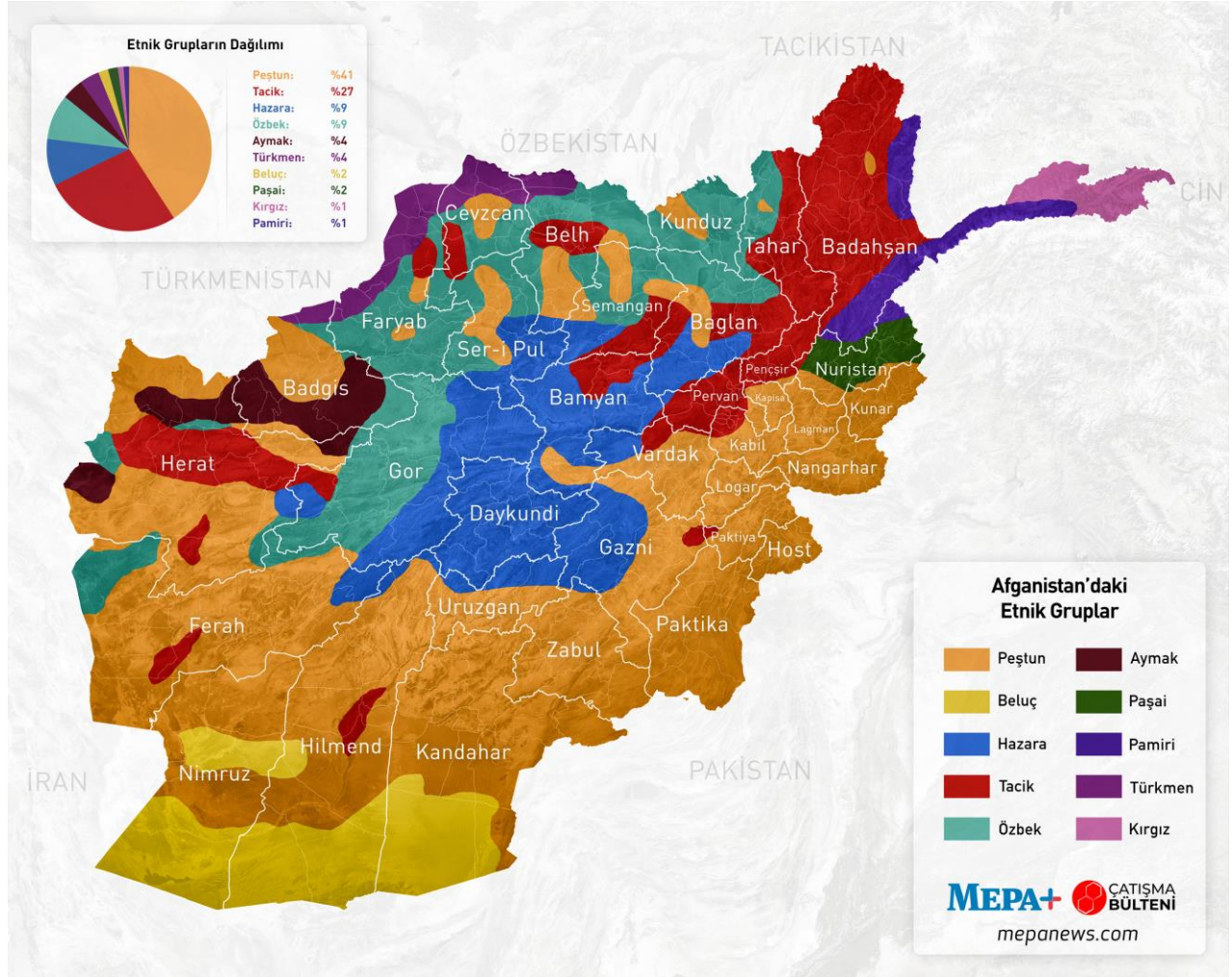
Afganistan'ın siyasi haritası

[377http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Haritalar/Images/5-idari%20b%C3%B6lme.htm](http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Haritalar/Images/5-idari%20b%C3%B6lme.htm)

<https://www.dunyabulteni.net/afganistan/rus-medyasi-esadin-sonu-necibullah-gibi-olacak-h358102.html>

Dr. Necibullah'ın Kızıl Ordu hakkında konuşması

Afganistan Etnik Haritası. <https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm>

Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesinin başlangıcı.

<https://tr.carolchanning.net/obrazovanie/89401-vvod-sovetskih-voysk-v-afganistan-prichiny-i-posledstviya.html>

http://outlookafghanistan.net/national_detail.php?post_id=19769

Askeri teçizat.

<https://maxim-nm.livejournal.com/250566.html>

<https://www.fikir.gen.tr/sscbnin-afganistani-ısgali-1979/>

14 Nisan 1988'de Cenevre'de imzalanan antlaşma

Yıllardır nerede olduğu bilinmeyen Gulbeddin Hikmetyar 30 Nisan 2017'de Celalabad'da ortaya çıkmıştır. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39803610>

ÖZGEÇMİŞ

Hamasa Ghori

Email: hamasa.ghori94@gmail.com
Cell # +905530642229

Objective:

To work in a Multi skilled organization with an effective and efficient Management Capacity and useful strategies with sharp tactics.

Personal Information:

Place of birth:	Kabul, Afghanistan
Citizenship:	Afghan
Year of birth:	1994
Father name:	Abdul Haq Ghori
Gender:	Female
Age:	24 years old
Health:	Perfect

Educational Background:

2015 Bachelor of Law and Political Science, Kabul University

2011 Graduated from Lamia Saheed High School Kabul, Afghanistan.

2015 Certificate in English language from Kardan University Kabul, Afghanistan.

Computer skills:

1. Ms. Office
2. Computer Troubleshooting
3. Internet

Languages:

<u>Language</u>	<u>Reading</u>	<u>Speaking</u>	<u>writing</u>
Persian	Fluently	Fluently	Excellent
Pashto	Fluently	Fluently	Excellent
English	Fluently	Fluently	Excellent
Urdu	Fluently	Fluently	Excellent
Tukish	Fluently	Fluently	Excellent

Work experience:

Date: June 2015
Position: **Intern**
Employer: Paywand Afghanan Association
Location: Asmaye Watt, Kabul

Duration: 3 Month
In charge Manager: Haleema Sarwar
Contact: +90 553 064 22 29